GESCHIED- EN REGTSKUNDIGE

VERHANDELINGEN

VAN

A. C. HOLTIUS

Te UTRECHT, BIJ
C. VAN DER POST JUNIOR.
[illegible]

Digitized by Google

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0211 56
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

GESCHIED- EN REGTSKUNDIGE

VERHANDELINGEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

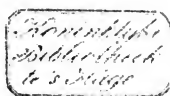
370/K2

GESCHIED- EN REGTSKUNDIGE

VERHANDELINGEN

VAN

A. C. HOLTIUS.

TE UTRECHT, BIJ

C. VAN DER POST JUNIOR.

1851.

Digitized by Google

GEDRUKT BIJ C. A. SPIN & ZOON.

Digitized by Google

VOORWOORD.

De verhandelingen hier tot een boek verzameld, zijn meerendeels in eene geleerden-vereeniging voor deskundigen, voorgedragen, wier oordeel den schrijver tot de uitgave heeft doen besluiten; in het vertrouwen namelijk, dat ook buiten dien kring het aan zin voor vreemd en verouderd regt niet ontbreken zal. Met de nu heerschende rigting in onze regtsliteratuur, met het glosseren van wetboeken en grondwetten, hebben zeker deze studiën weinig gemeen, maar die is niet de eenige, en, zoo men hopen mag, voorbijgaande.

Onder het gezegde is overigens de eerste van de vijf verhandelingen niet begrepen: zij had alleen een avond-onderhoud ten doel van

Digitized by Google

een gemengd publiek. Naderhand evenwel, in een nu vergeten maandwerk opgenomen, heeft zij eenigen bijval gevonden, en zal daarom, in verbeterde gestalte, ook aan de lezers die toen nog niet lazen, ligt welkom kunnen zijn.

De overigen, zoo als met opzet vermeld is, zijn in de derde Klasse van het Instituut voorgelezen. Zij waren natuurlijk de eenigen niet; maar de schrijver kan hierbij den wensch niet terughouden, dat zijne medeleden, die ook wel meer en beter hebben aan te bieden, op het voorbeeld van den Nestor onzer Klasse, Mr. M. C. VAN HALL, *hetzelfde mogen doen, en zich niet bepalen tot hetgeen in de werken van het Instituut gevonden wordt. Op een tijdstip dat aan die inrigting van hare Regering minachting, en van het publiek onverschilligheid wedervaart, zijn zulke bewijzen van haar wetenschappelijk leven niet overbodig te achten.*

Digitized by Google

INHOUD.

Digitized by Google

Digitized by Google

GESCHIEDENIS EN OVERBLIJFSELEN

VAN

PISA.

(Voorgelezen in het MUSEUM te Utrecht, 1832.)

Digitized by Google

Onder de Italiaansche vrijstaten, M. H., die zoo vele lichtende punten zijn in de duisterheid der middeleeuwen, en welker geschiedenis zoo naauw met de geschiedenis van onze beschaving zamenhangt, is de Republiek van *Pisa* degene aan welke, althans aan deze zijde van de *Alpen*, gemeenlijk de minste belangstelling ten deele valt. Ik wil daar niet mede te kennen geven, dat van een beschaafd en geletterd publiek, als 't geen ik de eer heb voor mij te zien, niet velen zich met de uitvoerige boekdeelen van SISMONDI bekend gemaakt, en eenigen zelfs in de rijke mijnen gedolven hebben, die MURATORI's vlijt ons meer ontgonnen dan bearbeid heeft: maar ik waag niet met te zeggen, dat de roemrijke namen van *Genua* en *Venetië*, door de tragische kunst van SCHILLER en SHAKESPEARE

Digitized by Google

vereeuwigd, in de aangelegenheden der nieuwere staten op velerhande wijs ingewikkeld en als ingevlochten, u even als mij gemeenzamere namen zijn. De oorzaak is natuurlijk. *Genua* en *Venetië* behooren mede tot de nieuwere geschiedenis; zij hebben tot op onze dagen haar kwijnend bestaan gerekt: *Pisa* daarentegen is geheel het eigendom der middeleeuwen, en zoo deelt hare geschiedenis in de ongunst, welke dat geheele tijdvak aan de gemeenzame beoefening onttrokken heeft. Ondertusschen heb ik de overtuiging, M. H., dat deze kleine Republiek in geen opzigt van geschiedkundig belang voor hare beroemde mededingsters behoeft achter te staan. Indien gij mij uwe aandacht wilt schenken, zal ik u daar een bewijs van geven, en aantoonen, dat in de geschiedenis van handel en zeevaart, in de geschiedenis van de uitbreiding des Christendoms, in die van het Regt, van Wetenschappen en Kunsten, kortom bij alle de groote oorzaken der volkenbeschaving, de naam van *Pisa* boven aan staat. Zelfs dat de Dichtkunst het hare heeft toegebragt om aan dien naam eene droevige beroemdheid bij te zetten. En dat alles, M. H., is niet slechts in geschiedboeken:

Digitized by Google

het is in overblijfselen, in kunstwerken, in steen, koper en opschriften voorhanden; en het is deze laatste omstandigheid welke mij op de gedachte deed komen, om u over *Pisa* te spreken, om u zoo mogelijk den indruk mede te deelen, dien ik van het aanschouwen zelf bekomen heb.

Pisa is niet meer wat het was. Het is het treurig overblijfsel van eenen magtigen zeestaat, voor vier eeuwen uit de rij der volken uitgewischt, en, om de woorden eener dichterlijke voorspelling te gebruiken, in plaats dat »de zeeman door hare gezonkene steden vaart," is het de landman, die zijnen akker ploegt, daar waar eens de Pisaansche galeijen voor hare ankers lagen [1]. En echter, in weerwil dezer omkeering, is de plaats zelf als 't ware eene aaneengeschakelde geschiedenis.

In oudheid kan zich de stad *Pisa* met *Rome* vergelijken. Wat de overlevering hieromtrent berigt, dient vooral kort gezegd te worden, dewijl het slechts overlevering is. Na de verwoes-

[1] Eene gelijke natuurverandering wordt ook te *Ravenna* waargenomen. Zie GIBBON. *History* V. p. 209: »*the port of* AUGUSTUS *into pleasant orchards...*"

Digitized by Google

ting van *Troje* ging het met de Grieksche heirvoerders eenigermate zoo als het met het Fransche leger na de inneming van de Russische Keizerstad gegaan is. Dat is, zij kwamen niet te regt. ULYSSES dolingen hebben stoffe voor vier en twintig heldenzangen opgeleverd, en de volgelingen van den grijzen NESTOR, in stede van in eene haven van *Morea* binnen te loopen, waar zij te huis behoorden, kwamen aan de kust van *Toskane* te land. Daar voeren zij de *Arno* op, en aan het punt, waar toen die rivier met de *Serchio* zamenvloeide [1], (men weet niet, sedert wanneer dit anders is) stichtten zij eene stad, die naar den naam hunner stamgenooten, de *Pisaten*, *Pisa* kwam te heeten. Zoo luidt het verhaal: een verhaal, waar STRABO geloof aan sloeg, en waarvan de oudheidkundige Geograaf MANNERT de aannemelijkheid verdedigt [2]. Wat er van zij, *Pisa* kan

[1] RUTILIUS, *Itinerarium*, I. vs, 65:

. . . . urbem,
Quam cingunt geminis Arnus et Ausur *aquis,*
Conum pyramidis coëuntia flumina ducunt.

Ausur, (*Aesar*, *Ausar*) is eene onzekere lezing.

[2] *Geographie der Griechen und Römer.* IX. 1, bl. 348. RUTILIUS

Digitized by Google

zich voor hare afkomst uit de Trojaansche tijden ten minste op haren naam beroepen, 't geen *Rome* niet kan. En het blijft opmerkelijk dat deze stad te midden van *Hetrurië* gelegen, even als *Caere*, niet voor *Etruscisch* goud:

> .... *Alpheae ab origine Pisae:*
> *Urbs Etrusca solo.*

heet het bij VIRGILIUS [1]. Lang vóór STRABO, die onder AUGUSTUS en TIBERIUS leefde, bloeide haar scheepsbouw; in zijnen tijd minder, doch vermeldt hij haar als eene welvarende stad, die veel timmerhout en marmer naar *Rome* zond [2]; en toen SEXTUS POMPEJUS, die zich den zoon van NEPTUNUS noemde, de *Middellandsche Zee* gesloten hield, liet OCTAVIAAN op de werven van *Pisa* schepen bouwen [3]. Honderd tachtig jaren vóór CHRISTUS

---

zegt: *Elide deductas*, hetgeen duidt op eene emigranten colonië, doch lang vóór de komst van AENEAS: vs. 571 e. v.

[1] *Aeneid.* X, 179. Zie bij SERVIUS andere overleveringen, ten deele met de genoemde overeenkomende. Verg. PLINIUS. H. N. L. III. c. 8.

[2] STRABO. Lib. V. C. 2: *καὶ νῦν οὐκ ἀδοξεῖ, διά τε εὐκαρπίαν, καὶ τὰ λιθουργία, καὶ τὴν ὕλην τὴν ναυπηγήσιμον..... νῦν δε τὸ πλέον εἰς τὰς οἰκοδομὰς ἀναλίσκεται τὰς ἐν Ῥώμῃ.*

[3] Eigentlijk, volgens DIO CASSIUS XLVIII. 40, langs de geheele kust;

werd zij, volgens LIVIUS [1], Latijnsche Kolonie, en hield zich sedert getrouw aan de zijde harer oppermagtige bondgenoot. Onder AUGUSTUS heette zij *Colonia Julia*, 't zij omdat de Juliërs hare beschermheeren waren, 't zij dat, volgens het gevoelen van den Kardinaal NORIS, AUGUSTUS haar tot eene militaire Kolonie gemaakt had. Zij bezat toen reeds tempels en badgebouwen; onder de Antonijnen komt weder een gilde van scheepsbouwmeesters voor, en aan PIUS had zij het herstel der vervallen *Via Aemilia*, die over *Pisa* liep, te danken. Al dien tijd moet zij grootelijks gebloeid hebben: want onder HONORIUS, nadat ALARIC *Italië* verwoest had, roemt haar RUTILIUS (in het reistogtje in verzen dat hij ons heeft nagelaten) als eene rijke handelstad [2]. Zoo verre hare ge-

---

doch inzonderheid te *Pisa*, volgens een opschrift nog te vermelden: FABER. NAVAL. PIS. STATIONI. VETVSTISS. De verdere bewijzen zie men bij NORIS, col. 25.

[1] Lib. XL. 43.

[2] RUTILIUS. I. 531:

Contiguum stupui portum, quem fama frequentat,
Pisarum emporio divitiisque maris.

Uit vers 579 en volgende blijkt mede, dat *Pisa* toen de hoofdplaats was van het Toskaansche land, en de zetel der Regering.

Digitized by Google

schiedenis in de zoogenaamde klassische tijden. Wij willen nu zien wat gedenkstukken hiervan voorhanden zijn.

Met voorbijgang van de vele Etruscische voorwerpen, welke ook hier gevonden, en meestal naar de Galerij van *Florence* gekomen zijn, meen ik in de eerste plaats van de voortreffelijke basreliefs te moeten gewagen, op Sarcofagen en Urnen voorhanden, die de beste tijden der Grieksche kunst niet onwaardig zijn. Zij staan alle in de gangen van het nader te vermelden *Campo-Santo* gerangschikt. Onder de vele voorwerpen van dien aard munt een wit marmer basrelief, van grooten omvang uit, hetwelk volgens sommigen de bekende jagt van MELEAGER, doch naar eene aannemelijker verklaring door MORRONA (in zijn *Verheerlijkt Pisa* [1]) gevolgd, twee tooneelen uit de fabelgeschiedenis van PHAEDRA en HIPPOLYTUS schijnt voor te stellen. Het eerste bevat eene zinrijke afbeelding der verbodene neiging van PHAEDRA. Eene edele vrouwengestalte in zittende houding, van

---

[1] *Pisa illustrata nelle arti del disegno da* ALLESSANDRO DA MORRONA, *Seconda edizione. Livorno* 1812. Drie deelen octavo.

hare voedster en slavinnen omgeven, tusschen twee geniën, waarvan de eene de huwelijksmin, afgewend en treurende; de andere aan hare knie geleund in eene vleijende houding. Voor haar staat HIPPOLYTUS, afwijzende en half ter zijde; nevens hem zijn hond, en verder een slaaf die een ros aan den teugel houdt, ter jagt gereed. Deze jagt volgt in de tweede afdeeling. HIPPOLYTUS en zijn dienaar zitten te paard; het Phlyaeisch zwijn (volgens SENECA TRAGICUS) duikt uit het riet hervoor, wordt van twee honden aangevallen, en drukt er een ter neder, terwijl een van de jagtgenooten zich op eenen eik geborgen heeft. PHAEDRA in Amazonendragt volgt den stoet. Zoo omtrent luidt de verklaring bij MORRONA.

Andere Sarcofagen zijn versierd met de jagt van het Calydonisch zwijn, en met de fabel van AMOR en PSYCHE, beide menigvuldig op lijkbussen. Een van Parisch marmer prijkt met BACCHUS en ARIADNE, tusschen tijgers en van Centauren getrokken, met een Latijnsch opschrift, den naam des verstorvenen behelzende. Op eene Urn ziet men dansende Bacchanten, met wijnranken versierd; wederom op eene Sarcofaag de bekende fabel van JUPITER

Digitized by Google

en EUROPE. Alzoo louter bevallige beelden op de bewaarplaatsen van stof en asch, de vreugde des levens op de gedenkteekenen der menschelijke broosheid. Wij zullen dra zien, hoe vroeg in een ander tijdvak geheel andere voorstellingen van den dood zijn opgekomen.

Ik moet intusschen bekennen, M. H., deze overblijfselen der oude kunst zijn mythologisch, niet historisch; zij passen in zoo verre niet volkomen in het plan van mijne voordragt; evenwel zij getuigen den bloei der beeldende kunsten, zij behooren tot het klassieke tijdvak, en van eenigen is het zeker, van de meesten waarschijnlijk, dat zij te *Pisa* gevonden werden, en te *Pisa* t' huis behoorden. Voor 't overige, aan eigenlijk geschiedkundige gedenkstukken uit den klassieken tijd ontbreekt het in geenen deele. Hiertoe behooren onder anderen de twee opschriften, welke NORIS onder den naam van *Cenotaphia Pisana* beschreven heeft [1]. *Cenotaphia*, ledige praalgraven zijn het juist niet, maar veeleer cippen, of mar-

---

[1] HENRICI NORIS. *Dissertationes quatuor Cenotaphia Pisana Caji et Lucii Caesarum illustrantes. Ed. nov. Lugd. Batav.*

Digitized by Google

morplaten thans in het *Campo-Santo* voorhanden, waarop Besluiten van de Pisaansche stedelijke Regering te lezen zijn, zoo merkwaardig als eenig overblijfsel van dien aard, en wel uit den tijd van AUGUSTUS. Men weet, hoe ongelukkig die meester der Romeinsche wereld in zijne familie was. Onder anderen had hij het verdriet zijne beide aangenomen zonen, voortreffelijke jongelingen, die zich in staatsbestuur en in de krijgsdienst onderscheiden hadden, door den dood te verliezen. Minder nog op het voorbeeld van *Rome*, dan wel als cliënten der Juliërs, besloot de Regering van *Pisa* eene plegtige jaarlijksche lijkdienst op stadskosten in te stellen, onverminderd alle andere plegtigheden, welke de Raad van *Rome* bevelen zoude, en behoudens de magtiging, welke men tot uitvoering der genoemde, met eene Commissie uit *Rome* halen moest.

Hoe die lijkdienst geschieden, en waarin zij bestaan zoude, wat de Overheid daarbij zoude moeten, en wat partikulieren zouden mogen verrigten, is met eene duidelijkheid en naauwkeurigheid voorgeschreven, waaraan andere Wetgevers in gewigtiger dingen een voorbeeld zouden kunnen nemen.

Digitized by Google

Onder anderen is gezegd, dat het Besluit zelf op eenen Cippus uitgehouwen, naast het op te rigten altaar zal te lezen staan.

Dit is de inhoud van het eene der beide gedenkschriften, den eerstverstorvenen L. CAESAR betreffende. Het andere, zijnen broeder rakende, is uitvoeriger en voor de Oudheidkunde gewigtiger. In de inleiding wordt gezegd, dat de stad, uit hoofde van de woelingen der Kandidaten, op dat tijdstip zonder Overheid was. De Stadsraad is in het oude Staatsregt geene Overheid. Deze was intusschen, op de droeve tijding dat ook de andere CAESAR gestorven was, bijeengekomen, en besloot gezamentlijk met de burgerij, dat een algemeene rouw zoude worden aangenomen; dat, gedurende den tijd tusschen het berigt en de begrafenis, alle tempels, badhuizen, en winkels gesloten, en alle gezelschappen verboden zouden wezen; alsmede dat voortaan de dag van het overlijden van C. CAESAR als een ongeluksdag zoude gekenmerkt blijven, waarop geene Godsdienstoefening, geene bruiloften, geene gastmalen, geene tooneelspelen noch andere vermakelijkheden, maar alleen de lijkdienst, ter gedachtenis van den verstorvenen zoude mogen plaats

Digitized by Google

hebben; — verder, dat een eereboog, op het meest bezochte plein van de stad *Pisa*, met zegeteekenen van overwonnen of in onderwerping aangenomen natiën versierd, en op denzelven de beeldtenis van den jongen CAESAR te voet in triumfale kleeding, benevens twee vergulden beelden van de beide CAESARS te paard, zoude worden opgerigt.

Ik acht het overbodig u te doen opmerken, M. H., hoe belangrijk zulke opentlijke bescheiden zijn moeten voor degenen, die eenen blik verlangen te werpen in het inwendige van het Romeinsche Regeringswezen. Uit de zoo even vermelden zien wij dat ook de Kolonie *Pisa* hare eigen Overheden koos, en over hare inwendige aangelegenheden beschikte; en in zoo verre bevestigen zij de geschiedkundige waarheid, met welk eene fijne politiek de Romeinen de vrijheid der afhankelijke staten met hun oppergebied wisten te vereenigen. Te regt legt de Mantuaansche dichter zijnen ANCHISES in de *Aeneïs* de voorspelling in den mond:

Tu regere imperio populos, Romane, memento:
Hae tibi erunt artes.

Digitized by Google

In beide Besluiten heeten de Caesars, Patronen en Beschermheeren van de Kolonie, en in het eerste is de titel, welken zich *Pisa* geeft: »Juliënsische volkplantelingen van de volkplanting *Obsequens Julia Pisana.*" Hieruit, meen ik, moet dan ook de inhoud, niet uit een georganiseerd Napoleontisch vleijerij-systema, verklaard worden, hoedanig zich in het Romeinsche Rijk toen ter tijd nog niet ontwikkeld had. De *Clientela* was bij de Romeinen eene zedelijke betrekking, waaraan men groote waarde hechtte [1].

Naast aan deze twee cippen zijn in het *Campo-Santo* geplaatst, twee mijlpalen van de *via Aemilia*, waarvan de eene de reeds aangeduide hernieuwing van ANTONINUS PIUS, de andere de namen van GRATIANUS en VALENTINIANUS behelst, benevens, hetgeen op eene mijlpaal de hoofdzaak is, opgave van afstanden. De eerste is in 1704 te *Rimazzano*, eene plaats aan de *via Aemilia* zelve gelegen,

---

[1] Ter gedachtenis van de hier genoemde twee Caesars zoude ook de tempel te *Nismes*, onder den naam van *Maison Carrée* bekend, zijn opgerigt: volgens de verklaring van SEGUIER, aan de sporen van een opschrift er aan voorhanden, gegeven. SCHUBART. *Reise durch das südl. Frankreich und d. Italien*, I. *Th. s.* 169. *Erlang.* 1827.

Digitized by Google

wedergevonden. Deze straat, ruim honderd jaren vóór CHRISTUS door den Censor M. AEMILIUS SCAURUS aangelegd, liep langs de kust van *Toskane*, waar men nu naar *Piombino* gaat, over *Pisa* en *Luni* naar *Tortona* [1]. De opgegeven afstand is 188 mijlen. De andere mijlsteen vermeldt alleen de namen der Keizers, en daaronder de woorden *Civitas Pisana*, nevens een afstand van 4 mijlen. Deze werd gevonden in de oude Kerk van S. PIETRO IN GRADO op den weg van *Livorno* naar *Pisa*. Dit zijn intusschen de eenige gedenkteekenen niet hier voorhanden uit den Keizertijd. In het *Campo-Santo* is verder een marmer met het opschrift, het gilde der scheepsbouwmeesters vermeldende, met de woorden:

COLLEGIVM FABRORVM NAVALIVM PISANAE STATIONIS VETVSTISSIMAE PIISSIMAE.

De inhoud is: dat het gilde jaarlijks een feest vieren zoude, ter gedachtenis van zekeren M. NAEVIUS, waarvoor de renten eener som van vier maal

[1] Volgens STRABO: verg. BERGIER. *de publicis et militaribus imperii Romani viis*: bij GRAEVIUS X. p. 303.

Digitized by Google

honderd duizend Sestertiën waren aangewezen, bij deszelfs testament. (Verg. boven bl. 7, aant. 3.) Eigentlijk is de echte steen niet meer voorhanden, maar in 1811, door de zorg van den regtsgeleerde FANUCCI, vernieuwd. In de buitenmuren van de Domkerk zijn marmersteenen ingemetseld, de namen van TRAJANUS, HADRIANUS en ANTONINUS vermeldende; en bij de stadspoort, die naar *Lucca* leidt, zijn overblijfselen van eene Romeinsche badstoof, of liever van het *laconicum* (de zweetkamer) eener zoodanige, gemeenlijk, doch zonder grond, *de baden van* NERO genoemd. Aanzienlijker dan deze zijn de waterleidingen van *Caldaccoli* (*Calidae aquulae*) buiten de stad; zij bestaan uit zeven bogen en de pilaren van zes anderen, en men heeft ze tot aan de poort toe, waar een Reservoir moet geweest zijn, nagespoord. Deze overblijfselen, en ontelbare anderen, want ik heb slechts de voornaamste uitgekozen, bewijzen derhalve den bloei en rijkdom der stad *Pisa* in het geheele Romeinsche tijdvak, en welligt vroeger, in allen gevalle gedurende de vier eeuwen tusschen STRABO en RUTILIUS. Doch het is noodig, om niet buiten mijn bestek te gaan, dat wij het klassische tijdperk

Digitized by Google

verlaten, om de verdere lotgevallen van *Pisa* na te gaan, en de gedenkwaardigheden te beschouwen, welke aan hare middeleeuwsche geschiedenis licht bijzetten.

Natuurlijk viel zij sedert de vijfde eeuw, met de overige stukken en brokken van den Romeinschen kolossus, in handen van de barbaren. Zij werd Ostrogothisch onder den wijzen THEODORIK, en toen de onwijze JUSTINIAAN, door zijne weifelende handelwijze, *Italië* even spoedig verloren als herwonnen had, Longobardisch [1]. Als zoodanig komt zij voor in de brieven van GREGORIUS *den Grooten*, en wel, hetgeen in die tijden van algemeene ontbinding, bij een zeevarend volk, begrijpelijk is, met een sterk bewijs van onafhankelijkheid. Gezegde Paus wilde namelijk den vrede bewerken tusschen den Byzantijnschen Keizer MAURITIUS en den Lombarden-Koning, benevens de Hertogen die onder denzelven *Italië* regeerden. »Wij hebben »een bekwaam persoon naar *Pisa* gezonden, (schrijft »hij aan den Exarch van *Ravenna*) om die Pisa»nen ten minste tot eenen stilstand van wapenen

---

[1] Volgens MURATORI, anno 570.

Digitized by Google

»te bewegen, maar wij hebben niets bij hen kun-»nen uitwerken. Zij hebben hunne Dromonen (oor-»logschepen) gereed om uit te loopen, en de on-»derdanen des Keizers te gaan plunderen." [1]

Toen het rijk der Longobarden viel, werd *Italië*, en dus ook *Pisa* in het groote Frankenrijk ingelijfd. In 828 komt de eerste Saracenentogt voor, waaraan zij deel nam, onder aanvoering van den Graaf BONIFACIUS. Men landde tusschen *Carthago* en *Utica*. Omtrent de uitkomst wordt verschillend berigt.

Onder de zwakke opvolgers van KAREL *den Grooten* moest ook *Pisa* spoedig onafhankelijk worden. In 925 heet hare stad bij den Lombardijer LUITPRAND (wiens gezantschapsbeschrijving naar *Konstantinopel* zoo leerrijk is), hoofdstad van *Etrurië*. In 1004 behaalt zij eene overwinning op die van *Lucca*. In 1005 plunderde de Pisaansche zeemagt *Reggio* tegen over *Messina*, toen in handen van de Saracenen; waarbij zij echter het ongeluk hadden, dat hunne eigen stad, inmiddels weerloos gelaten, van die barbaren overvallen werd en in

---

[1] S. GREGORII M. *Epist.* 35.

Digitized by Google

brand gestoken. Tot dit ongeval heeft het sprookje van CHINSICA betrekking, waarvan SISMONDI eene zoo wonderlijke uitlegging geeft. In den muur van een huis in de S. Maartenstraat is een vrouwenbeeldje te zien, waarvan de Italiaansche schrijvers zeggen, dat daarmede zekere heldhaftige Dame, met name CHINSICA SISMONDI, verbeeld wordt, die brand geroepen zoude hebben, en zoo doende de stad gered. Anderen echter willen dat het Stadskwartier, 't welk naderhand CHINSICA heette, de wijk was, waar de Arabieren woonden, en dien naam droeg van het geroep dier Arabieren zelve, omdat het Oostersche woord *kinzig* (of zoo iets) *brand* beteekent. Neen, zegt nu de Geneefsche Professor, voor den roem zijner familie zorgende: het woord is Duitsch, *Kenzeichen;* mijne overoudtante was met eene moedervlek, een *kenteeken*, geboren. Hij zegt niet wie die gezien heeft, maar alleen: *elle avait sans doute apporté en naissant une de ces marques ou envies.* Zoo maakt men de historie.

Vermeldenswaardig is met dat al deze gebeurtenis, omdat zeker spiegelgevecht, *Giuoco del Ponte* genaamd, dat jaarlijks, sedert onheugelijke tijden op

Digitized by Google

de groote Arnobrug te *Pisa* pleeg plaats te hebben, als eene soort van *ludi saeculares*, ter gedachtenis van het terugslaan der Saracenen, zoude zijn ingesteld.

Hetzelve viel voor ten tijde van den Saracenen-Vorst MUSATTO, met wien de Pisanen over de vaart in die wateren, en vooral over het bezit van *Sardinië*, langen tijd met afwisselend geluk gestreden hebben. In 1016 werd zijne vloot van hen in de baai van *Luni* (waar nu *Sarzana* ligt), ingesloten en vernield. MUSAT herstelde zich wel weder naderhand, met hulp van de Spaansche Moren, doch eindelijk moest hij, en *Sardinië* ontruimen, en zijne eigene vrijheid er bij inschieten. Door deze belangrijke verovering werd *Pisa* al dadelijk een magtige zeestaat, doch geraakte tevens daardoor in bestendige geschillen met hare natuurlijke mededingster *Genua*, en deze wedstrijd twee eeuwen volgehouden, heeft haar eindelijk den ondergang berokkend. Doch wij willen de geschiedenis niet vooruit loopen. Het tijdvak, 't welk ons bezig houdt, is de eigenlijke heldenperiode der Pisanen. In 1030 gingen zij *Carthago*, en in 1035 *Bona* plunderen: van alle welke togten van 1005

Digitized by Google

af een aantal middeleeuwsche opschriften op marmeren platen in de muren van de Domkerk te lezen staan; en van den togt naar *Carthago* is in het *Campo Santo* een fraaije marmeren Hercules te zien, dien men wil dat tot den medegebragten buit behoorde. Overigens maakten zulke zeetogten natuurlijk geen einde aan den oorlog. De Saracenen, die inmiddels ook met de Noormannen van *Calabrië* te doen gekregen hadden, begrepen dat zij, het kostte wat het wilde, *Sardinië* herwinnen moesten, en 't gelukte hen werkelijk, in 1050, om er, op weinige forten na, de Pisanen uit te drijven. Dit maakte te *Pisa* zoo grooten indruk, dat de geheele mannelijke bevolking, boeren, burgers en edellieden, opstonden als een eenig man. Alles liep naar de vloot en te wapen. Tot aanvoerder van den togt koos men een' lakenkooper, een' man gewoon met de el te staan, maar ook gewoon om het harnas aan te schieten, en in staat om een schip te sturen en eene vloot te bevelen. Het gevolg was, dat de Ongeloovigen geslagen werden, en voor altijd van *Sardinië* moesten afzien. De Vlootvoogd hield met zijne krijgsbenden, naar de wijs der triomfe-

Digitized by Google

rende Consuls bij de Romeinen, eenen zegepralenden intogt, door de zoogenoemde *Guldenpoort*, dus geheeten omdat het de Zeepoort was, van welke zijde toen reeds het goud naar *Pisa* stroomde. Men weet de plaats waar zij gestaan heeft, aan te wijzen. De beide Consuls, aan het hoofd van zes honderd burgers, gingen hem te gemoet, alle in slepende roode mantels gekleed. Voor hem uit wagens met buit beladen, goud, zilver en andere kostbaarheden. De gevangen Saracenen volgden in paren de handen op den rug gebonden, en hunne omgekeerde vanen veegden den grond. Het laatste volgde onder trompetgeschal, van eene juichende menigte begeleid, de lakenkooper, als een andere JULIUS CAESAR, op zijne triumfkoets gezeten. Deze zegenrijke togt was intusschen noch de laatste, noch de belangrijkste van de Pisaansche Saracenentogten. In 1063 toen ROGERIUS de Noorman, broeder van ROBERT GUISCARD, aan de Moren *Sicilië* ontweldigde, verscheen *Pisa* mede op het tooneel. In hare monumentengeschiedenis is dit de merkwaardigste onderneming. Na het verlies van *Messina*, *Agrigentum* en andere vaste plaatsen, hadden de Moren hunne magt en hunnen rijkdom in

Digitized by Google

Palermo bijeen gebragt. Deze groote, wel bezette, en versterkte stad was voor ROGERIUS te magtig, maar niet voor de Pisanen, die er eer en voordeel bij hadden om hem bij te staan. De haven was met eene zware ijzeren keten afgesloten; doch de Pisaansche vloot ging er met volle zeilen op los: de keten sprong, de haven werd ingenomen, en eene rijkgeladen vloot, met de kostbaarste goederen, gewerkt goud, zijden stoffen en kruiderijen, viel den overwinnaren in handen. Na de schepen verbrand te hebben, zetteden deze hun krijgsvolk aan land, leverden nog eenen bloedigen slag aan het Morenleger, en vertrokken, verder het werk aan ROGERIUS overlatende. De veroverde schatten werden besteed tot het aanleggen van een' der prachtigste tempels uit de geheele Christenheid, en een wijdloopig opschrift in marmer, een ware historiesteen, vermeldt alle de bijzonderheden dezer luisterrijke onderneming.

Alvorens u van dit gebouw en de andere gedenkwaardigheden van dien aard eene kleine schets te geven, en om den draad der geschiedenis niet af te breken, moet ik eerst nog van eene andere

Digitized by Google

onderneming, vijftig jaren later, gewagen, welke voor *Pisa* niet minder roem, en meer blijvende voordeelen opleverde, t. w. de verovering in 1115 [1] van de Balearische eilanden. Deze togt was een eigenlijk gezegde kruistogt. Ofschoon de Pisanen meesters van *Sardinië* en van *Elba* waren, zoo waren zij nog geene meesters van de *Middellandsche zee* ten westen *Italië*, zoo lang de Saracenen de Balearische eilanden inhielden. Deze hadden daarvan eenen voormuur van *Spanje* gemaakt, en als zoodanig *Iviça* en *Majorca* in sterken staat van verdediging gehouden. Behalve de afgelegenheid, was dus de onderneming ook uit dien hoofde bedenkelijk. Doch de moedige Pisanen, van Godsdienstijver en winzucht tevens bezield, aangevuurd door PASQUALE II, en door zijne bondgenoot de befaamde Gravin MATHILDE, van welke *Pisa* in zekeren zin onderdaan was, vonden die onderneming niet te zwaar. Hunne maatregelen waren aan dezelve

---

[1] In 1115. Reeds in 1112 bezwoeren de Pisanen in *Majorca* het *Consulaat van de zee*. Hetzelfde werd eerst te *Pisa* in 1118 gedaan. PARDESSUS, *Coll. de lois maritimes*, leest 1100 en 1102 en beweert ook daarom de onechtheid van de vermelding. Zie WESTERVEEN, *Consulaat*, vooraan.

Digitized by Google

evenredig. De *Mughellino* en de *Apennijnen*, toen nog boschrijk, moesten masten en scheepshout, *Elba* ijzer, *Sardinië* pik, hennip en andere benoodigdheden leveren; aan manschappen konde het, bij eene bevolking van 150,000 zielen in de hoofdstad alleen, niet ontbreken. Men schatte het leger voor de velddienst op 30,000 man, zeevolk naar evenredigheid. Schepen van allerlei soort en grootte, staan bij de oude Kronijkschrijvers genoemd, waarvan wij de namen niet meer verstaan [1]. Kortom het was eene uitrusting, hoedanige de *Middellandsche zee*, sedert den worstelstrijd van *Rome* en *Carthago*, niet gedragen had, en die nog vermeerderd werd met smaldeelen en hulpbenden uit *Catalonië*, *Provence*, en van de kleinere Italiaansche staten. Ik zal u met de bijzonderheden van den oorlog niet ophouden. Het is genoeg te zeggen, dat hij twee jaren duurde, dat de Pisanen eenen hardnekkigen tegenstand ontmoetten; dat zij wederwaardigheden van allerlei aard, stormen op zee, pest in het leger, afval van hunne bondgenooten, en somtijds zware slagen van

---

[1] *Dromoni, Garabi, Gatti, Galee, Usceri, Cocche, Platte,* enz.

Digitized by Google

hunne vijanden, te verduren hadden, doch eindelijk hun doel bereikten. De eilanden werden veroverd, de sterke steden stormenderhand ingenomen. Buit en gevangenen onmetelijk. Onder de laatsten waren de Koningin van *Majorca* en haar zoon, die beiden Christen werden. Een opschrift op Parisch marmer, aan de voorzijde van den Dom, wijst hare grafplaats aan. De jonge Prins studeerde, werd Kanonik van den Dom, en naderhand (zonderling spel van het lot!) als Gouverneur naar *Majorca* gezonden, om, in naam der Republiek, dat land te regeren. Ook van den buit weet de geschiedenis eene bijzonderheid te verhalen. Om de stad niet weder weerloos te laten, had men hare bewaring aan de toen nog bevriende Florentijnen opgedragen, die zich van dezen pligt kweten met trouw en bescheidenheid, en het *depositum* eerlijk terug gaven. Ter belooning gaven hun de Pisanen uit twee dingen van de medegebragte kostelijkheden de keus: twee fraai gewerkte metalen deuren (naderhand verloren gegaan) en twee porfyren kolommen. Nu hadden deze Pisanen (die DANTE *looze vossen* noemt) de kolommen met fijn rood laken bekleed, om er meer schijn aan te

Digitized by Google

geven, en zoo kozen de onbedachte Florentijnen het slechtste. Misschien is het een sprookje: maar de kolommen zijn nog te *Florence* aan de S. Jans-Kerk te zien, en ze beduiden weinig. Eene andere bijzonderheid, welke verdient vermeld te worden, is, dat het Pisaansche leger, bij het verlaten van *Majorca*, zorgvuldig zijne eigen dooden, die men met zout tegen bederf bewaarde, medenam, en dat die te *Marseille*, in de Abdij van S. VICTOR, begraven liggen, waarvan een opschrift, aldaar voorhanden, het aandenken bewaart [1].

Een opschrift ter gedachtenis van den togt zelven, wordt boven den ingang van een Kerkje gevonden, ter plaatse waar de Guldenpoort plagt te wezen.

Deze togt was in magt van toerusting, in afwisseling van avonturen, en in gewigt van uitkomsten, van alle Pisaansche ondernemingen de voornaamste. Niet zonder rede betreuren het de Toskaansche schrijvers, dat hem geen TASSO in edele Italiaansche stanzen, maar slechts een PETRUS VER-

[1] Bij UGHELLI, en ten deele bij MORRONA I. pag. 66. De eerste bronnen, waaruit het verhaal genomen is, zijn onder de *Rerum Italicarum Scriptores* bij MURATORI te vinden.

Digitized by Google

NENSIS in Latijnsche kreupelverzen bezongen heeft. De daden der GHERARDESCHI, der GUALANDI, der VISCONTI zouden anders, nevens die van GOTFRIED, in aller monden leven, waar nu de nacht der vergetelheid op ligt:

Illachrymabiles
Urgentur, ignotique longa
Nocte, carent quia vate sacro.

Het gewigtigste gevolg voor *Pisa* was, dat de *Middellandsche zee* nu vrij werd, en dat zich haar handel veilig naar afgelegene oorden, zelfs naar de Fransche en Vlaamsche kusten aan den eenen, naar *Azië* en de *Zwarte zee* aan den anderen kant, uitbreiden konde. Wij vinden dan ook hare kantoren en factorijen in *Egypte*, aan de Syrische kust, te *Konstantinopel* en langs den geheelen oever van de *Zwarte zee;* ja de oude bronnen der Handelsgeschiedenis [1] noemen een *Porto*

[1] FRANCESCO BALDUCCI PEGOLOTTI bij PAGNINI *Della Decima*, III. D., bladz. 39: »*Lo primo porto inverso da Tana si è* PORTO PISANO *a caricarsi presso alla Terra a* 5 *miglia nave di* 2000 *moggia di Pese..... e la misura di* PORTO PISANO *è tutta una con quella di Caffa.*"

Digitized by Google

Pisano aan de zee van *Azof*, met de *Wolga* en de *Kaspische zee* in gemeenschap; en men denke niet, dat dit slechts overleveringen zijn: de echte bescheiden van verdragen, en zendingen zijn in de archieven en boekerijen voorhanden, en staan ten deele bij LEIBNITZ en bij FLAMINIO DAL BORGO afgedrukt.

Met het einde der Saracenentogten vangt een nieuw tijdperk aan in *Pisa's* geschiedenis. Zij neemt nu deel in de twisten, die *Italië* beroeren; begint den strijd met *Genua*, daarna met *Florence*, valt deze ten buit, en wordt met haar het erfdeel der MEDICIS. Het is dus de plaats om tot de gedenkteekenen over te gaan, welke de aangeduide groote ondernemingen vereeuwigen; vooraf echter moet ik u nog met een woord de kruistogten herinneren, die in 1096 eenen aanvang namen, omdat ook deze met de geschiedenis van *Pisa's* pràalgebouwen in verband staan. Dat de medewerking der Italiaansche zeestaten, daarbij spoedig

Verder brengt PANUCCI, *Storia dei tre popoli maritimi dell' Italia, Veneziani, Genovesi e Pisani. Pisa* 1817. Vier deelen (II., bladz. 152) bij: *Anonymi Tabulae Nauticae nella Biblioteca Lorenziana di Firenze.*

Digitized by Google

onontbeerlijk werd, is bekend; ook dat *Pisa* er grootelijks deel aan nam [1]; minder evenwel dat de Pisaansche Aartsbisschop LANFRANCHI in 1188 mede naar *Jeruzalem* trok, en daar gelegenheid had, om van den berg *Calvarië* (*Golgotha*) eene hoeveelheid heilige aarde mede te nemen, die hij, in het vaderland terug gekeerd, op het plein van den Dom liet overbrengen, om daar tot eene begraafplaats te dienen. Dit was het begin van het *Campo Santo*, het merkwaardigste doodenverblijf van geheel *Italië*, hoedanig *Europa* geen tweede aanwijzen kan.

Ik moet u thans verzoeken mij met uwe gedachten naar *Pisa* te vergezellen, en wel naar het reeds genoemde plein aan het einde van de stad gelegen, waarop verscheidene hoofdstraten uitloopen. Op deze nog immer aanzienlijke openplaats hebben wij voor ons: 1⁰. de prachtige Hoofdkerk;

---

[1] Bij BARONIUS is een brief ten jare 1100 geschreven aan den Paus, uit *Jeruzalem*, door GOVERT VAN BOUILLON, benevens den Aartsbisschop van *Pisa* DAIBERT, eerlang Patriarch van *Jeruzalem*.

Tijdens CLEMENS III hielpen de Pisanen *Accon* (*St. Jean d'Acre*) veroveren, waar zij sedert hunne kantoren en magazijnen gehad hebben.

Digitized by Google

2°. de St. Jans-Kerk of het Doophuis, waarbij men vooral niet aan iets kleins, maar aan eene groote Rotonde denken moet, in den smaak van het Pantheon te *Rome;* 3°. daar achter, doch tusschen beide zigtbaar, de prachtige doodengalerij zoo even genoemd; en 4°. de beroemde marmeren klokkentoren.

De drie eerstgenoemde gebouwen zijn geheel historisch; het laatste is slechts als bouwkundig gewrocht merkwaardig, en in de geschiedenis der wetenschap daardoor, dat op hetzelve de onsterfelijke GALILEI proefnemingen deed.

De dom is een tempelgebouw in den Griekschen stijl met eenige middeleeuwsche versieringen: *Grecobarbaro.* Het is van wit en blaauw marmer, op een breed en verhoogd marmeren grondvlak, lang ongeveer drie honderd Rijnlandsche voeten, in het kruis 240; hoog in het midden 110, onder den koepel 160. Het is aan alle zijden met zuilen omgeven, waarvan er in den voorgevel alleen 58 meest van wit marmer geteld worden. In dezen gevel zijn de opschriften geplaatst, bestemd om het aandenken aan de Pisaansche zeetogten te bewaren, van 1006 tot 1063,

Digitized by Google

alsmede het grafschrift der Koningin van *Majorca*, benevens eenigen ter eere van den Bouwmeester BUSKETT, een Griek, dien de Pisanen uit *Konstantinopel* ontboden hadden.

In de zijmuren staan de reeds vermelde Romeinsche opschriften.

Drie metalen deuren, vol heilige geschiedenissen, worden voor wonderen van de kunst, om in brons te gieten, gehouden. Zij zijn het werk van den beroemden JOANNES VAN BOLOGNA, en van zijnen leerling FRANCAVILLE, beide geboren Nederlanders. Deze zijn derhalve van eenen lateren tijd: de oude historische van Oosterschen arbeid zijn, zoo als gezegd is, verloren gegaan.

Van binnen beantwoordt de pracht van den Tempel aan de buitenzijde. Zeldzame marmersoorten, beeldhouw- en schilderkunst zijn het, die bij eene grootsche bouwkunst daartoe medewerken. Men telt er tot 208 zuilen, waarvan 70 de arkaden van het gebouw ondersteunen. Van deze 70 zijn er 56 van graniet, 14 van marmer: de langste hebben eene hoogte van meer dan 30 voeten. Alle zijn zij eerwaardige bewijzen van de magt der Republiek. Behalve 24, die het eiland

Digitized by Google

Elba leveren moest, zijn er verscheidene van Afrikaansch marmer, en zelfs twee van Oostersch porfyr, van de Balearische verovering afkomstig. Het is de indruk van een woud, dien men ontwaart, wanneer men zich tusschen deze zuilen bevindt, en in het halfdonker van den tempel langs de slanke schachten naar de hooge kapitelen opziet.

De schilderwerken zijn of Pisaansche historie, of Bijbelgeschiedenissen, of legenden voorstellende.

Onder vele stukken van FRA BARTOLOMEO, SOGLIANI, en andere niet onberoemde meesters, waarbij ik niet verwijlen wil, is het pronkstuk, dat voor allen gezocht wordt, de H. AGNESE van *Andreas del Sarto*, van wien nog vijf andere stukken hier voorhanden zijn. Van zijne AGNESE zegt een Italiaansch kunstbeoordeelaar, dat geen ander stuk van ANDREAS haar evenaart. De beroemde MENGS hield het voor een werk van RAPHAËL.

Het beeldhouwwerk in den Dom heeft geene stukken van zoo groote waarde aan te wijzen; maar daarentegen eenige, die historisch zijn: b. v. eene sarcofaag, waarop drie H. Martelaren, in

Digitized by Google

basrelief, is een geschenk van GODFRIED VAN BOUILLON, en uit *Jeruzalem* medegebragt.

De opschriften zijn meest tot de Paussengeschiedenis behoorende. Behalve een van 1119, de plegtige inwijding van het gebouw vermeldende door Paus GELASIUS, die, door Keizer HENDRIK IV benaauwd, te *Pisa* eene wijkplaats vond, heb ik u twee te noemen, waarvan het eene den dood van GREGORIUS VIII, het andere de verkiezing van CLEMENS III, beide hier voorgevallen, in aandenken houdt. Het oogmerk hunner komst was om de Pisanen en Genuezen te verzoenen, en hen tegen den gemeenen vijand te vereenigen.

Van vele andere sieraden, is voor de geschiedenis der kunst merkwaardig, een reusachtige Zaligmaker in mosaïk, van ouds *de Majesteit* genoemd, met wijde oogen (een bewijs van Griekschen arbeid); waaraan, blijkens de oude registers, CIMABUE gewerkt heeft. CIMABUE was de oudvader der Florentijnsche school, van wien DANTE zegt: dat hij lang de eerste was.

Wilt gij mij vergunnen nog een wijl uw geleider te wezen, M. H., wij hebben maar weinige stappen te doen naar het *Battisterio*.

Digitized by Google

Een doophuis achtte men bij de Christenkerken in *Italië* een noodwendig aanhangsel. Men vindt ze te *Rome* bij S. JAN in *Lateraan*, te *Ravenna*, te *Bologna*, en bij uitnemendheid te *Florence*. Dat van *Pisa* kan dus eenigermate als een bijvoegsel tot den Dom, en als een gevolg van dezelfde historische oorzaak worden aangemerkt. Evenwel er kwam bij dat ROGERIUS van *Sicilië* den Pisanen, in dank voor hunnen bijstand, groote geschenken maakte, en, toen deze voor de kosten van dit prachtgebouw niet toereikten, besloot de burgerij tot eene vrijwillige bijdrage van een *soldo d'oro* van ieder belastbaar huisgezin, hoedanige er in de stad en voorsteden te zamen 34,000 geteld werden.

Deze ronde tempel vertoont een' zoo klassischen bouwtrant, dat de reiziger ARCHENHOLTZ, in de kunst niet onervaren, dien voor een werk der Oudheid aanzag. De omvang is 460 voeten, de middellijn 140. De hoogte is 180 voeten, het beeld van den H. JOANNES op den top niet medegerekend.

De geschiedenis der oprigting is nog daardoor merkwaardig, dat te gelijker tijd (de bouw begon

Digitized by Google

in 1153, Pisaansche tijdrekening) de stad van steenen muren werd voorzien, en wel omdat men aan den eenen kant de barbarenbenden van FREDERIK BARBAROSSA in *Italië* verwachtte, en aan den anderen kant voor WILLEM den eerste, anders de slechte genaamd, die met FREDERIK in oorlog was, te vreezen had.

Den naam van den bouwmeester vermeldt het opschrift:

Huius operis fabricator
Dn̄s te salvet nominatur. (*Diotisalvi.*)

De buitenzijde is mede wit en blaauw marmer, met drie zuilenrijen opeen, en een spits toeloopend koepeldak. Beneden telt men twintig groote zuilen van korinthische bouworde.

Het inwendige, zeer akoustisch gebouwd, bestaat uit twaalf groote half-cirkelvormige bogen, geschraagd door acht vrij staande zware korinthische zuilen van graniet, en vier pilasters van wit marmer. Een opschrift vermeldt dat van de eersten, in het jaar 1155, drie uit het eiland *Elba* en twee uit *Sardinië* zijn overgebragt. Boven deze is eene tweede rij van zuilen en pilasters.

Digitized by Google

Het doopvont, dat hier de hoofdzaak is, is van roodachtig marmer op een wit voetstuk, achthoekig van gedaante; heeft twaalf voeten middellijn, en vier voeten diepte. De buitenzijde is met rosetten en ander beeldwerk versierd; in den rand leest men een monnikenvers. Het spreekt van zelf, dat men toen nog dompelde.

Belangrijker nog als kunststuk is de kansel: een wit marmeren zeshoek van zeven en twintig voeten omtrek, op negen marmeren zuilen rustende, welke zuilen wederom door drie marmeren leeuwen gedragen worden, en de middelste steunende is op den rug van eene gebukte grillige menschenfiguur: naast beiden zijn weder allerlei zonderlinge gedierten geplaatst. De vijf zijstukken (de zesde opengelaten voor den marmeren trap) zijn door pilasters afgescheiden, en bevatten basreliefs van de eerste grootte, allerlei Christelijke historiën, en onder anderen het laatste oordeel voorstellende, waarbij een Heidensche Cerberus is ingeslopen. Behalve de kunst, voor dien tijd ongemeen, bewondert men aan dezelven de onvergelijkelijke, en nog niet verklaarde, hoedanigheid van het fraaije doorschijnende witte marmer. Eenigen hebben

Digitized by Google

het voor antiek Oostersch alabast, anderen voor parisch marmer, weder anderen voor fijn beeldhouwersmarmer, uit de groeven van *Luni*, gehouden. Waarbij tot opheldering moge dienen, dat *Luni* of *Luna* eene beroemde zeehaven van de Oudheid, door de Saracenen verwoest, nabij de *Magra* lag, aan den noordelijken grens van *Toskane*, waar nu *Sarzana*, en niet ver van *Carara*, waarvan men de witte marmergroeven, langs de kust varende, in 't oog krijgt. Een Latijnsch opschrift vermeldt dat dit uitstekend werk in 1230 door NICCOLA PISANO vervaardigd werd.

Achter de beide beschreven kerkgebouwen, doch tusschen beide zigtbaar, is het *Campo Santo*, het doodenverblijf, van welks historischen oorsprong ik reeds gesproken heb. Wat *Westminster-Abbey* voor *Engeland* is, en *Santa Croce* voor *Florence*, is het *Campo Santo* voor *Pisa*. Doch het is meer: het is tevens kunstgalerij, en verzamelplaats voor de gedenkstukken der landsgeschiedenis. Laat ons eerst de buitenzijde beschouwen. Wij hebben een langwerpig vierkant voor ons, van éene verdieping, waarvan de zijden zoo vele galerijen besluiten. Die vóór ons is met 44 pi-

Digitized by Google

lasters voorzien, waar boven drie en veertig halfcirkelvormige bogen. Deze geheele zijde bestaat uit witte marmerblokken, uit de Pisaansche gebergten gehouwen, en die getuigen van den rijkdom des lands, en van den goeden smaak des bouwmeesters. Niet ver van den hoofdingang leest men, nevens het jaartal 1278, zijnen naam, JOHANNES VAN PISA.

De lengte van het geheele gebouw is 396 Rijnlandsche voeten, de breedte 136 en hoogte 43 voeten.

De porticos of bogengangen, waaruit het gebouw van binnen bestaat, hebben eene breedte van 32 voeten, en laten dus eene aanzienlijke ongedekte ruimte in het midden, welke de Jeruzalemsche heilige aarde bevat.

Aan de ééne zijde zijn die gangen open, aan de andere, de wandzijde, zijn zij met fraai blaauw en wit marmer bekleed, waar tusschen deels groote vakken al fresco geschilderd, deels de marmeren gedenkteekenen ter eere van de beroemde mannen des vaderlands opgerigt. Op den marmeren vloer langs den wand staan de merkwaardigheden van oudheid en kunst, waarvan ik bij de klassische

Digitized by Google

geschiedenis van *Pisa* melding maakte. De sarcofagen alleen zijn twee en zeventig in getal. Tot deze moeten wij nog even terugkeeren.

Te weten, het is bij de beoefenaars der Archaeologie geene onbekende zaak, dat in de middeleeuwen zoodanige Sarcofagen en lijkbussen, waarin de asch van beroemde Romeinen was weggelegd, tot hetzelfde einde voor andere personen gebezigd werden, die men toen voor uitstekend hield. Een bekend voorbeeld van dien aard is de porfyren lijkbus van AGRIPPA, waarin nu de asch van CLEMENS XII bewaard wordt. Op gelijke wijs moest de Sarcofaag met het fraaije basrelief van HIPPOLYTUS en PHAEDRA, met het stof van de vrome BEATRIX ontheiligd worden: zoodat men nu onder die bevallige fabel het navolgend opschrift te lezen krijgen:

Quamvis peccatrix sum domna vocata Beatrix
In tumulo missa iaceoque Comitissa.

Deze *domina peccatrix* was de moeder der reeds genoemde MATHILDE, die onder anderen aan onzen GOVERT met den Bult is gehuwd geweest, en die altijd bij den Paus, nimmer bij hare mannen

Digitized by Google

te vinden was. De monnik DONNIZONE, die de levensgeschiedenis van laatstgenoemde in verzen bragt, bejammert het nog wel, dat der godzalige BEATRIX geene betere rustplaats ten deele viel, dan in het onheilige *Pisa*, waar men Turken, Arabieren, Chaldeërs en zeemonsters ziet, zegt hij; hij noemt het jaartal 1076. Zoo vroeg bloeide derhalve te *Pisa* de Oostersche handel!

Een tweede voorbeeld hier aanwezig, is zigtbaar op het gebeeldhouwd deksel van zekere klassische vaas, met de jagt van MELEAGER versierd. Men heeft daarin eenen *Doctor Legum* gelegd, met name FAEZOLI, die voor 1286 te *Pisa* de Regten leerde. Op den deksel ziet men den Doctor op zijnen leerstoel gezeten, in 't midden van zijne toehoorders [1].

---

[1] De beroemde BURGUNDIO, in *S. Paolo in ripa d'Arno*, heeft eene gelijke eer genoten: zijne asch ligt in eene antieke lijkbus of kasse: zie MORRONA III, bladz. 300, alwaar zijne grafschriften voorkomen. Zie over denzelven: SAVIGNY, *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*, IV, bl. 394, ed. II. Reeds 1139 was hij te Constantinopel, 1171 andermaal als gezant, en konde zeer wel van daar, (wanneer men den Amalfitaanschen oorsprong voor eene fabel houdt) den beroemden Pandektencodex hebben medegebragt. Wie dat het eerst verbreid heeft, is bij FABBRONI niet opgegeven: zie denzelven I, bl. 30 v. o.

Digitized by Google

Historisch is verder in den hoogsten graad het graf van Keizer HENDRIK VII, uit den Dom hier overgebragt. Deze belegerde in 1313 *Florence*, en stierf te *Buonconvento* aan eene dubbele anderdaagsche koorts, die hij in de Romeinsche landen, staande de zomerhitte, had opgedaan. Men geloofde echter vrij algemeen, dat hem de Florentijnen met de hostie vergeven hadden, en het gepeupel te *Pisa* sloeg in dat geloof eenige Dominicanen dood. Waar is het dat de burgers van die stad, drie duizend in getal, den rouw aannamen, en het lijk tegemoet gingen, want *Pisa* was de bondgenoot des Keizers. Twee jaren later werd hem in den Dom een prachtig gedenkteeken gesticht, met zijne beeldtenis in liggende gestalte, naar de wijze van dien tijd.

De frescoschilderijen welke de wanden versieren, zijn bijdragen voor de geschiedenis der schilderkunst, gedurende anderhalve eeuw, t. w. van 1300—1450. De meesten hebben geleden, eenigen zijn onkenbaar geworden; allen gaan haren rasschen ondergang te gemoet. De voorwerpen zijn:

1°. De geschiedenis van den H. RANIERI door

Digitized by Google

Meester SIMON VAN SIENA, wiens naam in twee Sonetten van PETRARCA leeft. Hij had den Dichter en zijne Madonna LAURA geschilderd. De H. RANIERI (de bekeerder van *Sardinië*, is de Patroon van *Pisa*, en het illuminatiefeest (*la Luminara*) ter zijner eere wordt voor eene der fraaiste vertooningen in *Italië* gehouden.

2°. De Historie van JOB, door GIOTTO een tijdgenoot van DANTE, die CIMABUE verdonkerde. »Rond als de O van GIOTTO" was lang een spreekwoord bij de Italianen.

3°. Alle de geschiedenissen van het O. Testament, door den snaakschen BUFFALMACCO, in de vertellingen van BOCCACCIO genoemd.

4°. De triumf van den dood door OCCAGNA. De dood is hier, in stede van een rif, een grimmig oud wijf, met nachtvogelvlerken, en eene lange zeissen. Zij vliegt over een veld, waar op hare slagtoffers, van alle jaren en kunne, verslagen liggen. De duivelen met lange haken bearbeiden de verdoemelingen, en zwaveldampen in het verschiet duiden het verblijf der eeuwige rampzaligheid aan.

5°. Dezelfde OCCAGNA heeft hier ook het laatste

Digitized by Google

oordeel geschilderd, en de hel naar DANTE, vol gruwelijke figuren.

Eigenheden zijn de conterfeitsels van vele historische personen in deze stukken opgenomen, en het misselijk gebruik, der kunst onwaardig, om de menschen spreukén in den mond te schilderen.

De nieuwere gedenkteekenen te beschrijven, of ook maar op te noemen, voor de geschiedenis der Wetenschappen, Letteren, Kunsten, Regering, het Krijgswezen en wat dies meer zij belangrijk, ligt buiten mijn bestek. Om maar eenige bij ons bekende namen te vermelden, die hier aan de vergetelheid onttogen zijn, wil ik van de Regtsgeleerden CHESIUS, PAGANINUS GAUDENTIUS, GUADAGNI en LAMPREDI; van de Letterkundigen FABBRONI; uit de Natuur- en Wiskunde BRANCHI en ALGAROTTI; voor de Geschiedenis PIGNOTTI genoemd hebben. Niet slechts de gedenkteekenen zijn als kunstgewrochten, en om het fraai materiaal bezienswaardig, maar ook onder de opschriften is veel opmerkelijks. Aan de meesten hebben het vaderland, of hunne vrienden, leerlingen, bloedverwanten een eereteeken gesticht; anderen hebben het slechts

Digitized by Google

aan zichzelven te danken. B. v. de Regtsgeleerde PHILIPPUS DECIUS verklaart: »dat hij het op de nakomelingschap niet wil laten aankomen" [1]. Van een' anderen Regtsgeleerde CASCINA, leest men: »dat hij het staal des doods en des steensnijders niet konde ontgaan."

Het praalgraf van ALGAROTTI is van het fijnste witte marmer; de baar en windselen van geel Siena. Zijn afbeeldsel prijkt tusschen twee geniën, en op de voorzijde staat:

ALGAROTTI OVIDII AEMULO
NEWTONI DISCIPULO
FRIDERICUS MAGNUS.

Ter zijde: ALGAROTTIS NON OMNIS. 1764.

De oprigters waren de Executeuren des boedels. F. M. heeft er niets toe gegeven dan zijnen naam.

Hiermede het *Campo Santo* verlatende, waarvan wij slechts een overzigt genomen hebben, is het naaste, zeker in de bouwkunde eenige, voor-

[1] »*Hoc sepulcrum sibi fabricari curavit, ne posteris suis crederet.*"

Digitized by Google

werp: de overhangende toren. Doch deze van geene historische beteekenis zijnde, en daarenboven zelfs aan degenen niet onbekend, die zich verder om *Pisa* nimmer bekommerden, vat ik liever den draad der geschiedenis weder op, om u van de Geneefsche oorlogen, den noodlottigen slag der *Meloria*, en van HUGOLINO te spreken, waarmede de opkomst en bloei der Republiek *Pisa* een einde neemt.

De zes felle oorlogen, M. H., tusschen *Pisa* en *Genua* gevoerd, van het begin der twaalfde eeuw af gedurende eenen tijd van honderd en zeventig jaren, bevatten de stof voor eene uitvoerige, onderhoudende en leerrijke geschiedenis. Om van den tijd mij vergund en van uwe oplettendheid geen kwalijk gebruik te maken, bepaal ik mij bij de oorzaken, bij eenige kenmerkende bijzonderheden, en bij den tragischen afloop derzelven.

De oorzaken waren ten deele natuurlijk. Is het niet, als wij zekere volken gadeslaan, alsof de natuur zelve hen tot vijanden geschapen had? In het tegenwoordige geval, wanneer wij op de

Digitized by Google

afstamming zien, ontmoeten wij eene strijdigheid niet ongelijk aan degene, welke in deze dagen in de Letteren zoo veel pleeg genoemd te worden, van *klassicismus* en *romantismus*. De Liguriërs, waartoe *Genua* behoorde, waren Celten; de Pisanen, gelijk wij gezien hebben, hadden Grieksch, Hetrurisch en Romeinsch bloed in hunne aderen, zij behoorden derhalve tot die volken, door welken de Liguriërs barbaren genoemd werden. Doch van meer belang is de landsgelegenheid. Het Genuesche gebied bestaat uit twee bergachtige oeverstrooken, gemeenlijk rivieren genaamd, die als *Alpen* en *Apenijnen* in elkander loopen: rotsen, waarop slechts de olijfboom voortkomt. Aan den zoom van dat gebergte ligt de aanzienlijke stad, met hare voortreffelijke diepe haven. Van de *Magra* af tot voorbij *Piombino*, behoort de voortzetting van het strand aan *Pisa:* eerst rots, vervolgens maremma (laag moerassig zeeland): achter zich heeft het de vruchtbare valleijen van de *Arno* en van de *Elsa*, die haar echter niet of maar ten deele toebehoorden. Beide volkstammen moesten en wilden dus van de zee leven, en wel zoo 't scheen, als naburen, van de-

Digitized by Google

zelfde zee. De Liguriërs waren als de armsten de krijgshaftigste. Is het niet opmerkelijk dat dezelfde volksstam, welke bijna twee eeuwen met *Pisa* worstelde, en haar eindelijk vallen deed, van de oudste tijden af als haar vijand voorkomt? Twee honderd jaren vóór CHRISTUS, zien wij bij LIVIUS, dat de Liguriërs de Pisaansche landerijen kwamen verwoesten, zoodanig dat zij ze onbouwbaar lieten (*ut coli non posset*); en STRABO beschrijft de Pisanen juist daarom als de strijdbaarste Etruriërs, dat die Pisanen bestendig van de Liguriërs bestookt werden. Daar beide volken verder geen rijken bodem hadden, en zeevarend waren, zoo behoefden zij de eilanden, in de eerste plaats, *Corsika* en *Sardinië*. De strijd daar over vult een groot deel van beider staatkundige geschiedenis. Bij deze materiële oorzaak mag nog eene zedelijke genoemd worden. Het doet zeker der menschelijke natuur geene eer aan, maar het is toch eene dagelijksche waarneming, dat buren, ook alle tegenstrijdig belang daar gelaten, dikwijls onvrienden zijn. Wij zouden dat uit onze eigene geschiedenis, met provinciën, steden en burgers kunnen aantoonen. In die van de Genuezen en Pi-

Digitized by Google

sanen vinden wij dat zij elkander niet slechts afbreuk, maar ook verdriet en smaad zochten aan te doen, ten bewijze dat er een blijvende volkshaat tusschen hen bestond. En het is geene echte philosophie naar mijn inzien, die dezen volkshaat *alleen* uit stoffelijk belang zoude willen verklaren, zonder daarbij het menschelijk gemoed, dat nog door andere oorzaken bewogen wordt, en zonder de zwakheden der gemeene menschennatuur, in aanmerking te nemen. Hoe dit zij, zeker is het dat daarmede de historische oorzaken ten naauwste te zamen hangen, dewelke wij nu een weinig willen gadeslaan.

Vooreerst de strijd over *Corsica* en *Sardinië*. Wie van de beide volken daar het eerst bezit van genomen heeft, is niet wel uit te maken. (Toskaansche schrijvers beweren het van *Pisa*, Genuesche van *Genua*.) Zoo veel kan men zeggen, dat doorgaande geene van beide die geheel alleen heeft ingenomen, dat *Pisa* den langsten tijd en meestendeels van *Sardinië*, *Genua* van *Corsika* meester bleef. Doch wanneer Genuesche schrijvers dat laatste eiland door hunne landslieden het eerst laten veroveren, zoo heeft de Pisaansche Professor

Digitized by Google

FLAMINIO DAL BORGO, die eene reeks van oordeelkundige Verhandelingen over de geschiedenis van zijn vaderland heeft uitgegeven [1], getoond dat dit op geene gronden steunt. Erkend is het althans dat de Saracenen daar herhaalde malen weder inkwamen, en dat het in 1050 de Pisanen, niet de Genuezen waren, die er hen voor altijd uit verdreven. Het waren insgelijks de Pisanen, die bij dezelfde onderneming, de Mooren voor 't laatst *Sardinië* deden ruimen, en de legendengeschiedenis noemt eenen Pisaanschen heilige als bekeerder van dat land. Tevens komt hierbij in aanmerking, dat, naar het *jus gentium* van dien tijd, het niet genoeg was een land te nemen om er eigenaar van te wezen, maar dat men naar eenen beteren titel omziende, zich van den Paus het veroverde land schenken liet. Zóó was het geval met *Pisa* en *Corsika*. In eene Bulle van 1091 (bij DAL BORGO voorkomende) schenkt Paus URBAAN II, krachtens de bekende apocryphe donatie van CONSTANTIJN, aan de Kerk van *Pisa* het eiland

[1] *Dissertazioni sopra l'Istoria Pisana.* Drie deelen in 4°. *Pisa* 1761. Het derde deel bevat de *Diplomi.*

Digitized by Google

Corsika, op den last eener jaarlijksche uitkeering van 50 Liren aan het Paleis van *Lateraan*, en een jaar daarna maakt hij den Bisschop van *Pisa* tot Aartsbisschop van dat eiland. Men denke niet dat dit slechts geestelijke regten betrof. In den regtstoestand van die tijden liep het geestelijk en wereldlijk gebied in elkander, en de Aartsbisschop van *Pisa* was ook in burgerlijke dingen de hoogste Overheid. Om daar een paar bewijzen van te geven. De paleizen in *Italië* waren, en zijn het nog, ware vestingen. Dit weet ieder, die b. v. de paleizen der STROZZI en der MEDICI te *Florence*, of zoo vele anderen te *Milaan* of te *Napels* heeft aangezien. Nu zochten te *Pisa* de magtige heeren hunne mogendheid aan den dag te leggen, door hooge torens, en wel zoo zeer dat er ongerijf en oneenigheid uit geboren werd. Wat deed de Aartsbisschop? Hij liet een mandement uitgaan, dat alle die torens, die, volgens de vergrootende Kronijkschrijvers, duizenden in getal waren, en toch wel eenige honderden mogen bedragen hebben, tot op eene gelijke hoogte moesten worden afgebroken, 't geen zonder tegenspraak van iemand geschiedde. Een ander bewijs is hierin gelegen,

Digitized by Google

dat bij de tractaten, welke *Pisa* met andere mogendheden sloot, b. v. met de Prinsen van *Azië* en *Afrika*, in de Inleidingsformule, de Aartsbisschop veelal aan het hoofd van de regering genoemd staat. Zoo begint b. v. een traktaat met SALADIJN, meest over handelszaken loopende: *de Aartsbisschop, Consuls en Oudsten van Pisa.* En het zoude een overbrengen van onze denkbeelden wezen in eenen anderen tijd, wanneer wij dat alles voor louter aanmatiging wilden verklaren. Het was dan ook deze verheffing, welke te *Genua*, volgens de getuigenis zelfs van Genuesche schrijvers, een' diepen wrok zette. Dat konden de Genuezen niet verdragen, dat de Aartsbisschop van *Pisa* in *Corsika* hunne geestelijken kwam wijden. Het was een strijd waarbij men aan dien tusschen de Pausen en Keizers, over de Investituur, herinnerd wordt. Wat evenwel de zaak nog erger maakte, was het onverstandig gedrag der volgende Pausen, die het Aartsbisschoppelijk voorregt den Pisanen dan eens ontnamen, dan weder teruggaven, en wel, zoo zij zeiden, tot behoud van de eendragtigheid. Zoo doende was onder anderen CALIXTUS II, in 1121, terwijl hij den

Digitized by Google

vrede wilde bewerken, omdat de Saracenen het hoofd opstaken, oorzaak van het heviger ontbranden van den oorlog. Hij liet namelijk over die zaak in het Paleis van *Lateraan* synode houden, en het was bij die gelegenheid dat de Aartsbisschop van *Pisa* den Paus ring en mijter voor de voeten wierp, zeggende: »ik begeer noch uw Bisschop noch uw Aartsbisschop te wezen;" »Broeder," antwoordde CALIXTUS, terwijl hij den mijter met den voet schopte, »gij doet daar kwalijk aan, en 't zal u berouwen." Het decreet tegen *Pisa* volgde, en daarmede de tweede oorlog tusschen de beide staten. Van den eersten, en tevens van de oorzaak zoo even genoemd, is een gedenksteen in wezen. In eene straat te *Pisa*, op eene plaats *de Reuzenhoek* genaamd, waar oudtijds de *Porta d'oro* pleeg te wezen, stond een Kolossus, ter gedachtenis van dien eersten vijfjarigen oorlog, en digt bij dat beeld een opschrift, in hetwelk van *Genua* gesproken wordt, en van de Pisanen *nimium archipraesule claris*, »bogende op hunnen Aartsbisschop."

Intusschen waren het niet alleen de Pausen, maar ook wel de Keizers, die zich verkeerdelijk

Digitized by Google

in het geschil mengende, het kwaad verergerden. Dit geldt namelijk van FREDERIK I. Deze, nadat hem bij een advies van de Regtsdoctoren uit *Bologna*, op den Rijksdag van *Roncaglia* de oppermagt over *Italië* was toegekend, wilde in 1163 de strijdende partijen, zoo als groote mogendheden somtijds doen, tot eenen wapenstilstand noodzaken, waarvan het gevolg was, dat zij elkander dadelijk weder in *Sardinië* op eene andere wijze afbreuk deden. Het was toen, dat een Consul van *Pisa*, den Keizer, die *Sardinië* voor geld aan eenen muitenden Vasal der Republiek, door *Genua* opgestookt, in leen gaf, deze stoute taal deed hooren: »hoe kunt gij, sprak hij, ons *Sardinië* ontnemen, om voor klein geld weg te geven wat u niet toe behoort." Kort daarop grepen de verongelijkte Pisanen naar de wapenen.

Eenige jaren later, nadat de Aartsbisschop van *Mentz* door Keizer FREDERIK als vredemaker naar *Toskane* gezonden was, die zich daarbij zoo geschikt gedroeg als te voren de Pausen, of als zekere diplomaten in onzen tijd, kwam FREDERIK zelf met eene magt hongerige Duitschers de *Alpen* over. Te *Pavia* hield hij volkengerigt, deelde

Digitized by Google

Sardinië tusschen *Pisa* en *Genua*, en liet aan de kust van *Toskane Viareggio* slechten, 't welk de Lucchesen hadden aangelegd. Dat was wederom eene uitspraak van gemeenen stempel (*dozzinale* is het Italiaansche woord), waarmede niemand genoegen nam; en de oorlog, die toen woedde, bleef voortduren.

Eene tweede geschiedkundige omstandigheid was, dat in den grooten strijd, welke zoo lang *Italië* en *Europa* beroerde, *Pisa* Ghibellinisch, *Genua* daarentegen Guelfisch werd. Hoezeer menige Paus te *Pisa* eene schuilplaats gevonden had, en daar ook wel eens dankbaar voor was, waren toch de Pisanen onder FREDERIK II Keizersgezind, en bleven het; waarschijnlijk wel, omdat zij daar als handelstaat hunne rekening bij vonden. Intusschen had dit ten gevolge, dat zij al spoedig de geheele Guelfische partij tegen zich kregen, en van *Florence* en te *Lucca*, met *Genua* verbonden, ook te land met afwisselend geluk beoorloogd werden.

Eindelijk is het bekend hoezeer twee natiën, die dezelfde zeeën bevaren, en met dezelfde landen handel drijven, in allerlei vijandige betrekking komen. Met *Genua* en *Pisa* was dit zoodanig het

Digitized by Google

geval, dat niet slechts de beide volken ter zee en te land elkander onophoudelijk nadeel toebragten; maar ook in de vreemde havens, waar Genuezen en Pisanen gezeten waren, de kooplieden en matrozen, zelfs in vredestijd, gedurig aan elkander geraakten. Te *Konstantinopel* liep dit, in 1162, zoo hoog, dat de Grieksche Keizer de Pisanen uit de stad verbande, omdat zij de Genuezen mishandeld en geplunderd hadden. En te *St. Jean d'Acre* gebeurde het, dat zij het geheele Genuezen-kwartier in den brand staken. Hierbij hebben wij intusschen gelegenheid tot de niet onbelangrijke opmerking, dat in weerwil van de woestheid der tijden, de kooplieden der Italiaansche zeestaten, in de middeleeuwen, zich overal henen begaven en nederzetteden waar handel te drijven en winst te bejagen was. Zoo lezen wij dat, als de Pisanen *Tunis* of *Carthago* of *Bona* als vijanden kwamen bestoken, zij daar hunne landslieden gevestigd vonden, die er hunne magazijnen hadden; en dat evenzeer te midden van de Saraceensche oorlogen, Moorsche, Turksche en Arabische kooplieden *Porto Pisano* bezochten, en te *Pisa* woonachtig waren.

Digitized by Google

Om nu van de oorzaken tot de gevolgen over te gaan, en van de oorlogen zelve iets in het midden te brengen. In den eersten derzelve, met 1118 beginnende, kwamen de Genuezen met een leger van 22,000 man, waaronder veel ruiterij en zwaar gewapenden, bij *Porto Pisano* landen, waar zij het kasteel van *Liborna*, eene sterkte van die havenstad, verwoesteden. Vervolgens gingen zij naar *Pisa* zelve, en drongen ook wel in de stad, doch werden met barricaden, en met straatsteenen, die van de daken en torens op hen nederregenden, tegengehouden.

In den tweeden oorlog, sedert 1126, verbrandden de Pisanen *Lerici* en *Porto Venere*, digt aan hunne grenzen, en de Genuezen *Piombino*, verder viel er weinig voor ons belangrijks voor. Maar het was gedurende den vrede, welken in 1129 de beroemde St. BERNARD van *Clairvaux*, behendiger dan Paussen en Keizers, wist tot stand te brengen, dat de Pisanen als bondgenooten van INNOCENTIUS en LOTHARIUS, twee togten naar *Amalfi* deden, in den tweeden waarvan zij (ten jare 1137, of 1138 van de Pisaansche jaartelling), het onschatbaar handschrift der Pandekten magtig werden. De regtsgeleerden

Digitized by Google

weten, welk eene reeks van strijdschriften over die geschiedenis, vooral in *Italië*, gewisseld is. Zeker is in allen gevalle, dat reeds in 1320 het verhaal van die daadzaak in *Pisa* gangbaar was [1].

In den derden oorlog, had in 1166 de zonderlinge omstandigheid plaats, dat de twee oorlogende natiën elkander op vreemd gebied gingen slag leveren, zonder eenige interventie van den Heer des Lands. De Pisanen waren de *Rhône* opgezeild tot *St. Gille*, waar eene groote jaarmarkt gehouden werd; de Genuezen hiervan verwittigd, kwamen hen met eene vloot van vijftig zeilen sterk op die rivier insluiten. Een zeeslag konde hier niet geleverd worden, maar de bemanning van beide vloten ging aan land, en er viel een bloedig gevecht voor, dat eerst de nacht scheidde, en dat niet ten voordeele der Genuezen schijnt geweest te zijn. Ook in *Toskane* viel een slag ten hunnen nadeele uit, nabij aan het zeestrand, in 1172, waarbij *Pisa* 2,000 gepanserde ruiters, en 12,000 zoo ligt als zwaar gewapende voetknechten in het veld bragt. Over het geheel was deze oorlog voor *Pisa*

---

[1] Zie SAVIGNY. *Geschichte* III. bl. 101 der tweede uitgave.

Digitized by Google

niet ongunstig, edoch de nood, en Paus CLEMENS III, leiden haar, in 1188, het begin van den vierden kruistogt, den vrede op.

Inmiddels viel er, omstreeks het jaar 1175, in de handelsbetrekkingen van *Pisa* iets voor, dat hare magt, rijkdom en aanzien te zeer in het licht stelt, om er geene melding van te maken. Te weten de Pisanen kregen geschil met den wijzen SALADIJN over eene lading aluin, die zij weggenomen hadden; daarover werd eene lange onderhandeling gevoerd, waarvan de stukken in de *Biblioteca Riccardiana* te *Florence* voorhanden zijn. Ten slotte bewilligt hun SALADIJN alle hunne oude voorregten, onder anderen hunne eigene Kerk, zoowel te *Kaïro* als te *Alexandrië*, en vrije godsdienstoefening, zoo als de acte zegt, volgens de geboden van hunne wet. Zij hadden er verder hun eigen koophuis en waag, hunne badhuizen, en het vrije gebruik van de werven zonder eenige betaling: maar, wat nu het belangrijkste is, het tolkantoor, wordt in den brief gezegd, moet hen alles vrij laten volgen, *wanneer zij naar de Indiën gaan.* Hij beveelt ook, dat zij voor de dienst hunner Kerk zullen hebben, eene kruik goeden zuiveren

Digitized by Google

balsem van *Gilead.* De Aartsbisschoppen van *Pisa* gebruikten dien voor de heilige olie, en voor de zalving; misschien ook wel om er wonderen mede te doen, want de balsem was zeer genezende.

Gedurende den vierden oorlog, beginnende met 1206, waarin hardnekkig om het bezit van *Syracuse* gestreden, en de kaapvaart van beide zijden met veel levendigheid gevoerd werd, zonden de Pisanen een gezantschap naar den Sultan van *Bagdad,* die niet meer of minder was dan de bekende wereldveroveraar GENGIS-KAN. Het Credentiaal is van den 4den April 1221, en in het Archief te *Florence* berustende.

De vijfde oorlog valt met den geheelen strijd tusschen Keizer FREDERIK II en Paus GREGORIUS te zamen, en in dezen komt de merkwaardigste overwinning voor, welke *Pisa* ooit op hare mededingster behaald heeft. In 1240 beleide de Paus een groot Concilie in het meermaals genoemde Paleis van *Lateraan*, tegen het volgende jaar, om den weerspannigen Keizer, die niet naar *Palestina* gewild had, nog eens in den ban te doen, en van zijn Rijk te laten ontzetten. FREDERIK, die dat liever voorkomen wilde, liet de passen bezetten,

Digitized by Google

waar de Bisschoppen door moesten, en het gelukte hem er een goed deel van op te vangen. Evenwel een grooter aantal geraakte over *Frankrijk* behouden naar *Genua.* Toen zonden de Pisanen afgevaardigden daar henen, om te verlangen dat men die Bisschoppen niet afzenden zoude. Doch het fiere antwoord der Genuezen was: »onze stad is de arm van *Rome*, en wij zullen ze brengen.” Nu gold het doorkomen of niet. De Pisanen bragten eene vloot van 40 galeijen in zee, onder bevel van den dapperen (ook door opschriften in aandenken gehouden) BUONACCORSO DA PALUDE, aan welke zich 27 Keizerlijke galeijen uit *Sicilië*, onder den zoon des Keizers, aansloten. De Genuezen liepen op hunne beurt met dertig groote galeijen uit, en met eene menigte ligtere vaartuigen, waarop een heir van Bisschoppen, Abten en Prelaten, met al hunnen omslag en gevolg was ingescheept. De Genuesche Admiraal JACOB MALOCELLI was een hoofdige, eigenwijze VARRO. In stede van op den raad zijner officieren achter *Corsika* om te varen, hield hij links langs de Ligurische kust, en liep te *Porto Venere*, aan den westelijken landtong der *Spezzische*

Digitized by Google

golf, binnen, van waar hij aan de Regering van *Genua* om onderstand vroeg, die hem ook nog tien galeijen achterna zond. Dan zijn ongeduld wachtte ze niet af. Hij ging weder in zee, en de Pisanen, met ijlboden en seinen langs de kust verwittigd, konden hunne maatregelen nemen. Zij gingen hem niet te gemoet, maar, om het zeker te nemen, voorbij *Elba* tusschen *Corsika* en *Toskane* kruissen, met dat gevolg dat de beide vloten, den 3den Mei van het jaar 1241, tusschen de eilanden *Giglio* en *Montecristo*, aan elkander kwamen.

Hier viel de slag voor, en niet, zoo als SISMONDI heeft, tusschen *Giglio* en de *Meloria*. want dat luidt alsof iemand het tooneel van onzen driedaagschen zeeslag, om het naauwkeurig te zeggen, tusschen *Texel* en *Noord-Voorland* wilde plaatsen.

Eerst verloren de Pisanen drie galeijen, die afgesneden en omsingeld werden, want men vocht uit groote drift van wederzijde zonder slagorde. Doch BUONACCORSO hierdoor gewaarschuwd, verzamelde zijne magt, en *Pisa* behield, na eenen hardnekkigen strijd, voor welks hevigheid de oude

Digitized by Google

schrijvers geene woorden weten te vinden, de overhand. De tien galeijen uit *Genua* nagezonden, vonden de hoofdmagt verslagen en verstrooid, en moesten in 't zelfde lot deelen. Een deel ligte vaartuigen ontkwam, doch twee en twintig galeijen bleven in handen van de overwinnaars, die over 't verlies van hunne eigene drie schepen verwoed, drie vijandelijke reeds genomene met man en muis lieten zinken. Verder zeggen de geschiedboeken der Pisanen, dat zij drie Pauselijke Legaten, en alle soorten van Prelaten, geestelijken, boodschappers, gezanten, in onnoemelijke menigte in handen kregen, die zij met vier duizend Genuesche gevangenen naar *Pisa* bragten, om aan den Keizer te worden overgeleverd. De Kardinalen werden met zilveren ketenen gebonden. Zoo verhalen de Pisanen. Maar geheel anders luiden de berigten van de zijde van *Genua*. In een officiëel schrijven van de Regering aan den Paus, wordt niets minder gezegd dan dat men de Concilie-gangers deels doodgeslagen, deels over boord geworpen had. Gelukkig evenwel voor de eer der menschheid, hebben wij in een boek, waar men het niet zoeken

Digitized by Google

zoude, in het *Corpus Juris Canonici*, een afdoend getuigenis voor het tegendeel. Te weten in Cap. II. *de sententia et re judicata in* 6°. verklaart INNOCENTIUS IV, alzoo reeds eenige jaren na den slag, in tegenwoordigheid van het Concilie, dat hij van den Keizer de uitlevering verlangd heeft van de geestelijke en wereldlijke personen *op de galeijen gevangen gemaakt*, en deze worden afzonderlijk genoemd, behalve de Prelaten die te land opgevangen waren.

In 1244, drie jaren na die groote overwinning, deed dezelfde Admiraal BUONACORSO DA PALUDE, met 105 galeijen eenen vruchteloozen togt naar *Porto Venere* en naar *Genua*. Tot dezen heeft een belangrijk opschrift betrekking in het *Campo Santo* bewaard, vermeldende dat *Porto Venere* niet genomen was, uit hoofde van het verraad van den Graaf PANDOLO, en dat de onderneming tegen *Genua* door storm mislukte. De grootste merkwaardigheid van dat opschrift bestaat daarin dat het, uitgenomen het slot en de dagteekening aan het hoofd, in de Italiaansche taal vervat is, en als zoodanig, even als de gedichten van FREDERIK II, tot de oudste lettervoortbrengselen dier taal gerekend wordt. Nog

Digitized by Google

een komt er te *Pisa* voor met het jaartal van 1103, maar dit bestaat uit weinige woorden.

Den 13den December 1250 stierf de Keizer, en dit was voor *Pisa* te meer een harde slag, omdat INNOCENTIUS IV, die langer regeerde dan de meeste Pausen doen, een Genuees, en alzoo haar gezworen vijand was. Het leed dan ook niet lang, of de geheele Ghibellijnen-partij geraakte er onder, en *Pisa* vond zich genoodzaakt om het eerst van vrede te spreken. »Geef *Lerici* terug," was het antwoord van de Genuezen, »en 't zal vrede zijn;" — »Liever *Kinsicha* dan *Lerici*," was het wederwoord. *Lerici* ligt aan de *Magra*, en *Kinsicha*, hebben wij gezien, was eene wijk van *Pisa*. Het gevolg van dezen ontijdigen trots was dat de republiek de verbonden magt van *Genua*, *Lucca* en *Florence* tegen zich kreeg, en later op slechtere voorwaarden vrede maakte. Deze overmoed, bij den ernst en de bezadigdheid der Genuezen zoo zeer afstekende, schijnt een karaktertrek van de oude Pisanen. Behalve een smaadschrift [1] ho-

[1] *Scopa boca al Zenoese,*
Crepacuor al Portovenerese
Streppa borzello al Lucchese.

Digitized by Google

nend voor de drie naburige staten, dat zij boven de poort van het evengenoemde *Lerici* geplaatst hadden, vermeldt de geschiedenis ook nog, dat zij meermalen met eene magtige vloot in de haven van *Genua*, voor de onbezette stad verschenen, met uitdagingen en woest geschreeuw, en dan onverrigter zake naar huis keerden. Eenmaal schoten zij met zilver beslagen pijlen in de stad, en slingerden steenen met rood laken bekleed. Geene dusdanige handeling komt aan de zijde van *Genua* voor.

Nog eens heeft na die gebeurtenissen de fortuin *Pisa* toegelagchen. In 1258 werden de Venetianen hare bondgenooten, en in 1260 scheen de slag van *Monte-Aperto*, anders die van de *Arbia* genaamd, der geheele Guelfenpartij den doodsteek te geven; doch de kans verkeerde al ras, toen in 1266 KAREL VAN ANJOU in *Italië* kwam, van wien de Pisanen zich slechts korten tijd, door hem den jeugdigen KONRADIJN tegen te stellen, bevrijden konden. De snoode ANJOU verwoestte hun land en hunne havenstad, en, wat nog erger was, hij stookte tweedragt te gelijk te *Pisa* en te *Genua;* ja 't leed niet lang of geheel *Italië*

Digitized by Google

ondervond, dat de Paus ter kwader uur de Franschen had in het land gehaald. Voor *Pisa* eindigde de oorlog met eene droevige nederlaag te *Asciano* in 1275. Het was INNOCENTIUS V, die haar den vrede bezorgde. Deze vrede was intusschen van korten duur. Na dat ANJOU klein gemaakt was, en eenen magtigen vijand op den hals gekregen had, ontwaakte tusschen de beide naburige steden de oude ijverzucht. De ijverzuchtige was ditmaal *Pisa*. *Genua* was onder de hand te *Konstantinopel*, te *Smyrna* en in de *Zwarte zee* magtiger geworden dan het geweest was. Op *Corsika* waren déze plaatsen Genueesch, géne Pizaansch. De Genuezen kregen twist met eenen Vasal van *Pisa*, die hunnen handel beroofde, en verdreven hem uit zijn gebied; *Pisa* weigerde den vlugteling uit te leveren, en dit was de vonk, waaruit de laatste en zesde oorlog ontvlamde. In 1282 gingen de Pisanen wederom *Porto Venere* verwoesten, doch zij verloren 23 schepen door storm, en in 1283, na eerst in de haven van *Falesia* op de kust van *Piombino* te zijn geblokkeerd geweest, nog 15 schepen aan de Genuezen.

Digitized by Google

Zoo verscheen eindelijk het beslissende jaar 1284. De hulpmiddelen der Republiek waren reeds zeer uitgeput. Haar handel en hare handelsbetrekkingen hadden oneindig geleden. Nu verloor zij in eenen hevigen strijd, die den geheelen nacht duurde, wederom 13 schepen, en na alle die verliezen moest het aan bevaren zeevolk ontbreken. Het geheele strand werd eene werf; men deed eene ligting van manschappen van 20 tot 60 jaren, en zoo doende kwam er al weder eene vloot van 100 schepen, van de eerste en tweede grootte, in zee. Het is hier de plaats om een woord over den scheepsbouw van dien tijd in 't midden te brengen. Men denke niet, dat deze in vergelijking van onze hedendaagsche schepen kleine vaartuigen waren. Naauwkeurige opgaven hebben wij dienaangaande wel niet, maar toch de zoodanige, waaruit het tegendeel blijkbaar wordt. Bij den togt van den H. LODEWIJK naar *Afrika*, komen transportschepen voor 140 paarden voor, en de Pisaansche galeijen waren tweedekkers, met honderd riemen, bemand met drie tot vier honderd gewapenden. Het getal der gevangenen beliep na eenen beslissenden

Digitized by Google

zeeslag eenige duizenden. Ook hebben wij reeds vermeld, dat in 1118 eene Genuesche vloot 22000 gewapende manschappen aan land zette. Het ging dus niet op eene zoo kleine schaal, en wat handel en zeevaart uit eene kleine natie maken kunnen, behoef ik voor Nederlanders niet te betoogen. Om tot mijn onderwerp weder te keeren; de magtige vloot, zoo even genoemd, zeilde regelregt naar *Genua*, terwijl de Genuezen in de wateren van *Sardinië* kruisten, en bedreven daar de dwaze snorkerijen, te voren aangeroerd, om vervolgens zonder iets wezenlijks verrigt te hebben, naar *Porto Pisano* terug te keeren. Niet zoo deden de Genuezen. Deze zonden dadelijk snelzeilers uit naar hunnen Admiraal, en verzamelden verder hunne gansche magt tot 120 groote schepen, waarvan het bevel aan den dapperen OBERTO DORIA werd opgedragen. Al ras verscheen deze vloot voor *Pisa's* havenstad, en de Pisanen geraakten mede in beweging. Al wat weerbaar was liep naar boord, en al wat vaarbaar was werd bemand en uitgerust.

Hier begint het moeijelijkste gedeelte van de

Digitized by Google

geheele Pisaansche geschiedenis. De oudste kronijken loopen in de bijzonderheden wijd uiteen, en de beoordeelingen van nieuweren tijd niet minder.

Het is b. v. eene gangbare anecdote, door velen verhaald en geloofd, doch door DAL BORGO bestreden, dat ter dezer gelegenheid een onheilspellend voorteeken plaats had. De aartsbisschop had de onderneming plegtig gezegend, en op het Admiraalschip prijkte, behalve de standaard der Republiek, een groot CHRISTUS-beeld. Nu viel dit beeld ongelukkig naar beneden, en terwijl zulks door sommigen voor noodlottig gehouden werd, hadden anderen de roekeloosheid van te zeggen: «Laat CHRISTUS maar voor *Genua* wezen, mits de wind voor ons!" Daardoor haalden zij, naar het geloof van dien tijd, zich en hun Land een groot ongeluk op den hals.

Eene tweede omstandigheid die niet door allen verhaald wordt, is dat een Genueesch smaldeel onder ZACCHERIA zich gedurende den slag achter de rots hield, om de Pisanen, die daar van niet wisten, te gelegener tijd op het lijf te vallen, en zoo doende het overwigt te krijgen. Hoe dit zij,

Digitized by Google

den 6 Augustus 1284, vroeg in den morgen, begon de slag van de *Meloria*. De *Meloria*, M. H. is niet, zoo als SISMONDI heeft, een eiland, maar slechts eene rots met een' vuurtoren er op: drie mijlen in zee, nagenoeg tegenover *Livorno*, en ter hoogte waar de havenstad, *Porto Pisano*, moet gelegen hebben. De strijd, die tot in den avond duurde, was zoo hevig als ooit. De Pisanen vochten, (zoo als zelfs hunne vijanden getuigen) met vertwijfeling, doch het is begrijpelijk dat zij de nederlaag leden. Want vooreerst waren het de Genuezen die den slag gezocht, en er te voren hunne maatregelen naar genomen hadden. Ten andere hadden deze, behalve eenige meerderheid van schepen, meer geoefend en bevaren volk aan boord. Daarenboven hadden de Pisanen, zoo als het vervolg heeft doen zien, geen Admiraal die zich met DORIA konde vergelijken, en er was minder eenheid onder hunne Vlootvoogden. Maar of verder de Graaf UGOLINO, die zich met drie galeijen bergde, zijnen pligt niet gedaan, zelfs wel opzettelijk nagelaten hebbe, is wederom eene van de moeijelijke vragen in deze geschiedenis, waarover de Toskaansche Critici het

Digitized by Google

nog niet eens geworden zijn. Zeker is het dat de Pisanen dien slag nooit te boven gekomen zijn. Niet meer dan zes en dertig schepen kwamen te regt; de overigen werden genomen of vernield. Het getal der gevangenen wordt tot elf duizend, dat der dooden tot vijf duizend opgegeven, en deze opgave is de minste. Onder die gevangenen waren de edelsten des Lands [1]. Daarenboven waren er te *Genua* nog vijf duizend uit vroegere zeeslagen, zoodat men te dier tijd plag te zeggen: wie *Pisa* wil zien moet naar *Genua* gaan. Van die gevangenen zijn, eerst na vijftien jaren tijds, slechts weinigen weergekeerd. Want de wreede staatkunde der hardvochtige *Liguriërs* wilde van geen losgeld weten: aan de bevolking hunner vijanden moest een doodelijke slag worden toegebragt. Men leest zelfs, dat aanzienlijke vrouwen naar *Genua* reisden, om hare mannen en vaders te zien, en de wreede overwinnaars te verbidden, doch dat zij ten antwoord kregen: »heden zijn er dertig gestorven, gisteren veertig; die werpen

[1] Er waren 17 Regtsdoctoren onder: GIUSTINIANI, *Storia di Genova.* Lib. 3. anno 1284. pag. 108. Het getal zestien duizend heeft ook GIOVANNI VILLANI (VII. 92) die een tijdgenoot was.

Digitized by Google

wij in zee, en zoo doen wij met de Pisanen." In dit verhaal, het moge waar of onecht wezen, maakt zich de volkshaat kenbaar.

Er zijn voorbeelden in de geschiedenis, dat een verloren slag voor langen tijd de kracht van een volk gebroken heeft. Dat was met de Schotten het geval, in den slag van *Flodden*, dien SIR WALTER in zijnen MARMION bezongen, en zoo belangwekkend beschreven heeft. Verderfelijker dan *Floddenfield* was voor *Pisa* de *Meloria.*

Gedenkteekenen van dit ongeval heeft men natuurlijk niet opgerigt: de *Meloria* en geheel *Pisa* zijn daar om het te bevestigen. Maar een droevig aandenken blijft mij nog te vermelden, dat in de Dichtkunst leeft, de Hongertoren [1]. Van het groote Plein waar onze beschouwing eindigde, heeft men weinige schreden te doen naar het zoogenaamde *Ridderplein* (*piazza dei Cavalieri*). Daar staat het paleis van de voormalige Ridders van *San Stefano*, en naast hetzelve een daartoe behoorend kleiner gebouw, met een uurwerk in den gevel, welks muren eertijds die van de twee torens waren,

---

[1] »*La qual per me ha il titol della fame.*" DANTE. Inferno XXXIII. 23.

Digitized by Google

nu door een gewelf vereenigd; die aan de regterhand als men onder de poort doorgaat, is de Hongertoren waarin de ongelukkige HUGOLINO, ongelukkig, hij moge al of niet misdadig geacht worden, zoo jammerlijk aan zijn einde kwam. De geschiedenis is kortelijk deze. UGOLINO DEI GHERARDESCHI, Graaf van *Donoratico*, was Guelfsgezind, en, toen die partij onderlag, verbannen geweest. Naderhand bij verandering van zaken (wie kent zulke gebeurtenissen niet!) teruggeroepen, geraakte hij spoedig aan het hoofd van het Bestuur. Hij was Vasal van de Republiek in *Sardinië*, en het geslacht der GHERARDESCHI behoorde tot de eersten van het Land. Het was hij die als Admiraal in 1282 den onnutten togt naar *Genua* deed, en twee jaren later den slag der *Meloria* hielp verliezen. Toen de oude MOROSINI daarbij gevangen raakte, werd hij *Potestà* (Regent) en Kapitein-Generaal voor tien jaren gekozen, namelijk door zijne partij, die zich *het volk* noemde. Als de Republiek zich vervolgens in eenen benaauwenden oorlog met *Florence* gewikkeld zag, werd HUGOLINO gebruikt om den vrede te sluiten, 't geen hij deed, doch met opoffering van vele kasteelen,

Digitized by Google

waar in dien tijd de sterkte van het Land in bestond. Dit is het eenige wat hem bij DANTE wordt te last gelegd. De overige bezwaren, die hem tot eenen tiran en eenen landverrader maken, zijn met veel scherpzinnigheid door DAL BORGO bijeen gebragt, met wiens oordeel zich SISMONDI vereenigt, doch zeer goed wederlegd door den historieschrijver van *Toskane* PIGNOTTI. De waarheid is dat wij hier zulk eenen factiestrijd voor ons hebben, als waar de Italiaansche historiën, en helaas ook wel anderen! vol van zijn. Met HUGOLINO regeerde een' tijd lang de Guelfenpartij. In *Pisa* was dat onnatuurlijk. De Ghibellijnen onder de leiding van den sluwen Aartsbisschop RUGGIERI kwamen er spoedig weder boven op. HUGOLINO werd na een hardnekkig gevecht overweldigd, en nevens twee zijner zonen, en twee kleinzonen, tot gevangenen gemaakt. Was het wonder dat nu de bovendrijvende partij het bestaande Regt tegen hem gebruikte, even als hij in den naam van het Regt zijne tegenstanders vervolgd en verbannen had? Men leide hem eene geldboete van 20,000 Liren [1]

---

[1] 20,000 Liren: waarschijnlijk gouden Liren, waarvan drie met

Digitized by Google

op; de vierde termijn werd niet betaald, en het was een bekend dwangmiddel, ook wel elders en in beschaafdere tijden voorkomende, dat men hem zóó lang geen eten noch drinken gaf, waardoor zijn dood volgde en die van zijne medegevangenen. Van deze laatsten moet ik nog zeggen, dat zelfs de kleinzonen gehuwd, alzoo volwassen menschen waren, die ook wel mede gehandeld en mede gevochten hadden. Het is derhalve poëzij en geene historie, wanneer DANTE *Pisa* daarom vloekt, ('t geen men op zich zelf eenen Dichter wel gunnen mag) dat toch die onnoozelen geene schuld hadden. »Dat zich *Gorgona* en *Capraja* uit de zee opheffen," is zijn uitroep, en dat de verstopte *Arno* in zijne teruggedrevene wateren al wat in *Pisa* adem heeft doe omkoomen" [1].

---

5 Toskaansche Kronen gelijk stonden, alzoo met *f* 13 Nederl. Het was dus eene som van *f* 86,333, het verschil van de geldswaarde vóór de ontdekking van *Amerika* niet medegerekend.

[1] *Ahi Pisa, vituperio delle genti*
Del bel paëse là dove il si suona;
Poiche i vicini a te punir son lenti,
Muovansi la Capraja e la Gorgona,
E faccian siepe ad Arno in su la foce,
Si ch'egli annieghi in te ogni persona.

Digitized by Google

Deze verwensching is niet vervuld; maar had de Dichter een geschiedkundig oog geslagen op de gebeurtenissen, hij had zich met den val van *Pisa* ligt kunnen troosten. De worstelstrijd met *Genua* had hare krachten verteerd, en wat haar overbleef vernietigde die pest aller Republieken, de burgertwisten. Honderd jaren na DANTE ging de stad van *Pisa* bij verdrag aan *Florence* over, en daarmede hield de Staat op te bestaan. Nog eens honderd jaren later sprak een Fransche Koning het woord *vrijheid* uit, en de Pisanen dachten met Fransche hulp vrij te worden.

Eene kortstondige dwaling. Onder LODEWIJK XII kwamen haar de Franschen zelve belegeren; daar na herhaaldelijk de Florentijnen. In 1509 dwong haar de honger tot de overgave, en dit was het einde harer zelfstandigheid.

Digitized by Google

VAN DE JUDSCHE WET.

GESCHIEDENIS EN LITERATUUR.

(Gelezen in de Derde Klasse van het Koninkl. Nederlandsche Instituut, 1841.)

Digitized by Google

Digitized by Google

Tot het glansrijke tijdvak van Denemarkens grootheid behoort de veertigjarige regering van WALDEMAR den overwinnaar; en tot de groote daden van dien vorst, in de eerste plaats, hetgene regt en wetgeving hem te danken hebben. Zijn grafschrift, nog in de Benedictskerk te Ringsted aanwezig, roemt hem niet als den veroveraar der uitgestrekte Oostzeelanden, niet als den Kampvechter en uitbreider der Christelijke leeringen, maar alleen als *Legislator Danorum.* Zijne verdiensten in het afschaffen der ijzerproef mogen twijfelachtig, of aan vreemden invloed toe te schrijven zijn [1], zijne *Jydske Lov* bestaat en geldt

[1] HOLBERG zegt zoo, op grond eener verordening WALDEMARS, welke achter het Schoonsche regtsboek gevonden wordt; edoch reeds in het

Digitized by Google

tot op den huidigen dag; een waardig gedenkteeken van de zorg des grooten Konings voor de maatschappelijke belangen zijner onderdanen; zij kan zelfs in onzen tijd als voorbeeld dienen van hetgene men van eigenlijk gezegde wetgeving, tegenover het nationale, met het volk zelf opgewassen, regt, te verlangen heeft: bevordering, niet storing van deszelfs natuurlijke ontwikkeling; tegemoetkoming van hetgeen nieuwe toestanden, behoeften en overtuigingen den langzamen gang dier ontwikkeling, zonder hulp van buiten niet afwinnen kunnen; waarbij tevens het wijfelachtige, dat alle zich organisch vormend volksregt noodwendig aankleven moet, kan worden weggenomen. Deze grensbepaling der wetgevende verrigting kenmerkt, naar den maatstaf van hetgeen zijn tijd vermogt, de wetgeving van Koning WALDEMAR, met name het wet- of regtsboek gangbaar onder den naam van *Jydske Lov*, voor welker beschouwing ik in dit uur uwe aan-

---

Concilie van Lateraan, onder INNOCENT. III. ten jare 1215, verbiedt Canon 18 de geestelijkheid, om geen koud of warm water, noch ook *gloeijend ijzer* te wijden, tot bevrijding van beschuldigden.

Verg. SAXO GRAMMATICUS X. bl. 490. ed. MÜLLER, en de aant. v. d. uitg.

Digitized by Google

dacht verzoek. In omvang en inhoud overtreft dezelve het meeste wat van dien aard de dertiende eeuw, het tijdperk der beschrevene stad- en land-regten, heeft opgeleverd; en schoon het waar is, dat Duitschlands beroemdste Germanisten van onzen tijd aan deze hoofdbron van het Duitsche Regt tot hiertoe geringe opmerkzaamheid geschonken hebben, worden wij aan den anderen kant gedrongen, om alle regt, en alle achting te laten wedervaren, aan de vlijt van uitstekende regtsgeleerden in het Deensche, Sleeswijk- en Holsteinsche vaderland der wet, die deels uit eigen belangstelling, deels met hulp der Regering voor textcritiek en verklaring sedert vele jaren zijn werkzaam geweest.

Het is deze laatste omstandigheid, die mij heeft doen besluiten, om over de Judsche wet, in deze bijeenkomst der Klasse, eene voordragt te houden, welke als eene proeve moge dienen van de beoefening der regtsgeleerdheid in Denemarken; waarbij het van belang kan wezen door vergelijking te herinneren, welke *pia vota* bij ons, voor de bewerking van het vaderlandsche Regt, (waarop wij, bij de nieuwe verwetgeving van hetzelve

Digitized by Google

toch wel een oog dienen te slaan) zouden te vervullen wezen. Het spreekt van zelf, dat ook de beschouwing van den inhoud der hier besproken omvattende wetgeving, voor de algemeene regtsgeschiedenis, en voor de grondigere kennis van onze eigen regtsinstellingen belangrijk wezen moet; doch moet ik de behandeling daarvan, de grenzen des tijds bedenkende, voor eene andere gelegenheid besparen: daar het tegenwoordig bestek alleen toelaat eene schets van de uitwendige geschiedenis, welke natuurlijk vooraf moet gaan.

Waarom onder de bronnen van het Scandinavische Regt juist aan de Judsche wet, waarmede wij ons zullen bezig houden, de voorkeur gegeven is, daarvoor, M. H., bestaan eenige redenen, die ik aanstonds wil kenbaar maken.

Toen in 1683 een algemeen wetboek voor alle de Deensche landen werd ingevoerd, sedert bekend onder den naam van *Christiaan den vijfdens wet*, waren de *fontes juris* in Denemarken (de Stadregten, het Hofregt, de Gildenregten, het Kerkelijke regt, en andere particuliere wetgevingen of speciale verordeningen daargelaten) slechts deze drie: de Schoonsche wet, de Zeelandsche

Digitized by Google

wet, en de Judsche wet. De twee eerstgenoemden hebben wel is waar den voorrang dat zij de oudsten zijn, daar zelfs de Schoonsche wet, voor de Judsche onder de *fontes* gerekend wordt; daarentegen onderscheidt zich de Judsche wet *a.* (volgens het oordeel van deskundigen, met name van KOFOD ANCHER) door hare innerlijke waarde. *b.* Door het wetgevend karakter, dat zij draagt, zijnde eene eigentlijke wetgeving, waarin het regt met opzet en bewustheid is bijeengebragt, en door de daartoe bevoegde staatsmagt ingevoerd. De geleerde mannen, die daartoe hebben medegewerkt, worden ons genoemd; zij bevat in zoo verre eene proeve van hetgeen men daar te land te dien tijde vermogt in 't algemeen: meer dan zulks uit een enkelden privaat-arbeid kan worden opgemaakt. *c.* Door de omstandigheid, dat zij voor eene ons taalverwante Landstreek bestemd zijnde, althans mede bestemd, ook in oude Nederduitsche vertalingen voorkomt, welke voor ons Nederlanders, behalve het regtelijke, een letterkundig belang kunnen hebben. Bij deze drie redenen, welke mijne aandacht vooral tot de Judsche wet getrokken hebben, mag nog komen, dat

Digitized by Google

zij ook in het Deensche regt als de voorname, en van de twee anderen afwijkende, wetgeving, altijd met bijzondere zorg behandeld is. Ten slotte is het de eenige der drie genoemde verzamelingen nog heden ten dage met geldend gezag bekleed, behalve dat zij op het latere regt, het Wetboek van CHRISTIAAN V, van overwegenden invloed geweest is [1].

De Judsche wet, *Jydske Lov*, zoo als zij eerst in lateren tijd heet, is in hare tegenwoordige gedaante, eene groote verzameling van burgerlijk regt, crimineel-, proces- en leenregt, in drie boeken, te zamen ten meeste 241, en ten minste 191 artikelen bevattende. Het beste wat men van hare geschiedenis weet, meldt de voorrede aan het hoofd, welke wij liefst hare eigen taal laten spreken, om aan den klaren ernst en de eigen Noordsche kleur niets te ontnemen.

Na eenige woorden over den aard en de waarde van het Regt, over den Koning tegenover het Land, en tegen over de wet, zoo constitutioneel, als ze onze tijd zoude kunnen verlangen, volgt tot besluit:

---

[1] LARSEN: *Juridisk Tidskrift*. XIII. 2. bl. 299.

Digitized by Google

»Weten moet alle man, die dit boek zien zal, »dat Koning WALDEMAR des anderen WALDEMARS »zoon, die de eerste was, en zoon van den hei- »ligen KNOED, ten tijde toen hij Koning geweest »was negen winters en dertig, en nadat onze Heer »geboren was waren er verloopen duizend win- »ters en twee honderd winters en veertig winters. »In de maand Maart daar naast volgende liet hij »dit boek schrijven, en gaf deze wet in Waar- »denborg, welke hier in het Deensch beschreven »staat: met raad zijner zonen daarbij tegenwoor- »dig, Koning ERIK, Hertog ABEL, Jonker CHRIS- »TOFFEL, en UFFO, die daar was Aartsbisschop in »Lund, Bisschop NICOLAAS van Roeskilde, Bis- »schop IVAR in Funen, Bisschop GUNNER van Ripe, »JOANNES Bisschop van Hedeby, Bisschop PETER »van Aarhuus, Bisschop GUNNER van Wiborg, »Bisschop JENS van Wensyssel, en daarenboven »met raad zijner beste mannen in het Rijk."

In de eerste plaats blijkt uit deze voorrede dat de *Jydske Lov* was eene wetgevende handeling, van den Koning, en den Rijksraad. Dat zij grondwettig gegeven was, blijkt uit hetgeen voorafgaat, en dat men ook in andere gelijktijdige oorkonden

Digitized by Google

vindt uitgesproken: dat de Koning de wet geeft en het Land ze aanneemt, en dat de Koning die niet afschaffen of veranderen kan, zonder de Landswil, of hij handelt openbaar tegen God [1]. Hierbij valt intusschen uit de geschiedenis te herinneren, dat de provinciale volksvergaderingen, waarvan de schrijvers gewagen, en waarop nog de zoo even gebezigde uitdrukking terugwijst, niet meer bestonden; het volk, of liever de menigte, schoon in haar regt erkend, verscheen en handelde niet meer; de Lands *Tinge* waren Rijksdagen, *Dannehofe*, zoo niet Heerendagen, geworden [2], een Parlement van den Koning en zijne Prinsen, met Adel en Geestelijkheid, en waarin de laatstgenoemde, gelijk de volgorde hier ook schijnt uit te drukken, in rang en gezag, boven den adel althans, het overwigt bezat. Deze twee standen maakten even als elders het volk uit; zij groeiden in later tijd den Koning over het

---

[1] Het komt hierbij op den text aan dien men volgen wil: het kan ook heeten: of het moest wezen openbaarlijk tegen God.

[2] *Lands Tingene* waren ware volksvergaderingen van vrije grondeigenaren, doch provinciaal; Rijksdagen (*Dannehofe*) vereenigingen van de drie stenden, doch de landelijke alleen in naam; Heerendagen: vergaderingen van adel en geestelijkheid.

Digitized by Google

hoofd; tot dat het uiterste dier overheersching eenen plotselijken ommekeer, en eene onbeperkte monarchie teweegbragt tot op onzen tijd bestaande, waarin nu weder van vertegenwoordiging en van stenden de vraag geworden is.

Om bij deze bekende zaken niet te verwijlen, de tijd en plaats dezer wetgeving, waren volgens het aangehaalde, de stad Waardenborg in Zeeland, en het jaar twaalf honderd veertig, of liever een en veertig. Dat deze wet het gemeene regt in zijn geheel omvatten moest wordt niet gezegd, doch de uitgebreidheid en de veelheid der onderwerpen, ook hetgeen over den aard van het regt, over de regtsmagt, en de wetgeving in 't algemeen gezegd wordt, bewijzen, dat men ten minste zoodanige gedachte had, te weten, om datgene te beschrijven wat van het bestaande regt te beschrijven viel, en zich, zoo als men meende, niet van zelf verstond. Ook latere vermeldingen drukken bestendig eene zoodanige voorstelling uit: reeds in oude kronijken, zoowel als in oudere en nieuwere verordeningen, heet het *liber legis, legisterium, libri legales,* het wetboek, Koning WALDEMARS wet, later meestal *Judsche wet.* In

Digitized by Google

een staatstuk van 1354, in eene clausule, die ten doel had alle regten en vrijheden te waarborgen, is de uitdrukking: »dat het Rijk van Denemar-»ken vrijelijk zal genieten Koning WALDEMARS wet »en vrijheden." Zoodanige benamingen bij uitnemendheid gebezigd geven te kennen, dat men aan de Judsche wet ten allen tijde het karakter van algemeenheid heeft toegekend.

Eene andere omstandigheid wel noemenswaardig is, dat de nieuwe wetgeving wezen moest, en was, eene wet in de Lands taal. »Zij staat hier in het Deensch geschreven" zegt de voorrede: (niet in het Latijn, dat men bij het werk van zoo vele Bisschoppen, die meestal *utriusque juris doctores* waren, verwachten mogt). Dat dit met opzet gezegd wordt, bewijst een ander gedeelte van de voorrede, waar het heet: dat »de wet »moet wezen eerlijk, regt en dragelijk naar de »wijs van het Land, bruikbaar ende kennelijk, »zóó dat alle man moge weten en verstaan wat de »wet zegt" [1]. Ieder moet de wet kennen, die derhalve wel behoort te zijn geschreven in de

[1] De woorden zijn gedeeltelijk afkomstig uit het Decreet *Dist.* IV. C. 2.

Digitized by Google

taal des Lands: of hierbij zijdelings op de beide *Corpora Juris* gezien werd, in oude, geleerde en versleten spraak vervat, blijft binnen de grenzen van gissing en vermoeden.

Meer meldt ons de voorrede niet, en de zeer gewigtige vraag, voor wie deze groote wet eigentlijk geschreven werd, is aan het geleerd onderzoek van latere tijden overgelaten.

Wij hebben te voren met een woord te kennen gegeven, dat de naam van *Judsche wet* eerst later opgekomen is; volgens het vermoeden van eenen geleerden uitgever, is die eerst in de veertiende eeuw gangbaar geworden. Waar is het, dat onze wet, of ons wetboek, zich zelve geenen titel geeft, en dat zij in oude stukken met haren aanhef aangehaald wordt, zijnde de oude gulde spreuk, tegenwoordig het Raadhuis te Koppenhagen versierende: *med Lov skal man Land bygge: met Regt zal men het Land regeren;* anders heet het gemeenlijk de wet van Koning WALDEMAR. De naam van *Jydske Lov* is alleen daaruit te verklaren, dat naderhand de twee provinciën Jutland, schoon nimmer Jutland alleen, zich aan die wet hielden. Verder vindt men de benaming

Digitized by Google

van *lex Danica, Danske Ret*, zoodat het vermoeden niet verre ligt, dat de nu genaamde Judsche wet was eene groote omvattende wetgeving voor het geheele Rijk Denemarken.

Daarvoor spreken inderdaad beduidende gronden, welke inzonderheid SCHLEGEL, bij het verschil van gevoelen omtrent dit punt onder de Deensche Regtsgeleerden, in het licht gesteld heeft. Het is niet zonder belang hierbij een oogenblik stil te staan. Onze Judsche wet krijgt daardoor eene groote beduidendheid, en het denkbeeld eener omvattende wetgeving voor den geheelen staat, die twistappel van onzen tijd, waarbij de codificatie veelal als een voortbrengsel der nieuwere verlichting besproken wordt, zoude in een voorbeeld van eerwaardige oudheid ondersteuning vinden.

SCHLEGEL beroept zich op de volgende omstandigheden. 1°. Is het erkend en aanschouwelijk, dat de *Jydske Lov*, met de twee andere regtsboeken van Schonen en Zeeland vergeleken, verreweg het beste is: Koning WALDEMAR had in zoo verre rede, om zijne wetgeving de algemeene te maken. 2°. De *Jydske Lov* is gegeven op eenen algemeenen Rijksdag, niet op eenen Land-

Digitized by Google

dag. 3°. Die Rijksdag was opzettelijk daarvoor belegd. 4°. Dezelve werd niet in Jutland noch in Funen gehouden, maar te Wordingborg in Zeeland. 5°. De wet zelve heet Deensche, niet Judsche wet, en dat Zeeland en Schonen ze niet aannamen, kwam daarvan, dat die provinciën reeds regtsboeken, schoon wel geene wetboeken, bezaten. 6°. Om dezelfde rede was zij geldende in Funen, en in vele omliggende eilanden, wier regt niet beschreven was. 7°. De vergelijking toont klaar, dat het Schoonsche Regt tot de voorname *fontes* van de Judsche wet behoort; aan de bruikbaarheid dezer laatste voor Schonen is dus gedacht. 8°. In Schonen en Zeeland gold toch de Judsche wet in allen gevalle *in subsidium:* dit laat zich wel anders, maar het best uit hare bestemming als gemeene Landswet verklaren. Deze waren de gronden van SCHLEGEL, wiens gevoelen te voren LANGEBEK, en verder de Zweedsche geschiedschrijver LAGERBRING omhelsden. Bestreden is het (tegen LANGEBEK) van KOFOD ANCHER, in zijne uitvoerige Regtsgeschiedenis, later tegen SCHLEGEL van FALCK, in zijne Inleiding voor de Nederduitsche uitgave der wet,

Digitized by Google

om van geene anderen te gewagen. De gronden 2, 3 en 4, zegt ANCHER, hebben weinig te beduiden; er zijn meer Stad- en Landregten op algemeene Rijksdagen gemaakt; daarenboven de beide Jutlanden (Noord- en Zuid-) hadden geenen gemeenen Landsdag: zij hadden alleen den Rijksdag. De grond onder N°. 5 is dáárom minder bewijzend, omdat in de kronijk-plaatsen, waar van *Danske Ret* en van *lex Danica* gesproken wordt, alleen gedoeld schijnt op de Deensche taal, waarin het wetboek geschreven was, waarop die vermeldingen gewigt leggen. Men kan namelijk die plaatsen verstaan in den zin van de voorrede, te voren aangehaald. In allen gevalle, vaderlandsch Regt kan de Judsche wet wel heeten. *Liber legalis Danorum* (zoo als in een oud Handschrift gevonden wordt) zegt nog niet, dat er geene andere *libri legales Danorum* zijn voor andere provinciën. N°. 7 heeft eenen goeden grond; in facto is het rigtig en van allen erkend, dat artikelen van het Schoonsche Regtsboek voor den *Jydske Lov* zijn gebruikt. De overeenstemming is niet enkel zakelijk, maar woordelijk. Evenwel is daarom SCHLEGELS gevolgtrekking, hetgeen de da-

Digitized by Google

gelijksche geschiedenis van onze wetboeken bewijst, niet noodwendig: men neemt over voor eigen gebruik even zeer als voor anderen. Aan den anderen kant heeft FALCK de omstandigheid doen gelden, dat in zeker processueel voorschrift van de Judsche wet eene districtsverdeeling ondersteld wordt, die alleen in Jutland, in Schonen en Zeeland niet, gevonden wordt. De *compurgatores* moesten wezen ingezetenen van hetzelfde *Syssel;* dit voorschrift was in de laatstgenoemde landen, waar geene *Syssel* bestonden [1] onpraktisch, en had voor dezelven door een ander moeten vervangen worden, gelijk later in andere gevallen wel, maar in dezen niet, is geschied, zoo als FALCK met een voorbeeld heeft aangetoond. Andere tegenredenen van minder gewigt willen wij onaangeroerd laten. Alleen, wat hier niet mag verzwegen worden, is, dat de genoemde geleerde naderhand, in zijn voortreffelijk Handboek van het *Sleeswijk-Holsteinsche Privaatregt* [2], toch zijn gevoelen heeft teruggenomen, en wel om deze twee

---

[1] Zoo meende toen FALCK: het tegendeel is nu uitgemaakt: zie DAHLMANN. *Geschichte von Dännemark.* Hamburg, 1840. I. Deel, bl. 142.

[2] P. 130. n°. 41.

redenen. 1°. In de geheele Judsche wet komt niets voor bijzonder betrekkelijk tot Jutland. 2°. Tusschen de twee Judsche provinciën bestond geen meerdere zamenhang, dan tusschen ieder derzelven, en alle andere provinciën van het Deensche Rijk. Waaruit konde men dus weten, dat de wet voor deze twee provinciën, en niet voor anderen was bestemd? Deze twee gronden, waarvan niemand het gewigt miskennen zal, hebben FALCK bewogen. Daarentegen is de zaak nog als onafgedaan voorgedragen in ROSENVINGES Deensche Regtsgeschiedenis, ofschoon die geleerde, naar eene verhandeling van LARSEN, in het *Juridisk Tidsskrift*, aan het beperkend gevoelen de voorkeur schijnt te geven [1].

Zoo twijfelachtig staat het hiermede onder de regtsgeleerden des Lands, mannen, wier verdiensten ook buitenslands niet onerkend gebleven zijn. De vreemde beoefenaar van het Deensche Regt moge zich de volgende aanmerkingen veroorloven. Vooreerst bestaat er voor de algemeenheid van den

---

[1] Zie *Retshistorie, Förste Deel.* § 21. LARSEN: *Tidsskrift.* XIII en XIV.

Digitized by Google

Jydske Lov een oud getuigenis, waarvan ook de bestrijders het gezag niet ontkennen. Eene monnikskronijk van de dertiende eeuw, onder den naam van *Exordium Monasterii Carae Insulae* [1], (waarvan het Handschrift te Koppenhagen in de Universiteitsbibliotheek gevonden wordt) bevat de volgende vermelding: »Cum etiam Dominus Wal»demarus, rex senior" (de Koning was toen 71 jaren oud) [2] »librum legis Danice Worthingborgh »composuit, et *populo terrae suae* conservan»dum commisit." Dit *populo terrae suae* kan niet wel van de Jutten alleen, of van een paar provinciën, verstaan worden. Ten anderen moet men bij dit geschil niet uit het oog verliezen, dat hier niet de vraag is van het gevolg, maar van de bedoeling. Dat de Judsche wet een algemeen Landsregt geworden is, wordt niet beweerd; de vraag

---

[1] *Öm* in Aarhuus-Stift, niet ver van Skanderborg. Zie K. ANCHER. *Lov hist.* I. p. 301, nota *.

[2] Een jaar of anderhalf vóór zijnen dood. DAHLMANN: »war nur wenige Tage alt als der König auf seinem Schlosz zu Wordingborg, am grünen Donnerstag, verschied ein und siebzig Jahre alt, nach einer Regierung von neun und dreiszig Jahren." I. bl. 397. Zie hiertegen *infra* bl. 118 (1).

Digitized by Google

is alleen, voor welk gebied of landomvang was zij oorspronkelijk bestemd. Over geheel Denemarken heeft zij zich nimmer uitgestrekt, doch aan den anderen kant ver buiten de grenzen van Sleeswijk en Jutland, te weten: over geheel Funen, over Samsö, Langeland en Als, en zelfs over de Noordfriesche Eilanden in de Westerzee, Noordstrand, Föhr en Sylt [1]. Verder dunkt mij de subsidiaire kracht in Zeeland en Schonen toch opmerkelijk. Men zeide wel, dat die eerst naderhand gevolgd is, maar dit kan beteekenen, dat men in oudere tijden daarvoor geene bewijzen vindt. Zeeland en Schonen hadden veelbevattende Regtsboeken; in Koning WALDEMARS wet is geene derogatore clausula; de Judsche wet moest dus, (zoo konde men redeneren) in die landen gelden, zoo ver zij er gelden konde, dat is *in subsidium*. De Noord-Friezen behielden nevens den *Jydske Lov* hun Friesche Regt. Op dezelfde wijs waren in Jutland zelf (met name in Sleeswijk) de Stadregten, en vele *jura specialia*, Gilderegten en Kerk-

[1] *De Noordfriesche Eilanden.* Die nog in de vijftiende eeuw niet tot Sleeswijk behoorden. 'Tzelfde geldt van het eiland Als. FALCK. *Privatrecht.* II. § 6 en 7.

Digitized by Google

regten, bij de nieuwe wet niet krachteloos geworden, schoon daarvoor, bij geene voorbehoudende bepaling, opzettelijk gezorgd is. Eindelijk is er nog eene, naar mijn oordeel, veel beteekenende, omstandigheid, welke de onderstelde algemeenheid begunstigt. Zij is deze. De andere groote provinciën, Zeeland en Schonen hadden wel ieder haar regtsboek, maar zij hadden geene wetgeving. De Schoonsche en de beide Zeelandsche *Love* (oude en nieuwe), schoon met den naam van Koningen prijkende, waren, (dit is nu eenparig erkend) het werk van bijzondere personen, zonder openbaar gezag, en zij hebben hare verbindende kracht alleen aan haren inhoud als volksregt, of (gelijk wij gewoon zijn het te noemen) als gewoonteregt te danken [1]. Op zijn hoogst kan men

[1] ROSENVINGE R. H. § 19 en 20. Opzettelijk onderzoek vindt men bij KOFOD ANCHER, van denzelven en van SCHLEGEL, K. A. I. p. 155, 553, en 220. Hun hoofdgrond is het veelbeduidend stilzwijgen van SAXO GRAMMATICUS en van SVEND AAGESEN, die anders niet nalaten de wetgevingen hunner Koningen te roemen, alsmede van *Knytlinga Saga* én van het *Chronicon Sialandicum.* Zelfs HVITFELDT (Denemarkens voorname Historieschrijver na SAXO en vóór HOLBERG), van wien de gewone meening afkomstig is, sprak nog twijfelend.

Digitized by Google

bij ééne derzelven, de z. g. nieuwe Zeelandsche wet, eene latere bevestiging aannemen. Koning WALDEMAR was in zoo verre de eerste wetgever van Denemarken, en het is geen geringe parel aan zijne kroon, dat hij van ouds in de geschiedenis als *Legislator Danorum* geroemd wordt. Hij was de wetgever bij uitnemendheid; zijne wetgeving heet tegelijk *lex Danica* en *leges Waldemari regis*, nu eens de Landswet, dan weder de wet die in de oude wetboeken staat; eene voorstelling van uitnemendheid en van algemeenheid was derhalve reeds vroeg voorhanden, en zij heeft zich lang staande gehouden. Uit de oorspronkelijke algemeene bestemming is dat goed te verklaren; daarentegen konde eene wetgeving voor eene enkele landstreek bezwaarlijk die beroemdheid krijgen of dezelfde voorstelling te weeg brengen.

Vraagt men naar de *fontes*, waaruit de wetgever zijne bepalingen ontleende, zoo is het antwoord, gelijk men verwacht, het bestaande volksregt, zich in naleving en regtsbedeeling openbarende. Om zekerheid en overeenstemming is het Koning WALDEMAR en zijne Raden, dat getuigt de voorrede, ongetwijfeld te doen geweest; eigent-

Digitized by Google

lijke nieuwigheden lagen niet in den geest des tijds; evenwel een aanmerkelijk verschil doet zich op bij de vergelijking met de wat oudere regtsboeken, en met hetgeen de geschiedenis meldt omtrent het vroegere Regt, b. v. in het erfregt en in het proces; wat als voortgang en als toenadering tot eenen later beschaafderen toestand mag beschouwd worden. Onder anderen blijkt uit het zeer oude Sleeswijksche Stadregt, dat men te voren in Jutland bepalingen volgde met het Schoonsche regt overeenkomende, die derhalve in de Judsche wet voorbedachtelijk schijnen veranderd te wezen.

Onder de eigentlijke *fontes* behooren verder de overgenomen Schoonsche artikelen, waarvan wij gewaagd hebben, en enkele Zeelandsche.

Van het Kanonieke Regt was natuurlijk op eene wetgeving, waarover zoo vele Bisschoppen stonden, de invloed groot; zelfs sporen van Romeinsch Regt zijn zigtbaar [1], doch als eigentlijke bronnen,

---

[1] Men brengt daartoe L. 45. § 4. D. ad L. Aquil. Verg. J. L. III. 22: »forthi hvar man ær lovet *meth allæ loghæ* at wæriæ sik siælf." — De *praescriptio* 30 *et* 40 *annorum* reken ik onder het Romeinsche, niet onder het Kanonieke Regt. Verg. J. L. I. 44.

Digitized by Google

waarvan men zich onmiddellijk bediende, zijn, naar mijn oordeel, geen van beide aan te merken. Aan den anderen kant is wel weinig geloof te geven, aan hetgeen PETRUS OLAUS en HVITFELDT ons verhalen, dat Koning WALDEMAR de oude regtsboeken of het *Corpus Juris* (*libros legum Imperialium*), of ook wel beide, bij het invoeren zijner nieuwe wetgeving zoude hebben laten verbranden. Men heeft hetzelfde van TRIBONIAAN [1] gezegd, ook zonder grond; en de achting voor het Romeinsche Regt in het Noorden, vóór en na dien tijd, de voortdurende gewoonte om naar Frankrijk en Italië te reizen, om als *Utriusque Juris Doctor* terug te komen, welke men zelfs bij de geestelijkheid aantreft, de bestendige neiging van de oudste commentatoren om de artikelen van de Judsche wet te romaniseren, maken zoo iets heel onwaarschijnlijk.

---

[1] Van TRIBONIAAN. HOTOMAN *Antitribon.* c. 12: »opere consummato »TRIBONIANUS omnes antiquas leges, edicta praetorum, Senatuscon»sulta *supprimi* et *aboleri*, curavit." Daarbij zegt LUDEWIG: »et » est fallax omnium fides TRIBONIANUM libros prudentum *combussisse* »et delevisse *incendio*. Sed quis fabulae aut historiae auctor aut »testis?"

Digitized by Google

Om dezelfde rede is het mede niet zeer aannemelijk, hetgeen HVITFELDT tevens verhaalt, dat een strijd tusschen het oude volksregt en de z. g. beschreven regten, welke ieder hunne voorstanders hadden, bij Koning WALDEMAR de beweeggrond zoude geweest zijn voor de invoering eener nieuwe wetgeving. Eene aanleiding van zoo veel gewigt zoude wel in de voorrede zijn uitgesproken; en aan den anderen kant ontmoet men geen spoor hoegenaamd eener zoodanige rigting in het wetboek. De algemeen heerschende aandrift om het regt te beschrijven, door het bezoeken van Hoogescholen opgewekt, en het voorbeeld van anderen, dat de Deenen voor oogen hadden, zoo als de beschrijving van het Lubsche Regt, zijn genoegzaam om het verschijnsel te verklaren, zonder dat wij naar eene bijzondere aanleiding behoeven om te zien.

Dat het werk tevens zijne nuttigheid had, en dat aan die nuttigheid gedacht is, is hiermede nog niet ontkend.

Veel moeite hebben zich KOFOD ANCHER en SCHLEGEL gegeven voor het onderzoek, of onder de *fontes* van den *Jydske Lov* niet ook de Saxenspie-

Digitized by Google

gel moet gerekend worden. Dat dit regtsboek reeds bestond is zeker [1], maar zoo vroegtijdig, dat de opstellers van de Judsche wet het kenden, is eene andere vraag. De overeenstemming is niet specifisch, en SCHLEGEL eindigt met de verklaring: »men kan niet beweren, dat de Saxenspiegel eene »beduidende bron is voor den *Jydske Lov*, maar »het is toch naar uit- en innerlijke data waar»schijnlijk, dat men eenigermate (paa nogen Maade) »van denzelven gebruik gemaakt heeft." Zóó blijft het slechts zijne gissing. Mij dunkt, dat de wetgevers van Koning WALDEMAR geene bijzondere rede hadden, om den Saxenspiegel te gebruiken; het Schoonsche en Zeelandsche Regt waren hen nader, waarvan zij zich dan ook, gelijk reeds gezegd is, blijkbaar bediend hebben.

Eene inzage in den gang van de Deensche Regtsgeleerdheid, geeft ons de *historia litteraria* van de Judsche wet. Deze is, gelijk men bij het overwegend belang derzelve verwachten mag, vrij uitgebreid. Zoowel voor den text, als voor de verklaring van den inhoud is vroegtijdig gearbeid;

---

[1] Tusschen 1215 en 1241.

Digitized by Google

van welk een en ander, in de Inleiding voor FALCKS Nederduitsche uitgave uitvoerig verslag gegeven wordt. Een eigenlijke *commentarius perpetuus*, zoo als wij dien bij eenigen onzer Stad- en Landregten, schoon niet in overvloed, bezitten, bestaat wel niet; daarentegen heeft de *Jydske Lov* oude glossen, die zelfs onder de *fontes juris* behooren, en met regtsgezag bekleed zijn: waarvan eene korte beschouwing onzer aandacht niet onwaardig is. Vooraf hebben wij echter te spreken over den text.

Van de Handschriften vindt men rekenschap gegeven in de kritische uitgaven van KOFOD ANCHER, en van ROSENVINGE, alsmede in FALCKS Inleiding bereids vermeld. De eerste moet als grondlegger van dit werk genoemd worden. Hem stonden vijftien Handschriften [1] ten dienste, in de openbare Boekerijen in Zweden en Denemarken voorhanden, of ook wel aan hem zelf, en andere personen, toebehoorende. Onder de eerstgenoemden staat boven aan een pergament Codex in folio, tot het Arnas-Magnaeaansche Legaat behoorende in de

[1] Vijftien heeft hij *gebruikt*, meer dan vijftig *gezien*.

Digitized by Google

Universiteitsbibliotheek te Koppenhagen; welke Codex van de dertiende eeuw, en met veel schijn ouder dan 1282[1] geacht wordt. Deze maakt, zoowel bij KOFOD ANCHER als bij ROSENVINGE, de grondlage uit.

Wel even oud, maar van eene achtelooze hand, daarenboven niet volledig, en in zooverre van mindere waardij, is de Flensburger Codex, waarvan ook FALCK eene naauwkeurige beschrijving geeft; hij is het eigendom van de stad Flensburg, en door ROSENVINGE op nieuw vergeleken. Eene bijzonderheid daarbij is, dat de verdeeling in drie boeken er niet in voorkomt. De varianten, met die van vele anderen, zijn van den genoemden

---

[1] Ouder dan 1282, omdat ERIK GLIPPINGS verordeningen van dat jaar en volgende ontbreken, welke anders in de meeste handschriften voorkomen. Verder geeft men bij het onderzoek naar den ouderdom der handschriften acht op het ontbreken van zekere artikelen, op het eind, waarvan het eene tooverij, het andere heidebrand betreft, en die voor latere bijvoegselen gehouden worden. In stede van het laatstgenoemde, heeft het hier bedoelde H. S. eene slotclausel: »Hæræ ændæ Loghboken. Benedictus sit Jhesus Christus filius dei vivi amen." De tooverijbepaling ontbreekt in alle oude handschriften en derzelver registers. In lateren vindt men ze ook eenmaal aan het eind van het eerste Boek, in de Nederduitsche vertalingen, geheel niet.

Digitized by Google

uitgever, grootendeels uit eigen aanschouwing, overigens volgens KOFOD ANCHER, met deszelfs bekende zorgvuldigheid, onder den text opgegeven, dewelke mede met groote naauwgezetheid, en de minst mogelijke afwijking, behandeld is. Dezelve bevat verder vele verbeteringen, die nog op KOFOD ANCHERS uitgave te maken vielen, welke geleerde juist niet alijd rigtig gelezen heeft, en vergelijkingen met nog andere handschriften, waarvan het niet blijkt, dat ze voor deszelfs uitgave gediend hebben [1].

In zooverre is die van ROSENVINGE van meerdere waarde, doch dit betreft alleen den oorspronkelijken Deenschen text. Veel meer onderscheidt zij zich met opzigt tot de bijgevoegde Latijnsche en Nederduitsche vertalingen, waarvan nu te spreken valt. Behalve het wettelijk gezag, zoowel

---

[1] K. ANCHERS arbeid voert ten titel: *Den Jydske Lov paa gammel Dansk, med forskjællige Læsninger, latinsk Oversættelse, Anmerkninger og Forklaringer. Kiöbenhavn.* 1783. Eene beoordeeling derzelve staat bij FALCK, in de Inleiding § 5. De uitgave van ROSENVINGE is in 1837 te Koppenhagen in 4°. gedrukt, onder den titel: *Kong Valdemar den Andens Jydske Lov, og Thord Degns Artikler, med Inledning og Anmærkninger udgevne af* J. L. A. KOLDERUP-ROSENVINGE.

Digitized by Google

door gewoonte als bij koninklijke verordening, aan laatstgemelden toegekend, leveren beide texten, uit hoofde van hunnen hoogen ouderdom, vooral de Latijnsche, een kritisch en exegetisch hulpmiddel op. De Nederduitsche is ongetwijfeld uit volksbehoefte ontstaan. Want schoon de Deensche taal oudtijds tot aan de Eider ging, (waarvan de reiziger nog heden ten dage ten plattenlande de blijken ontmoet) heeft dit althans later afgenomen, en in de Noord-Friesche Eilanden, waar het Judsche Regt almede gold, werd geen Deensch gesproken; men sprak er Friesch, en verstond Nederduitsch, eene taal, die nog in Holstein en langs de Oostzeekust de eigentlijke volkstaal is. Een Nederduitsche text was derhalve behoefte.

Hij bestaat in een handschrift van 1463 [1], en in anderen, die men ten minste vermoedt te wezen van de veertiende eeuw; voorts in eenen ouden druk, waarvan de exemplaren zeldzamer dan handschriften zijn, van 1486, zoo 't schijnt voor Noordvriesland gemaakt, alwaar in een Statuut van 1426 reeds naar »het wetboek" verwezen wordt: ove-

[1] Van 1463, volgens FALCK; ROSENVINGE maakt daar geene melding van.

Digitized by Google

rigens is de Nederduitsche text toch maar eene overzetting van den Latijnschen, schoon naar eene oudere lezing.

Men moet van denzelven wel onderscheiden de latere Platduitsche overzetting, naderhand gemaakt naar eene Hoogduitsche vertolking van den in de Deensche geschiedenis beroemden ERICH KRABBE, † 1564, die op koninklijken last den ouderen Nederduitschen text (»die alte Sächsische Translation") hersteld en gezuiverd overzette. Eene Platduitsche vertaling nu van dezen arbeid, dus eene overzetting van eene overzetting, is handschriftelijk in het bezit van de Kielsche Universiteit, en wordt van FALCK aan den na te noemen ECKENBERGER toegeschreven.

Insgelijks is van den ouden Nederduitschen text te onderscheiden eene andere Platduitsche vertaling, in het jaar 1593 in het licht gekomen. Zij is eene vertaling uit het Deensch, naar eene onder CHRISTIAAN IV van staatswege ingevoerde nieuwere Deensche vertolking, en even als deze (bij eene verordening van 1592) met wettelijk gezag bekleed. Deze nu was het werk van zekeren BLASIUS ECKENBERGER, van wiens wonderlijk gemoed en

levensloop FALCK eenige berigten verzameld heeft. Hij was een Lubekker van geboorte, (dus een Nederduitscher) studeerde te Leipzig, werd vervolgens Advocaat en Ambtsschrijver te Flensburg; geb. 1524, en gestorven aldaar in zijn 92e levensjaar, anno 1616.

Het is deze Nederduitsche, of zoo men wil Platduitsche text, welken, als alleen in regten geldig, FALCK, met eene bijgevoegde Hoogduitsche vertaling, in 1819 te Altona heeft laten drukken, ten gebruike zijner Academische voorlezingen, met weinige aanteekeningen, doch eene zeer lezenswaardige Inleiding voorzien. ROSENVINGE daarentegen heeft in zijne verzameling der oude *fontes* aan den ouden druk van 1486 de voorkeur moeten geven, zoo als de aard van zijn werk medebragt; evenwel met vergelijking daarenboven van zeven handschriften. In de uitgave van KOFOD ANCHER is het Nederduitsche achterwege gelaten.

Het behoeft wel geene herinnering, dat deze vroegere en latere Nederduitsche texten, over een tijdvak loopende van bijna drie eeuwen, behalve hun belang voor de geschiedenis van het regt,

Digitized by Google

voor de kennis onzer Nederduitsche taal kunnen geraadpleegd worden.

Wat den Latijnschen text aanbelangt, deze is, indien niet, gelijk SCHLEGEL vermoedde, een origineel of een ontwerp, ten minste ouder dan de zeer oude Nederduitsche: niet alleen dat deze laatste daar kennelijk uit voortgekomen is, maar blijkens een handschrift van het Arnas-Magnæaansche Legaat, dat van ROSENVINGE aan de dertiende eeuw, waarin de wet zelve eerst geschreven werd, wordt toegekend, volgens FALCK ten minste niet jonger dan het midden der veertiende wezen kan. Dit handschrift bevat, zoo als het nu bestaat, geenen anderen dan den Latijnschen text; ook zijn eenige bladen met eene nieuwere hand bijgeschreven: om welke rede ROSENVINGE zich daaraan niet in de eerste plaats gehouden heeft, maar aan een ander van het jaar 1490, den Deenschen text mede bevattende onder den naam van het Odensésche, ten opschrift voerende: »Prologus. Hic »incipit liber legalis Danorum qui constituciones »Regis Woldemari latinice intitulatur." Ook hier in overtreft deze uitgave de vroegere van KOFOD ANCHER, die in stede van den ouden Latijnschen

Digitized by Google

text, slechts eene nieuwere overzetting geeft van zekeren PETER LARSEN, eenen Civilist uit het einde der zeventiende eeuw; welke overzetting wel taal- en zaakkundig beter is, doch natuurlijk geen historische waarde heeft, terwijl de oude latijnsche text als een klassisch hulpmiddel voor de kritiek is aan te merken.

Bij ROSENVINGE vindt men derhalve drie texten: den ouden Deenschen, het wettelijke schrift zelve uitdrukkende, en den ouden Latijnschen en Nederduitschen, en wel in kolommen naast elkander. Daarbij voegt de vlijtige uitgever nog eenen vierden, te weten den in 1590 door CHRISTIAAN IV met regtsgezag bekleeden, nieuw-Deenschen text; waaruit men de leeringen van dien tijd het Judsche regt betreffende kan leeren kennen; doch wederom met afwijkingen en misverstand aanwijzende aanteekeningen, zoodat men met behulp derzelven, zich in het bezit eener rigtige hedendaagsche vertaling stellen kan.

Van dit alles wordt in de Voorrede en Inleiding voldoende rekenschap gegeven, en van de voornaamste handschriften palaeographische specimina. Aan het slot vindt men, behalve het Register tot

Digitized by Google

den Deenschen text behoorende, eenige uitgezochte taalkundige aanmerkingen, met een Register daarop, waarbij wij alleen te beklagen hebben, dat zij niet menigvuldiger geworden zijn; waartoe, (zoo 't schijnt naar het plan en den aanleg der verzameling) de ruimte ontbrak.

Eene andere toegift in ROSENVINGES uitgave behoort tot het onderwerp van de textverklaring, waarvan wij nu te handelen hebben.

In de eerste plaats valt te noemen, doch ook maar te noemen, zekere verloren gegane RUBRICA OLAI CIMBRI, vermeld bij LYSKANDER de scriptoribus Danicis, in de Monumenta inedita van WESTPHALEN [1]. Volgens het onderzoek van SUHM, en van KOFOD ANCHER moet hij onder WALDEMAR den IV.

[1] III. p. 481. »Olaus Cimber J. U. D. et celeberrimus interpres, »ingenio clarus et judicio excellens, Waldemari I. Secretarius et Con»siliarius, a quo praelatura Wiburgensi donatus, scripsit *ex mandato »regis et senatus* Rubricam super Jus Cimbricum, quae adhuc in »Codice servatur."

WALDEMAR I was geen wetgever, althans niet van het *Jus Cimbricum*, en onder WALDEMAR II. was er geen OLAUS bisschop te Wiborg. WALDEMAR III heeft nooit geregeerd.

8

Digitized by Google

(1340—1375) geleefd hebben, en zijne *Rubrica super Jus Cimbricum* eene glossenrei, of eene doorloopende verklaring van het Judsche Regt geweest zijn.

II. Denkelijk was die Rubrica gelijksoortig met de z. g. nog voorhanden glosse van Bisschop Knoed. KNUT (of CANUTUS) KOPSEN was Bisschop te Wiburg, en stierf in 1477. Hij had, zegt men, het hoofd vol *Jus Romanum* en *Canonicum*, en was uit dien hoofde reeds geen goede verklarer van het vaderlandsche regt; daarenboven partijdig voor zijnen stand. Alleen geeft hij nuttig berigt omtrent de landsgewoonte en de praktijk.

Deze Knoedsche glosse is het eerst gedrukt te Ribe in 1504 en wordt nog maar in de oudere uitgaven gevonden:

De titel is:

Quaedam breves expositiones [1], *et legum et jurium concordantiae, et allegationes circa leges Jutie, per reverendum in Christo patrem ac dominum Kanutum.*

[1] *Breves expositiones.* Eigentlijke *summae* waren het niet; veel eer beknopte *exposés des motifs:* allerlei goede en slechte redenen, waarom de wet het zóó wil.

Digitized by Google

In eenen Codex, aan de Koppenhager Universiteit behoorende, vindt men ze als nieuwere glosse deels overgezet, deels als *excerpta et supplementa*, waarbij voor ons merkwaardig is, hetgeen KOFOD ANCHER verzekert, dat er DAMHOUDERS *Praxis rerum criminalium* bij gebruikt zoude zijn.

III. Van meer belang, en ook wel ouder, dan Bisschop Knoets glosse, zijn de zoo genaamde Artikelen van THORD DEGN, *articuli et correctiones Thordi Diaconi*, die in oude handschriften, zoowel Latijnsche als Deensche en Nederduitsche, achter den *Jydske Lov* gevonden worden, en het eerst in het Latijn, tegelijk met Knoeds glosse, in druk gekomen zijn; terwijl de Deensche text tot op onzen tijd ongedrukt gebleven is. Zij zijn belangrijker, omdat zij vroegtijdig, zoo niet onmiddellijk, verbindende kracht gekregen hebben. In weerwil van allerlei twijfelingen, waarin vooral FALCK zeer ver gegaan is, is die daadzaak, mijns inziens, onverwerpelijk. Die geleerde, wiens verdienste omtrent het vaderlandsche regt en den *Jydske Lov* groot zijn, vond het waarschijnlijk, dat de geheele Commentator THORD DEGN een *non-*

Digitized by Google

ens zoude wezen, uit misverstand geboren, op zijn hoogst de eigenaar van een boek, en zijne artikelen niets anders dan een aanwas of vervolg van de verloren *Rubrica* OLAI, waarvan wij gesproken hebben. Deze OLAUS had met koninklijken last aanmerkingen op de wet in geschrifte gebragt; lateren konden daar eene parlamentaire bekrachtiging van gemaakt hebben. Waar is het, dat de getalhoeveelheid der artikelen in de handschriften ongelijk is, afwisselende tusschen 29 en 92; waar is het, dat men van THORD DEGNS geschiedenis weinig weet: doch hebben én het historisch onderzoek van KOFOD ANCHER, én de textcritiek van ROSENVINGE veel toegebragt om de bestaande onzekerheid te verminderen.

Vooreerst wat den autor betreft, de oude handschriften beschrijven THORD DEGN als landregter in Noord-Jutland; sommigen voegen er bij: in het Landgeregt te Wiborg. Daarenboven berigt zoowel het Deensche als het Latijnsche opschrift aan het hoofd der artikelen, dat zij bekrachtigd zijn op eenen Rijksdag te Nuborg door Koning WALDEMAR:

»articuli (heet het) et correcciones legum

(ook leges), »quas lithlae (lille, parvus) thord »diægen noriucie (Nor-Jylland) legifer com»posuit, et consensu meliorum regni in par»lamento danorum nyburgh rex Woldemarus »confirmavit."

Hierbij komt, op een dier handschriften, eene aanteekening van dezen inhoud:

»Hoc notum facimus, quibus nostram annotationen impartimur, ut est de istis articulis et correctionibus Thordonis. ante confirmationem Regis, qui habet auctoritatem constituendi leges, non fuerunt alicujus efficaciae seu valoris sic, quod aliquis possit eas allegasse vel allegare et secundum eas judicare. Sed quum confirmati sunt a rege seu principe habente autoritatem constituendi leges, sicut alie generales leges principis, quod tales articuli recipiunt suam efficaciam et vigorem ex principis confirmatione. *Et isti articuli sunt confirmati per Regem in litteris Regis depositis inter Instrumenta Domini Episcopi Roschildensis.*"

De geheele inhoud dezer aanteekening bewijst dat het geen bijvoegsel is, en de wetgevende be-

Digitized by Google

krachtiging is in zoo verre genoegzaam bevestigd. Vraagt men aan welken Koning WALDEMAR hier te denken valt, zoo kan het WALDEMAR de tweede nog wel geweest zijn, wanneer men aanneemt, dat hij de wetgevende handeling nog één jaar overleefde, waaromtrent verschil bestaat [1], doch spreken eenige oude vermeldingen meer voor WALDEMAR den vierden, wiens regering tusschen de jaren 1340 en 1375 begrepen is. Te weten, zoowel in staatstukken als in oude eigendomsbrieven van de jaren 1355, 1363 en 1367, wordt een *Thordo Dyaconus* genoemd, *Auditor Placiti generalis Wiburgensis*. Deze oorkonden staan afgedrukt in de *Acta Societatis Hafniensis*, en in het *Danske Magazin*, en het een en ander past goed bij de geschiedkundige daadzaak, dat het houden van jaarlijksche Rijksdagen of Danehofen, bepaaldelijk te Nuborg, eerst ten jare 1284, onder ERIK GLIPPING verordend is, nadat vroeger, 1282, het jaarlijks houden van zulk een *Parlamentum* op zekeren bepaalden tijd, doch

[1] WALDEMAR stierf den 28 Maart 1241 (volgens DAHLMAN en SUHM): HVITFELDT heeft 5 kal. April 1242, en spreekt van eene *veertigjarige* regering.

Digitized by Google

niet waar ter plaatse, bevolen was [1]. Ook deze verordening was te Nuborg gemaakt, en indien het voorschrift naderhand slecht is in acht genomen, zoo is dit aan de verwarring toe te schrijven en aan het verval van zaken, dat onder CHRISTOF den tweeden, en onder den usurpateur WALDEMAR ERICHSEN gevolgd is. Eerst onder WALDEMAR den vierden, kwam er, na eene regeringloosheid van zes jaren, weder orde in het land; ja eenige van THORD DEGNS artikelen zien er juist zóó uit, als of zij er stonden, om het lang vertrapte staatsregt van den goeden tijd weder op te rigten.

Wij kunnen derhalve wel aannemen, dat THORD DEGN onder WALDEMAR den vierden heeft bestaan, en zijne artikelen opgesteld. Verder maakt het zoo groote zwarigheid niet, dat het getal der artikelen in de handschriften ongelijk en wel allengs aangroeijende voorkomt, hetgeen FALCK bewogen heeft, om hier slechts eene gewone glosse aan te nemen. Bij anderen, zoowel klassieke als middeneeuwsche handschriften komt toch hetzelfde voor [2].

[1] K. ANCHER. I. p. 512.

[2] Een der oudere handschriften van THORD DEGN bevat slechts veertien artikelen, doch is blijkbaar onvoltooid; Zie K. A. p. 715.

Digitized by Google

Mogen de 92 bij ROSENVINGE en de 62 in FALCKS uitgave niet alle van THORD DEGN afkomstig wezen; genoeg is het, dat inderdaad zulke artikelen van staatswege bekrachtigd bestaan, en dat de merkwaardige legislatieve handeling werkelijk heeft plaats gehad. Om niet te zeggen, dat juist die handschriften, die een kleiner aantal artikelen bevatten, niet tot de zeer oude behooren [1]. Bedenkelijker is zeker, dat onder de Latijnsche artikelen er één gevonden wordt van dezen inhoud:

»Item istae correctiones, quae per regem Waldemarum sunt confirmatae tanquam leges inviolabiliter observentur."

Istae correctiones *quae sunt* confirmatae kunnen niet wel de artikelen zelve zijn, die nog eerst *geconfirmeerd* moesten worden; die woorden spreken van iets dat reeds bestond, en uit dezen misverstanen text konde ligtelijk het opschrift zijn ontstaan, de dwaling uitdrukkende, als of THORD DEGNS artikelen zelve van Koning WALDEMAR bekrachtigd waren. Zóó omtrent luidt FALCKS hypo-

KOF. ANCH. p. 715.

Digitized by Google

these, wiens ongeloovigheid wij te voren vermeld hebben. Doch deze geheele zwarigheid valt weg, wanneer men ROSENVINGES nieuwere uitgave raadpleegt. Daar zijn de aangehaalde woorden geen artikel op zich zelf, maar een gedeelte van een ander, dus luidende:

»Item ut leges Woldemari regis, exceptis illis que in hiis scriptis sunt correcte, observentur; item regis erici bone memorie, que handfæst dicuntur, serventur,"

waarop dan volgt:

»*et* iste correctiones, *si* per regem confirmantur, tanquam leges inviolabiliter observentur."

Het *si* per regem confirmantur (in stede van quae *sunt* confirmatae), hetwelk uit een handschrift genomen is, slaat op het geheele zamenstel dat zich zelve noemt, en levert door de vereeniging tot één artikel, door middel van het voegwoord *et*, eenen beteren zin op; welk *et* in hetzelfde handschrift gelezen wordt.

Koning ERIK, wiens handvesten hier genoemd worden, kan geen andere zijn dan ERIK GLIPPING, en zijne handvesten (waaronder in het Deensche

Digitized by Google

Staatsregt constitutionele kapittelen verstaan worden, waarmede men den koningen de handen bond), zijn de verordeningen bereids genoemd, die gemeenlijk, nagenoeg van gelijken inhoud, achter ieder der groote Regtsverzamelingen, en zoo ook achter den *Jydske Lov* gevonden worden, van de jaren 1282 en 1284. Uit dezen schijnen zekere hoofdbepalingen bij THORD DEGN genomen te wezen, waarvan de inhoud bijzonder belangrijk is.

Art. 51 zegt:

Item nulla nova thelonia sine consensu Danorum imponantur.

Art. 52.

Item quod generale consilium semel in anno Nyburgis celebretur.

Op eene andere plaats heet het:

Item quod rex extra provinciam suam nullum citet.

Deze bepalingen, die geene onzer hedendaagsche grondwetten oneer zouden aandoen, mogen het verantwoorden, dat wij ons zoo lang met THORD

Digitized by Google

DEGN en zijne artikelen hebben opgehouden. Dat zij in vele Deensche handschriften ontbreken, is uit de meer praktische bestemming van zoodanigen voor het burgerlijk regt, wel verklaarbaar.

Eer wij hier van afscheiden, nog een woord over de gedrukte uitgaven. Het is de verdienste van ROSENVINGE, dat hij het eerst den Deenschen text in druk gegeven heeft, en wel op eene doelmatige wijs drieledig, t. w. onder de letter A den ondersteld ouderen text uit 29 artikelen bestaande; onder letter B eenen, *vulgo* lateren van 55 artikelen, en waarop dan, onder C, de Latijnsche volgt, die 97, of in de gedrukte uitgaven 92 artikelen bevat. Eindelijk volgt een bijvoegsel van artikelen, alleen in enkele handschriften voorkomende, en ten deele in den Latijnschen text; voorts eene vergelijkende tafel van de volgorde der artikelen, en taalkundige aanmerkingen. Den Nederduitschen text bij FALCK heeft ROSENVINGE, als zijnde slechts het werk van ECKENBERGER, niet opgenomen.

En hiermede geloof ik, M. H., genoeg gezegd te hebben, om het werk van dezen verdienste-

Digitized by Google

lijken uitgever, het laatste, mijns wetens, dat voor de Judsche wet gedaan is, in zijne waarde te doen kennen. Maar het is niet overtollig er bij te voegen, dat de bewerking van *Kong Valdemar den Andens Jydske Lov*, eenen quarto-band van ruim 500 blz. uitmakende, is het derde deel van eene groote verzameling, aangelegd om de *fontes* van het klassische Deensche Regt achtereenvolgende op te nemen [1], en wel in de orde van derzelver vermoedelijke chronologie, zoodat de Schoonsche wet voor het eerste deel bestemd was, welker bewerking echter, om redenen door den uitgever verklaard, en die allezins voldoende zijn, heeft moeten worden opgeschort; dat Deel moet tevens bevatten de oudere Zeelandsche wet, gemeenlijk genaamd van Koning WALDEMAR; terwijl in het tweede Deel de nieuwere Zeelandsche, *vulgo* van Koning ERIK, bereids verschenen is. Verder getuigen van dezelfde vlijt een vierde en vijfde deel,

---

[1] Hoogst opmerkelijk is, dat reeds in ERICH KRABBES tijd, 1557, een plan bestond van gelijken aard, doch met praktische bedoeling, van een geheel *Corpus Juris Danici*, op koninklijk gezag uit te geven, gelijk blijkt uit de merkwaardige opdragt aan CHRIST. III. van KRABBE, bij FALCK afgedrukt.

waarin zoowel de afzonderlijke Koningswetten, als de oude Hof- en Stadregten begrepen zijn [1].

Eene soortgelijke verzameling van Landregten is in 1827 in Zweden aangevangen door COLLIN en SCHLYTER, waarbij de zorgvuldige behandeling van den tex vooral opmerkelijk is. Beide deze ondernemingen worden op staatskosten uitgevoerd.

Om tot ons letterkundig overzigt weer te keeren: op THORD DEGNS artikelen volgen eigenaardig, omdat zij, even als dezen, *pars legis* geworden zijn, hoewel anders van veel lateren tijd, de glossen van BLUTING. JOACHIM BLUTING, Advokaat voor het Hofgerigt te Sleeswijk, schreef, behalve een *Repertorium* en *Novem observationes Juris Cimbrici*, glossen over het geheele wetboek, welke in 1634 ten minste moeten ontworpen zijn, en later schijnen bijgewerkt. Volgens het bevoegd oordeel van FALCK, is deze glosse niet slecht, en van de vorderingen der praktijk narigt gevende. Bij een rescript van 1722, beval FREDRIK de vierde,

[1] Het vierde deel bevat:

Danske Recesser og Ordinanser af Kongerne af den Oldenborgske Stamme. Kiöbenh. 1824.

Het vijfde: Danske Gaardsretter, og Stadsretter. Ib. 1827.

Digitized by Google

dat alle geregten in Sleeswijk zich zekere bepaalde uitgave des *Jydske Lov*, met BLUTINGS glosse voorzien, zouden moeten aanschaffen, en bestendig ter hand hebben; met bijvoeging evenwel, dat die glosse niet verder behoorde gevolgd te worden, dan in overeenstemming met het Low-Boek, de *Landgerichtsordnung*, en het gemeene Regt. Dit laatste schijnt eene beperking van een regtsgezag te wezen, dat te voren verder ging.

Deze drie deels aanvullende, deels uitlegkundige toevoegselen, t. w. KNOEDS glosse, THORD DEGN, en de glosse van BLUTING, zijn ware *fontes juris*, welke zich aan den text der wet onmiddellijk aaansluiten. Daarna komen in aanmerking de gewone voortbrengselen der Regtsgeleerdheid. Vooreerst, bij toenemende taalveroudering, woordverklaring. Hiertoe behoort een Repertorium van den meermalen genoemden ECKENBERGER, zijnde een alphabetisch Register van moeilijke woorden, met derzelver beduidenis, en makende eene *prima pars* uit van des schrijvers besproken Nederduitsche uitgave van den text. Later komt het als een bestanddeel voor van OSTERSSEN VEYLLES Glossarium juridicum danico-Norvagicum. Koppenha-

Digitized by Google

gen 1652. 4°. [1]. Van meer waarde zijn de woordverklaringen van KOFOD ANCHER en ROSENVINGE, bereids vermeld, in hunne uitgaven van den text voorkomende.

Wat de systematische behandeling betreft, ook hierin heeft BLASIUS ECKENBERGER de baan geopend. In dezelfde uitgave laat hij als *secunda pars* volgen een zoogenaamd *Enchiridion*, bevattende eene schifting der onderwerpen, onder den naam van *Distinctiones*. Het was bestemd om veel meer te bevatten dan tegenwoordig in druk gevonden wordt. Voorts heeft men van hem een Tractaat, handelende van den overdragt van vaste goederen:

»van den Landkope, wo men Erve und Ländereijen *na Ordening des Lowboekes*, unstraflijk kopen unde verkopen, darmede procederen schöle: dat de Kop vaste unde unweddergespracken blijven möge, met alle den Fijrlichheiden de tho sölkem Koepe erfördert werden, in 7 Capittel gefatet, mit deme ock *jure retractus* angehaftet."

---

[1] Das Jütische Low-Buch mit Repertorio durch EMAN. WÖLFFEL nebst BLÜTINGS glossæ. Flensburg 1717. 2 Bde. is wel hetzelfde als ECKENBERGER.

Digitized by Google

Bij WESTPHALEN *Monumenta inedita* IV. p. 1715, is afgedrukt eene *Methodus Juris Danici* van zekeren MEIER, in het begin der zeventiende eeuw Secretaris der stad Flensburg [1]. Zij bevat een systematisch overzigt van den inhoud der Judsche wet.

Van het gebrek aan Commentariën hebben wij reeds gesproken; daarentegen ontbreekt het niet aan eenen goeden voorraad Monografiën, waarin men enkele deelen van het *Jus Cimbricum* meer of minder grondig behandeld vindt, waartoe de Kielsche Hoogeschool [2], in 1665 opgerigt, natuurlijk veel heeft bijgedragen. Die van VOGT en van DREYER worden bijzonderlijk geroemd. Verzameld vindt men eenigen in:

Sammlung einiger Juristischen Abhandlungen, bestehend in Erläuterungen des Jütischen Lowbuchs. Schleswig 1772.

De uitvoerige verhandeling van KOFOD ANCHER,

---

[1] Overleden 1616, hetzelfde jaar als ECKENBERGER. MEIERS werk schijnt te voren niet in druk gekomen te zijn.

[2] *Kielsche Hoogeschool* etc. Schriften hierover zie bij FALCK. Schl. Holst. P. R. § 108 nota 3.

Digitized by Google

Om den Jydske Lov, met aanmerkingen van SCHLEGEL en NYERUP, in het eerste deel van deszelfs *Samlede Juridiske Skrifter,* heeft alleen de uitwendige geschiedenis der wet ten doel. Het regt zelf vindt men bij hem niet afzonderlijk, maar met het Schoonsche en Zeelandsche in vereeniging behandeld. Eenigermate wel in ROSENVINGES Regtsgeschiedenis, doch naar het plan van dat boek alleen geschetst, zoodat het beste voor de mondelinge verklaring des leeraars bewaard is.

Hetzelfde kan wel niet gezegd worden van FALCKS Handboek, waarvan het vierde deel voorleden jaar is in het licht gekomen [1]; maar daaraan ontbreekt nog het grootste gedeelte van het regtsstelsel, dat eerst in het vijfde deel volgen moet.

Wij mogen dit geschiedkundig overzigt niet besluiten, zonder te gewagen van de regtskracht der hier besproken wetgeving, met name van derzelver tegenwoordige grenzen. Zoo als te voren heeft moeten gezegd worden, over geheel Dene-

---

[1] [De eerste afdeeling waarin het personenregt vervolgd, en het eigendomsregt aangevangen wordt, is in 1848 verschenen, en niet lang daarna de verdienstelijke schrijver overleden]. Latere aanteek.

Digitized by Google

marken gold zij niet, maar in de eerste plaats over geheel Jutland, t. w. Noord-Jutland en het zuider gedeelte, in later tijd Sleeswijk genaamd; verder over de omgelegen en gedeeltelijk tot Jutland gerekende eilanden ter wederzijde, Samsö, Funen, Langeland en Als, Helgoland [1], Sylt, Föhr en Norstrand [2]; alsmede op grond eener latere praktijk, op Femern. Eindelijk in Zeeland en Schonen, waar men groote, veelbevattende regtsboeken had, van ouds *in subsidium.*

In zooverre was haar regtsgebied niet gering. Evenwel toen in 1683, onder CHRISTIAAN den vijfden, een algemeen wetboek voor geheel het Deensche Rijk tot stand kwam, werd deze groote uitgestrektheid zeer ingekort. De provinciale wetboeken gingen daar in op, ook de Judsche wet, die alleen nog maar in kracht bleef in het Sleeswijksche, en tot hiertoe gebleven is. De oorzaak dezer afwijking is in de deelingen van het Hertogdom, sedert 1544, en de daarop gevolgde gemeenschappelijke, of eigentlijk beurtlingsche, re-

[1] FALCK § 150.

[2] Over Norstrand zie FALCK § 136.

Digitized by Google

gering dier landen, te zoeken; een staat van zaken, welke in 1683 nog niet had opgehouden, en natuurlijk der invoering van het Deensche wetboek in den weg stond. In 1684 trok wel Koning CHRISTIAAN het Holstein-Gottorpsche gedeelte aan zich, welke handeling onder zijnen opvolger in een blijvend bezit veranderde: doch het wetboek van 1683 werd daarom in Sleeswijk niet ingevoerd. In tegendeel, men was reeds op eene afzonderlijke wetgeving voor dit land bedacht geweest, hoewel deze onderneming, even als eene latere van 1807, geen gevolg had. Zóó doende bleef het bij het oude, dat is te zeggen, bij den *Jydsche Lov*, en de particuliere regten daarbeneven. Ook in de steden gold dezelve van ouds, en geldt, wanneer de Stadregten te kort schieten. In haren werkkring is derhalve de Judsche wet beperkt; zij is het ook in haren inhoud. Het gezegde zoo even moet namelijk verstaan worden, behoudens de wijzigingen die verandering van zeden en behoeften, meestal bij wege van gewoonte, van zelf hebben daargesteld. Zij betreffen:

1°. De territoriaalverdeeling. De *Syssel*, en *Sysselgeregten*, hoedanige Sleeswijk er drie bevatte,

Digitized by Google

zijn door de verdeeling in ambten vervangen, zoo als die in Holstein plaats hadden.

2°. De burgerlijke regtsvordering. Deze werd deels door eene *Landgerichtsordnung* voor de beide Hertogdommen van 1573, (in 1636 aan eene herziening onderworpen) deels vroeger door den invloed van het gemeene Regt veranderd. Vooral opzigtelijk den eed, waarvan het gebruik in de Judsche wet, en in het algemeen in het Noordsche Regt, menigvuldig en eigendommelijk was, was deze verandering aanmerkelijk.

3°. Het Lijfstraffelijk Regt. De Carolina werd kort na het midden der zestiende eeuw aangenomen, alleen door gebruik en gewoonte. Doch acht men daarmede de Judsche wet niet in allen deele afgeschaft.

4°. Het Kerkregt. Hierin moest de Reformatie groote verandering te weeg brengen, waardoor menige bepaling van het Judsche Regt vervallen is. Hetzelfde geldt van het Staatsregt, en wat daarmede zamenhangt, hetwelk van tijd tot tijd op den hedendaagschen voet gekomen is.

5°. Deensche wetgeving, welke in den regel in Sleeswijk niet gold, evenwel voor en na door prak-

Digitized by Google

tijk werd ingevoerd. Reeds vroeg komen Deensche wetten in handschriften voor als aanhangsel van den *Jydske Lov*, en dit overnemen ging zoo ver, dat het geheele Deensche Zeeregt uit het wetboek van CHRISTIAAN den vijfden, in de plaats eener gepromulgeerde wet, op die wijs is ingevoerd, gelijk men uitvoeriger bij FALCK vermeld vindt.

Digitized by Google

VAN DE JUDSCHE WET.

INHOUD.

(Gelezen in de Derde Klasse van het Koninkl. Nederlandsche Instituut, 1842.)

Digitized by Google

Digitized by Google

Bij eene vorige gelegenheid, M. H., heb ik getracht uwe aandacht te vestigen op de belangstelling, welke in de Noordsche Staten, met name in Denemarken, zoowel van zijde der Regering, als bij den geleerden stand, aan de kritische bewerking der oudere vaderlandsche regtsmonumenten geschonken wordt. Mijn naaste doel daarbij was, om den verdienstelijken arbeid van ROSENVINGE in het uitgeven der z. g. Judsche wet van Koning WALDEMAR in het licht te stellen: waartoe het noodig was in de geheele letterkundige geschiedenis dier merkwaardige wetgeving te treden, van welke ROSENVINGES uitgave als 't ware de slotsom uitmaakt. Doch heb ik mij daarbij niet ontveinsd, dat, tot voltooijing van die taak, ook van den inhoud der wet diende gehandeld te worden, om niet voor de vraag ruimte te laten, of deze

Digitized by Google

inderdaad zoo veel tijd en vlijt, en zorg en kundigheid, als daaraan besteed zijn, waardig was; of niet nationale vooringenomenheid, of de liefhebberij der geleerden, die waarde te hoog stelden; in allen gevalle, of niet het belangrijke van deze *fontes* door den overvloed, dien wij van Germaansche Stad- en Landregten bezitten, merkelijk verminderd wordt. Ik geloof, M. H., dat de Judsche wet en hare bewerkers zoodanige vraag niet te schromen hebben, en dat eene toegelichte opgave der meest eigendomlijke regtsinstitutiën hier voorkomende, zonder juridisch detail, voldoende zal zijn, om u in dit mijn oordeel te doen deelen. Het is hier voor, dat ik andermaal de vrijheid neem de aandacht mijner medeleden te verlangen.

Eer wij van den inhoud der Judsche wet kennis nemen, dienen twee aanmerkingen vooraf te gaan. Vooreerst dat, hoe omvattend en veelsoortig deze wetgeving ook zij, men echter den regtstoestand, dien zij bestemd was om te regelen, daaruit geenszins kan leeren kennen. Niet alleen worden telkens allerlei zaken daarin aangeroerd, en als gemeenzaam ondersteld, waarvan het begrip voor ons moeijelijk valt, maar zelfs geheele toe-

Digitized by Google

standen en betrekkingen aangeduid, waarvan de kennis in andere regtsboeken, of in de vroegere literatuur moet worden opgezocht. Het regt van den *Jydske Lov* laat zich uit dien hoofde niet voor oogen stellen, dan met behulp van die middelen. De slavernij b. v. bestond, en wordt vermeld, maar van hare regtelijke eigenschappen vernemen wij uit de wet zelve heel weinig. 'Tzelfde geldt van de betrekking tusschen man en vrouw, en vele anderen. Eene karakterschets van het Noordsche Regt in hetzelfde tijdvak zal hier de grondslag moeten uitmaken, waarbij de afwijkingen en bijzonderheden der Judsche wet kunnen worden aangewezen. Hetgeen intusschen wel zóó zal kunnen geschieden, dat haar ontwikkeling- en overgangskarakter zigtbaar worde. Eene andere voorloopig noodige aanmerking is, dat de *Jydske Lov* geen systema bevat. Dit is reeds een gevolg van het vorige; de geheele regtstoestand er niet in zijnde, moet tevens het verband der deelen ontbreken. Wild door elkander geworpen zijn evenwel de bepalingen niet. In tegendeel vinden wij dezelven tot groote massen vereenigd, die alleen onderling niet zamenhangen. Het eerste Boek

Digitized by Google

begint met het erfregt, en de daarmede naauw verbonden gemeenschap van goederen; daarneven en daartusschen wordt de handligting (*emancipatio*), de leer over de onechte geboorte, de erkenning en wettiging aangetroffen. Hierop volgt de voogdij en de z. g. *Flætföring*. Nu komt in eens het landeigendom, waarbij weder zekere gemeenschap den grondslag uitmaakt. Hier is het den hedendaagschen regtsbeoefenaar voor alles moeijelijk, om zich den eigendommelijken, door den aard van het land teweeggebragten, ouden toestand aanschouwelijk te maken.

Het tweede Boek begint terstond met het zeer eigen Proces, waarbij de waarheidsmannen en de vrienden, als *consacramentales*, (*Sandemænd* en *Kiönsnævn*) het voorname bestanddeel zijn. Eenig Crimineelregt is tusschengevoegd, en de geheele leer van het *furtum* aangehangen; welke laatste vooral uitvoerig behandeld wordt, wel daarom, omdat daarbij het zelfstandig handelen der procesvoerende partijen menigvuldiger is. Van dien aard is b. v. de huiszoeking, (*furtum conceptum*), zoo algemeen bij de ouden, en ook in onze oude regtsboeken niet onbekend.

Digitized by Google

Het derde Boek heeft aan het hoofd twintig artikelen, de krijgsdienst betreffende, welke zich naar het grondbezit rigt, en waarbij eene hoogst eigendomlijke toepassing van het Leenregt gevonden wordt, t. w. op de zeedienst, naar de gelegenheid van het Land, uit louter kusten en eilanden bestaande: waarvan wij nader melding maken zullen. Na die twintig kapittelen komt het Lijfstraffelijk Regt: eerst de groote *Crimina:* manslag en kwetsingen; daarna een aantal kleinere overtredingen tot den Landbouw betrekking hebbende; dan wederom *falsum*, moordbrand, en *latrocinium*, alsmede, volgens sommige handschriften, heidebrand en tooverij.

De wetenschappelijke zamenhang moet derhalve eerst door de behandeling verkregen worden. Wij willen de volgorde in acht nemen, welke ons allen door eene vroege gewoonte gemeenzaam geworden is, ik bedoel die van JUSTINIAANS *Institutiones:* personen, goederen, verbindtenissen, regtsvordering, en misdrijven; doch zullen de twee laatsten bezwaarlijk in het kort bestek dezer voordragt kunnen worden opgenomen.

Digitized by Google

VAN PERSONEN.

De menschen zijn in het oude Scandinaviën, even als te Rome, vrijen en onvrijen. De onvrijheid, *Trældom*, van ouds voorhanden, wordt in de eerste regtsboeken als regteloosheid beschreven, en laat zich in zooverre heel goed met de Romeinsche *Servitus* vergelijken. Het woord *anyttig hion*, (*inutile genus*, zoo als het van velen verklaard wordt), schijnt dit ook uit te drukken. Daarentegen heeft de lijfeigenschap, *Vornedskap*, in Denemarken zoo berucht, hiermede niets gemeen: zij komt in de oude wetgeving niet voor, en is eerst sedert de dertiende eeuw allengs in zwang gekomen; is verder zeer gelijk aan de Noord-Duitsche lijfeigenschap, en aan het Romeinsche Colonaat.

De vrije menschen, zoo wel als de onvrijen, zijn tweeërlei. De eerste namelijk zijn edel of onedel. De adelstand had zich sedert KNUD den Grooten (1035) uit de krijgs- en hofdienst ontwikkeld [1];

---

[1] ROSENV. § 53. nota *b*.

Digitized by Google

het hofregt van dien Koning is onder den naam van *Witherlagret* nog voorhanden. Eene eigen regtsbedeeling, en vrijdom van schatting, maken vooreerst deszelfs voorregten uit, waar eene leenregtelijke krijgsdienstpligtigheid tegen over staat. Hiervan getuigt de *Jydske Lov* in 't bijzonder. »De edelman doet genoeg, (zegt III. 18) dat hij »zijnen hals waagt." Natuurlijk is ook het erfregt dien overeenkomstig ingerigt. (Ibid. 20.)

De oudste vermelding van *edel* en *onedel* [1] komt voor in eene oorkonde van KNUD den Heiligen van 1085 [2]. Honderd jaren later deelde zich het eerst de natie in standen.

Verder zijn de vrijen vrijgeboren of vrijgemaakt, dat is uit de onvrijheid ontslagen. Bij de eersten is het opmerkelijk, dat, in overeenstemming met het R. Regt, de vrijheid der moeder reeds toereikende is; waarin de Noordsche regten van de Duitsche verschillen, welke tot eene vrije geboorte de

[1] »Nobilis vel ignobilis." In de Judsche wet heeft het woord *adel* nog niet die beteekenis, maar alleen die van *echt*, (legitimum); de edellieden heeten *Herremend*, heeren. Zie b. v. III. 11.

[2] DAHLMANN. *Gesch. von Dännemark.* I Deel bl. 198. Zie ook denzelven, bl. 324.

Digitized by Google

vrijheid der beide ouders vereischen. De onvrijen zijn mede door geboorte zoodanig, of door eene handeling geworden, te weten door krijgsgevangenschap. Bij de onvrije geboorte geldt de regel: partus sequitur ventrem, hetgeen én het Romeinsche Regt, én de Duitsche regten, beide medebrengen.

De vrijmaking geschiedt op drieërlei wijs. De eerste, gewone en regelmatige is *ved Tinglysning:* dat is, verklaring van den vrijlater op het *Placitum*, de openbare volksvergadering, den regtdag. Deze kan de regelmatige genoemd worden, omdat de meeste regtelijke handelingen op die wijs tot stand komen. Na de invoering van de Christelijke godsdienst, kwam men er ligt toe om eene gelijke verkondiging in de *Ecclesia*, dat toch ook eene volksvergadering was, te laten gelden; en toen verder testamenten begonnen in zwang te komen, vond men goed, dat de erflater bij testament zijnen slaaf de vrijheid geven konde; waarbij evenwel nog komen moest eene bekendmaking van den erfgenaam bij de begrafenis.

De bewijzen van dit een en ander zijn genoegzaam, schoon verspreid, voorhanden; in den *Jydske*

Digitized by Google

Lov slechts ten deele, en zóó, dat de beginselen niet zoo zeer worden uitgesproken, als wel toegepast. B. v. wat het hoofdbeginsel betreft, de regteloosheid is ten vollen uitgesproken in de Latijnsche Paraphrase der Schoonsche wet van ANDERS SUNESEN: [1]

> »nihil sic potest esse mancipii alicujus, quod »non sit illius domini cujus est mancipium, »ut de ipso pro lubitu suo sibi liceat or»dinare."

Hiervan maakt de Judsche wet deze toepassing, dat een slaaf, of *Träl*, niet erven, geene voogdij bekleeden, en geen krijgsdienst (dan met bijzondere toelating) verrigten kan. Door misdrijf maakt hij zijnen meester verantwoordelijk, even als die omgekeerd de boeten inklaagt, wegens letsel aan zijnen slaaf toegebragt.

Dat de heer willekeurig over het leven van zijnen slaaf beschikt, ligt daarin reeds, dat men voor dat geval geene boete vindt vastgesteld. In een oud Noordsch z. g. *Birkeret* heet het: »Brengt

[1] VI. 15.

Digitized by Google

»de huisheer zijn slaaf om, hij boet geene andere »boete dan jegens God."

Tot hiertoe zoude men meenen, zich geheel en al verplaatst te zien op het grondgebied van het Romeinsche Regt. De gelijkheid is in 't oog loopend. Doch verder gaat zij niet; integendeel ontmoeten wij voortgaande eenige zeer storende anomaliën. Hiertoe behoort vóór alle dingen de vrijwillige slavernij, waarvan in de oude regtsboeken niet alle spoor verdwenen is, en waarvan een stellig verbod in het oudere Zweedsche regt het gebruik doet vermoeden; hetgeen mij een sprekend getuigenis schijnt te wezen van hetgeen TACITUS [1] als eene eigenheid der Germaansche zeden vermeldt. Het bestaan van een kunstwoord *Giäfftrāl* laat niet toe aan de zaak te twijfelen. Eene andere afwijking is, dat, in weerwil van de regteloosheid der *Trälle*, toch het woord huwelijk van hen gebezigd wordt. Wanneer een vrijgeboren met eene slavin, of omgekeerd, een huwelijk aangaat, moet er scheiding gezocht wor-

[1] Germ. 24: »Victus voluntariam servitutem adit:" zie daartegen L. 37 D. de lib. causa. »Conventio privata neque servum quenquam »neque libertum alicujus, facere potest."

Digitized by Google

den, volgens de nieuwe Zeelandsche wet [1]; en volgens het oude IJslandsche Regtsboek, GRAAUWE GANS [2], had een slaaf het regt om den overspeler met zijne bedgenoot betrapt het leven te benemen. Als verklaring moge dienen, dat een slaaf lid der Christelijke gemeente konde wezen, en op dien grond deelnemen aan het sacrament des huwelijks. Desniettemin bleven in het genoemde geval de slavinnekinderen in den slavenstand en behoorden aan den eigenaar der moeder. Ook mogen wij niet uit het oog verliezen, dat de slavernij, (wel ontwijfelbaar door den middellijken invloed van het Christendom) aan het afnemen was, hetgeen de wetgeving, vooral de Judsche wet, door haar stilzwijgen schijnt te getuigen. Reeds in 1295 komt in Zweden eene stellige afschaffing voor, in de Up-

---

[1] Daarentegen zegt SAXO alleen: »si libera consensisset in servum, »eius conditionem aequaret." Verg. PAUL R. S. II. 21. A: *de mulieribus quae se alienis servis iunxerint.*

[2] De GRAAUWE GANS, hier bedoeld, is niet die van MAGNUS den Goeden, Koning van Noorwegen, 1042, (zie DAHLMANN. I. p. 119), maar een andere, ten jare 1118 in IJsland, op eene volksvergadering bekrachtigd, (DAHLMANN. II. bl. 181), in 1829, met eene historische Inleiding van SCHLEGEL, te Koppenhagen, in 4°. gedrukt.

Digitized by Google

landsche wet; in andere Zweedsche landschappen veertig jaren later, bij eene wet van Koning MAGNUS ERIKSZOON, »omdat", wordt daar gezegd, »God de »menschen uit de slavernij heeft verlost." Het verbod der vrijwillige slavernij, reeds vermeld, van BIRGER JARL in 1248, kan mede hiertoe gebragt worden.

Er zijn nog wel andere regtsinstituten hierbij voorkomende, die zich met gelijksoortigen uit het Romeinsche regt laten in vergelijking brengen, van *noxae deditio*, *peculium*, *emptio suis nummis*, zelfs dienstbaarheid *ex delicto*, en wegens schulden ontstaande: doch wij zijn te weinig met de werking derzelven bekend, om eene gelijkstelling te durven wagen. Het Romeinsche regt is ons overgeleverd in eenen staat van verhoogde wetenschappelijke ontwikkeling, waaraan bij het Noordsche regt in de dertiende eeuw niet te denken valt, en waaraan eerst in onzen leeftijd regt de hand geslagen is. Veel van hetgeen wij van het zoo even aangeduide genoemd vinden, kan derhalve bij de tijdgenooten zelve wijfelbaar en onzeker geweest zijn. Van velerlei was gewis alleen de kiem voorhanden, welke

Digitized by Google

later met de geheele vrijstelling te gelijk verloren ging.

Van dien aard is ook nog hetgeen bij de vrijgelatenen voorkomt, herroeping in de onvrijheid wegens ondankbaarheid, en een *jus applicationis*. Een vrijgeborene moest den vrijgelatenen opnemen in zijn geslacht. Waarin reeds ligt opgesloten, dat hij zulk eenen *patronus* noodig had. Doch zijn de berigten omtrent derzelver toestand schaarsch. TACITUS zegt van de oude Germanen [1]: »Liberti non multum supra servos sunt": waarmede SAXO GRAMMATICUS overeenstemt [2]. Deze mag ook wel bij de Romeinen de oorspronkelijke voorstelling geweest zijn. Men ziet toch lang op hetgeen iemand geweest is. Aan den anderen kant wordt van KNUD den Heilige, die het eerst de geestelijke tienden invoerde, en alles deed om dien stand te believen, geroemd, dat hij het vrijlaten bekrachtigde: († 1086) »servos manumissos libertati publicae adjudicabat." Iets dergelijks komt ook

---

[1] Germ. 25.

[1] Pag. 28. § 10: »apud Saxoniam ingenui ac liberti necem pari »summa rependendam constituit," (Koning HELGE). De rede, welke SAXO daarvan geeft, is eene rhetorische floskel. (VI eeuw.)

voor in de nieuwe Zeelandsche wet. Hetgeen wederom als bewijs dienen kan, dat het Christendom de vrijheid bevorderde.

Betreffende den factischen toestand der onvrijen vindt men wel het een en ander, de ongelijkheid, welke daarin noodwendig gevonden worden moest, uitdrukkende. Zij komen voor als veldarbeiders, als huisdienst doende, en als handwerkers, en de voornamere worden met eigen kunstnamen onderscheiden, hoedanige zijn een villicus, *brydia*, en eene »ancilla, quae servilibus exempta operibus »assidendi dominae suae officium est adepta", onder den naam van *Sœtes ambudt*, waarbij men aan de ambacti van CAESAR [1] herinnerd wordt.

Menigvuldig is, even als bij de Romeinen, de vermelding van *injusta* servitus, en het in libertatem *vindicare* daartoe betrekkelijk.

Of nu deze slavenstand zeer talrijk was? SCHLEGEL (in eene aanteekening op KOFOD ANCHER) spreekt van eene groote menigte slaven en slavinnen, waarvan de wetten, oorkonden en jaarboeken gewagen, welke het eigendom waren van bijzondere perso-

[1] De bello Gall. VI. 15. »ut quisque est genere copiisque amplis»simus ita plurimos circum se *ambactos* clientesque habent."

Digitized by Google

nen. Doch de vermeldingen kunnen velen zijn, en toch het aantal niet groot. In een tijd, dat er weinig weelde was, en weinig akkerbouw, in het klippenland van Zweden en Noorwegen, in de uitgestrekte Judsche heidevelden, die wel niet minder waren dan nu; onder eene luchtstreek, waar de Natuur veel vordert en weinig geeft, moesten vele slaven in één huis meer tot last dan tot voordeel strekken. Aan den anderen kant vindt men, dat slaven in massa geroofd werden en dat er handel in gedreven werd. Wij laten daarom dit punt liever onbeslist.

In de Judsche wet wordt een en andermaal van vrije dienstboden gesproken [1]; hoedanige vermelding in het Romeinsche regt zoo zeldzaam is [2].

Naast den slavenstand komt gelijktijdig eene klasse van menschen voor met gedeeltelijke regteloosheid, onder den naam van ***Fledföringer***, dat is (schoon de etymologie niet heel zeker is) in huis

---

[1] II. 82. en III. 2. *Leyedreng* tegenover *Træl.* De bepaling is opmerkelijk: komt de *Leyedreng* (gehuurde knecht) voor zijnen meester ter heervaart, heet het, zoo zal hij missen zijne huid. Een slaaf daarentegen vervalt aan den Koning.

[2] L. 89. D. de furt. L. 11. § 1. de poenis.

Digitized by Google

opgenomenen ter zake van armoede, zwakheid of ouderdom. De Latijnsche texten noemen hen *decrepiti.* Deze toestand was het gevolg eener vrijwillige opdragt voor het geregt, waarbij zoodanige noodlijdende zich en zijn vermogen aan zijne naaste bloedverwanten en erfgenamen, ter woning en verzorging, overgaf. Deze behoefden den kostganger wel niet aan te nemen, want de zaak komt voor als hun regt, niet hun pligt; doch waarschijnlijk noopten hen zeden en denkwijs daartoe. Geschiedde de overgave niet als gezegd is, b. v. aan een ander, zoo hadden de bloedvrienden het regt, 't zij om hem zijne onafhankelijkheid te bewaren, 't zij om hem zelve in te nemen. Een gehuwde konde zich niet overgeven alleen, tenzij met oorlof van den Bisschop, welke wegens hooge jaren eene *separatio thori et mensae* verleende.

Het gevolg was aan den eenen kant, dat de bloedverwanten, 't zij beurtlings, 't zij een hunner (die dan meer kwam te beuren), den *Fledföring* onderhouden moesten tot aan zijnen dood; aan den anderen kant, dat zij zijn vermogen deelden, en, daar hij onbekwaam was om te erven, dat hij hen bij het bekomen van eenige erfenis

Digitized by Google

niet in den weg stond. Vermogenloos zijnde, konde hij ook niet boeten noch boeten vorderen, maar werd daarin door zijnen huisheer vervangen. Verder was hij van den eed uitgesloten, en van de voogdij.

OUDERLIJKE MAGT.

Over zijne vrouw en kinderen en dienstbaren heeft een paterfamilias, *huusbonde* (huisbaas), een jus modicae coërcitionis, dat, volgens de naauwkeurige bepaling in de Judsche wet te oordeelen, wel van dagelijksch gebruik mag geweest zijn; zelfs, zoo als het voorgesteld wordt, zon- en feestdagen niet uitgezonderd. Stok of staf, maar geene snijdende of puntige wapenen, mogen gebruikt, en geene ledematen gekwetst of gebroken worden.

Ondertusschen wordt dit bij het Criminele regt, en niet als een stuk van de patria potestas voorgedragen.

Deze was, daargelaten hetgeen vroegere barbaarsche zeden van zelf medebragten, en bij de

Digitized by Google

schrijvers meer dan in regtsboeken gevonden wordt: b. v. *exponere*, *vendere liberos*, (waarbij alleen de tegenwerking van het Christendom opmerkelijk is): zoo als de Judsche wet, en de gelijktijdige regtsboeken, haar opleveren, gering.

De grondslag der vaderlijke magt is het wonen van de kinderen in zijn huis, hetzij van regtswege, uit noodzake, hetzij vrijwillig. Te weten na den leeftijd van vijftien winters bereikt te hebben, kan de zoon zijns vaders huis verlaten en zijn moederlijk erfdeel verlangen. Dit verlaten van het vaderlijk huis maakt een einde aan de gemeenschap, en daarmede aan de vaderlijke magt. Hij kan zich nu eene vrouw nemen, zonder zijns vaders toestemming. Natuurlijk was dit niet het gewone; gemeenlijk bleef hij bij zijnen vader langeren tijd, en dat dan de betrekking voortduurde, bewijst, dat de vader van zijnentwege boeten gaf en nam, en dat hetgeen de zoon verwierf tot den gemeenen boedel behoorde. Veelal had ook eene vrijwillige uitscheiding plaats, bij *Tinglysning*, bekendmaking op den Regtsdag, waarbij de oude Paraphrast het woord *emancipare* gebruikt. Deze *emancipatio* benadeelde intusschen het weder-

Digitized by Google

zijdsche erfregt niet, hetwelk de zoon zelfs uitoefende zonder in te brengen wat hij naderhand gewonnen had; alleen het uitzet werd ingebragt.

Met de dochters was het eenigzins anders gelegen. Zij bleven onder des vaders toezigt, tot dat hij ze uithuwelijkte, of aan de voogdij van anderen overgaf, of onbekwaam werd om zijn regt uit te oefenen; in welk geval zij onder de wettige voogdij van de naaste bloedvrienden komen moesten [1].

Uit het gezegde blijkt, dat een zoon in de magt des vaders, toch niet onzelfstandig, niet alieni juris werd, en in zooverre, dat het hier besproken oude regt met onze zeden en denkwijs, zoo als die nu zijn, op dit punt reeds naauw verwant is. Hiertoe behoort inzonderheid eene bepaling in de Judsche wet, uitdrukkende, dat de zoon geen regt heeft op eenig deel uit den boedel, zoo lang zijne ouders in leven zijn. In Zeeland was het anders, en dit laatste mag eenmaal de regel geweest zijn, volgens het beginsel namelijk, dat alle de leden des huisgezins een eigendom

---

[1] J. L. I. 7.

Digitized by Google

hebben aan den boedel: waaruit volgde, dat de zoon, die zelf eene huishouding wilde beginnen, zijne part verlangen konde. Wij zouden dat ongehoord vinden, en de Judsche wet, welke zich hiertegen verklaart, drukt in zooverre reeds onze denkwijs uit: zij is dan ook in het wetboek van CHRISTIAAN V, in 1683, opgenomen [1].

De moeder had geen deel aan de ouderlijke magt; grootouders alleen op grond der van den vader voortgezette inwoning en gemeenschap, en alsdan ook na deszelfs dood [2].

HUWELIJK.

De voltrekking van het huwelijk betreffende, heeft de *Jydske Lov* geene bepaling; daarentegen, wat de andere landswetten niet kennen, een hoogstmerkwaardigen, met het Romeinsche huwelijksregt vergelijkbaren, *usus*, waarover straks na-

---

[1] Verg. J. L. I. 7, 12, 13.

[2] J. L. I. 13.

Digitized by Google

der zal te handelen zijn. Vooraf willen wij alleen uit het gemeene Noordsche regt doen opmerken de volgende drie instellingen.

a. Mund, bruidkoop, waaruit veelal de bekende *Morgengave* wordt afgeleid. Zij is in de Leges Barbarorum [1] evenzeer voorkomende, waarbij men gewoon is TACITUS, *Germania* 18, als oudste getuigenis aan te merken: »dotem non uxor marito, »sed maritus uxori adfert": welk getuigenis later SAXO, en zelfs ALBERT KRANTZ, bevestigen. Over dezen bruidkoop, en over een uitzet van zijde haars vaders, heeft de vrouw, staande huwelijk, geen beschikking; de bedoeling is veeleer, dat het der weduwe, na de ontbinding des huwelijks, niet aan levensonderhoud ontbreken zal, in de onderstelling, dat vrouwen niet erven kunnen. Dezelve behoort tot den heidenschen tijd, en heeft onder het Christendom alleen nog maar voortgeduurd. Toen namelijk onder deszelfs invloed de vrouwen erfgeregtigd geworden waren, is de bruidkoop allengs weggevallen [2].

---

[1] Lex Burgundionum: »Si quis uxorem suam sine causa dimiserit, »inferat ei alterum tantum, *quantum pro pretio ipsius dederat.*

[2] ROSENVINGE § 87. nota *a*. Zie vooral § 91.

Digitized by Google

b. Cohabitatio. ***Aegtesengens Bestigelse*** werd een tijd lang voor een wezentlijk vereischte gehouden, zelfs in de Christelijke tijden, zoo als uit stadregten van de de vijftiende eeuw blijkbaar is.

c. Plegtige inzegening voor eenen geestelijken. Deze wordt reeds gevonden in een Jus municipale Helsingborgense, (ook onder den naam van ***Birkeret*** voorkomende), dat niet jonger is dan de Judsche wet. Zij wordt als den bruid- of vrouwenkoop vervangende aangemerkt; hetgeen wij natuurlijk niet streng nemen mogen, daar alleen langzamerhand de eene gewoonte de andere verdrongen heeft.

Bij deze drieërlei historische bestanddeelen der huwelijksvoltrekking, komt nu in de vierde plaats, doch alleen naar de Judsche wet, de te voren genoemde ***usus***, huwelijk door voortgezet bezit, ***possessio status.***

De plaats in de Judsche wet hiervan handelende, is in het eerste boek, art. 27, en luidt als volgt:

»Al wie heeft eene bijzit met zich in zij-
»nen hof, en (zij) gaat openbaarlijk met hem
»te slapen, en zij heeft slot en sluitinge, en

Digitized by Google

»zoekt eten en drinken met hem, openbaar-
»lijk, in drie winters: zij zal wezen zijne
»vrije echte en wettige huisvrouw."

Hiervan geeft nu FALCK [1] deze allezins natuurlijke verklaring. Naar het Canonieke regt, waren huwelijken, zonder eenig uiterlijk gelaat aangegaan, als *sponsalia de praesenti*, bestaanbaar, waarvan het natuurlijk gevolg was, dat men naderhand konde met het bewijs verlegen wezen: zulk een huwelijk was op zich zelf nergens aan te herkennen; maar kwam er een *triennium* bij en eene voortgezette *possessio status*, liet zich de wettigheid bewijzen, zoo goed als iedere andere *usucapio*. Deze verklaring van FALCK is op zich zelf eenvoudig en natuurlijk. Doch hetgeen daarmede niet overeenstemt, is: dat de wet eigentlijk van iets bloot factisch en onwettigs uitgaat, te weten van het hebben van eene bijzit, *Slegfred*, zonder aanvankelijke huwelijksbedoeling. Voor het overige behoeft het geene herinnering, dat dit Judsche regt al vóór lang onpraktisch geworden is.

---

[1] Schlesw.-Holst. Privatrecht. IV. § 63. bl. 389.

Digitized by Google

Het huwelijk op de wijs voormeld voltrokken zijnde, was de toestand der gehuwde vrouw afhankelijkheid. Zij had geen beheer over haar vermogen, en de oude Stad- en Landregten bepalen veelal de geringe som, waarover zij beschikken konde. Evenmin konde zij zich voor anderen verbinden, en bij het verbod hiervan [1], wordt zij in ééne klasse met onmondigen genoemd. Waarbij intusschen bij de nieuwere regtsgeleerden doorgaande eene zekere onjuistheid van uitdrukking voorkomt. Men noemt den man *voogd* over zijne huisvrouw; dat doet zelfs KOFOD ANCHER, zich te vergeefs beroepende op *Jydske Lov* I. 7, waar dat niet staat; bij ons deed men ook zóó, b. v. GROTIUS: evenwel tegen de zaak zelve valt veel te zeggen, en in de Judsche wet zijn de uitdrukkingen geheel anders. Bij roerende goederen en geldsommen, is het *willen en weten* van den man voldoende; bij overdragt van onroerend goed wordt gevorderd de *Rath* van den man en de wil der regte erven van de vrouw [2]. Die *Rath* beteekent op zijn hoogst eene

---

[1] J. L. II. 64.

[2] J. L. III. 44.

auctoritas, waarbij de vrouw zelve handelt, en niet bloot door den man vervangen wordt: hoedanige *auctoritas* wel bij de Romeinsche *tutela* het wezenlijke uitmaakt, doch eigentlijk vreemd is aan de voogdij van het Germaansche regt [1].

Het juristisch gewigtigste bij het huwelijk, ook nu nog, en in de Judsche wet met bijzondere zorg geregeld, is de invloed van hetzelve op den vermogenstoestand der echtgenooten.

Dat gemeenschap van goederen, welke wij nu gewoon zijn als regel te betrachten, zich wel uit het Germaansche regt allengs ontwikkelde, maar geenszins als een oorspronkelijke toestand mag gedacht worden, hebben de nieuwere Germanisten, vooral EICHHORN [2] voorlang aangetoond, en deze leer vinden wij in de Judsche wet ten volle bevestigd. Het veel oudere beginsel, namelijk, dat de familie regt heeft op het vermogen harer leden, bragt noodwendig het tegendeel mede. In de steden werd hiervan het eerst en het meest afgeweken. Reeds in het oude Sleeswijksche Stadregt,

---

[1] Verg. de texten bij EICHHORN S. u. R. gesch. § 54 en 353.

[2] III. § 451.

Digitized by Google

en zoo ook in het Flensburgsche, treffen wij volle gemeenschap aan; daarentegen was dezelve in de Landregten beperkt tot de roerende goederen beiderzijds aangebragt, waarmede gelijk gesteld werd het aangekochte land, en de staande huwelijk aangeërfde roerende goederen; welk een en ander, in een ruimeren of engeren zin, onder de benaming van *Lösöre* begrepen werd. Zóó komt het voor in de Judsche wet. Werd nu het huwelijk gescheiden door den dood, zoo moest er deeling plaats hebben, en daarenboven had de overlevende veelal een erfregt, waarvan nader. De vrouw had verder van nu aan de beschikking over de haar bij de voltrekking toegedachte morgengave, waarvan reeds gesproken is. In nieuwere tijden bleef dezelve in Denemarken, even als elders, alleen in zwang onder de hoogere standen, doch wordt niet bepaaldelijk als tot de onstandmatige huwelijken, disparagia, behoorende, aangezien, zoo als het bij EICHHORN staat, en ook bij ons de heerschende voorstelling is.

Scheiding was in de eerste tijden, even als bij de Romeinen, eene ligte zaak, en het duurde zelfs lang eer het Canonieke regt daartegen zijn

Digitized by Google

gezag konde doen gelden. In de Judsche wet evenwel, waarin het kerkelijk gezag zoo groot is, komt alleen adulterium voor als scheidingsgrond, en wie wetens de adultera trouwt, vervalt in zekere juristische nadeelen, ofschoon kinderen uit dusdanigen echt als wettig worden erkend [1].

Onechte kinderen kunnen op tweeërlei wijze gewettigd worden, per subsequens matrimonium, en bij wettigverklaring op den Regtdag: de eerstgenoemde legitimatio is echter krachtiger. De laatste vinden wij als een nieuw regt vermeld tijdens de regering der beide WALDEMARS, en alzoo met onze Judsche wet tot stand gekomen. Adulterini kunnen niet gewettigd worden [2]: eene bepaling, welke bijzonder in de Judsche wet wordt aangetroffen.

VOOGDIJ, *VÆRGEMAAL.*

Er bestaat geene onderscheiding tusschen Tutela en Curatio. Dezelfde betrekking omvat alle toezigt behoevenden in 't algemeen: onmondigen,

[1] J. L. I. 24. [2] J L. I. 21 en 25.

vrouwen, hoogbejaarde, en met ziel- of ligchaamszwakte behebte personen; kwistgoeden komen eerst voor in latere tijden.

De onmondigheid evenwel, voor manspersonen, is tweeërlei: *a.* van degenen die nog hun vijftiende; *b.* van die hun achttiende jaar, niet vervuld hebben. Van deze laatsten wordt in den *Jydske Lov* bijzonder gehandeld. Om land te vervreemden, moet men wezen achttien winters oud [1]; zoo ook om borg te kunnen blijven voor eenen van misdaad beschuldigden [2], alsmede om eene voogdij over anderen te kunnen bekleeden [3]. De eerstgenoemde onmondigheid wordt als regel behandeld, en met dezelve eindigt de voogdij; de tweede is wijziging, in later tijd tot op 25 jaren uitgerekt.

Bij vrouwen is de voogdij voortdurende [4], even gelijk zij voortdurend tot aan haar huwelijk aan de vaderlijke magt onderworpen blijven. Streng is die voogdij evenwel niet; de moeder behoudt

[1] J. L. I. 36. [2] J. L. II. 65.

[3] J. L. I. 28 zegt dat niet, maar het ligt in I. 7.

[4] J. L. I. 36.

Digitized by Google

zelfs het opzigt over hare kinderen, alsmede het vruchtgenot van derzelver vermogen: alleen voor het vervreemden van land, en het voeren van processen, is de medewerking van den voogd noodig [1]; ook kan deze genoodzaakt worden, door tusschenkomst der familie, om de vrouw uit te huwelijken, en in zoo verre de voogdij te verliezen; wanneer zij namelijk den ouderdom van 18 jaren bereikt heeft [2]. Daarentegen kan geene vrouw een huwelijk aangaan naar eigen goedvinden; zij moet uitgehuwelijkt worden, 't zij door haren vader, 't zij door haren voogd; bij gebreke waarvan zij haar vermogen verliezen kan [3]. Is er geen voogd, zoo kiest zij iemand die haar ten huwelijk geeft: zelve kan zij zich niet uithuwelijken.

De voogdij is in de eerste plaats tutela legitima, (geboren voogden) waartoe het eerst geroepen worden de naaste bloedverwanten, tot welken, opzigtelijk de vrouwen haar eigen mondig geworden zoon behooren kan. Die van den mansstam gaan alleen voor bij gelijkheid van graad, en anders niet. Ook de moeder is voogdesse over hare

---

[1] J. L. 29. [2] J. L. I. 8. [3] J. L. I. 8 en 33.

Digitized by Google

onmondige kinderen, doch met zeer beperkte magt, en verliest de voogdij door een tweede huwelijk.

De oppervoogdij behoort aan den Koning, die, op grond van dit zijn regt, in geval van kwaad beheer, den voogd af- en een ander aanzetten kan: hetgeen het eerste blijk is, ten dezen tijde alleen in de Judsche wet voorkomende, van eene *tutela dativa.* Overigens berust het hier gezegde op eene lezing [2], waarvan niet alle handschriften getuigen, doch waaraan de Latijnsche en Nederduitsche overzetting de voorkeur geeft, en waarvoor ook de zamenhang spreekt. Rosenvinge heeft die lezing niet aangenomen, en verstaat het artikel van eenen concursus tutorum, waarbij des Konings keus beslissen moet. De laatste clausule, waarmede het artikel besluit: dat een doorbrenger (dissipator) geen voogd wezen moet, staat zóó gelezen alleen en geïsoleerd, hetgeen zij bij de eerste lezing niet doet. Een andere text zegt: willen zij geen voogd zijn: dat mede niet onaannemelijk is.

De magt van den voogd gaat niet ver, in zoo

[1] J. L: I. 29. [2] I. 28.

verre hij geene vaste goederen verkoopen mag, en van zijn beheer rekening moet doen: dit wordt intusschen zóó verstaan, dat op den regtdag, de familie gehoord, bepaald wordt, welke jaarlijksche som aan de onmondigen moet worden besteed, zoodat de voogd het overige van de inkomsten voor zich behoudt, en wanneer niets bepaald is, ten minste een derde gedeelte. De uitleggers leiden dit af van eene zoogenaamde *tutela fructuaria*, welke onder het vroegere regt, in eenvoudiger tijden, plaats had; de voogd nam den pupil tot zich in zijn huis, en als een lid van zijn gezin, genoot daarvoor zijne inkomsten, en gaf hem naderhand, zonder daar juist rekening van te doen, het zijne terug. Dat innemen was niet een bloot factum, maar bragt ware gemeenschap te weeg, en de onmondige kreeg daardoor aanspraak op een lot of aandeel; eerst later werd zijn goed gewaardeerd, en hetzelfde quantum uitgereikt. Begrijpelijk wordt zoodanige toestand, wanneer men let op de naauwe betrekking aan den eenen kant: de voogd was een broeder, oom, grootvader, in allen gevalle een bloedverwant: en aan den anderen kant bedenkt de onbeduidend-

Digitized by Google

heid van het mobilair vermogen. Wij zien hier weder, hoe zeer de Judsche wet den ouden tijd vooruit en in aannadering tot onze hedendaagsche regtstoestanden is.

De moeder heeft als voogdesse het volle genot van het goed harer kinderen; en wanneer zij hertrouwt, kan, met goedvinden van den familieraad, de voogdij aan den stiefvader worden opgedragen.

Eene merkwaardige voorzorg is, dat om voogd te wezen, men zoo veel in vermogen hebben moet, als het vermogen van den onmondigen beloopt, dat den voogd wordt toevertrouwd: hetgeen dan toch maar van het beweeglijk vermogen zal te verstaan zijn [1]. Ook dit laat zich regt goed uit het vroegere, zoo even besproken, verklaren: wanneer de voogd niet zelf een eenigermate gelijkkomend vermogen had, was de gemeenschap voor den onmondigen uitgemaakt nadeelig. De voogd moest ten minste evenveel hebben. In de Judsche wet bestaat die gemeenschap niet meer, maar alleen een gedeelte harer werking. Uit dien hoofde komt

[1] J. L. I. 30.

Digitized by Google

het vereischte daarin nog maar voor als een bloote zekerheidsmaatregel: »ut possit omnia damna re»fundere", zegt de Latijnsche text.

VAN ZAKEN.

De tegenstelling van roerende en onroerende goederen komt in de Noordsche regtsboeken bestendig voor; doch wordt tot de laatsten langen tijd alleen land gerekend: *Jord*, terra; terwijl huizen, welke ook nu nog in het hoogere Noorden maar zelden steenen huizen zijn, eerst later als onbeweeglijk goed behandeld worden. De roerende goederen heeten *Lösöre*. Voorts is de onderscheiding in het Noordsche regt evenmin bloot natuurlijk als zij zulks bij ons is: met roerende goederen worden in sommige gevallen onroerende goederen gelijkgesteld, en met den naam van *Lösöre* bestempeld.

Zorgvuldig is de Judsche wet in het regelen van wrak- of strandregt, gelijk bij zulk een kustenland te verwachten was. Dat het Deensche

Digitized by Google

strandregt niet veel billijkheid en menschelijkheid ademde, is eene bekende zaak, en het is ook wel te vergeefs, gelijk ook SCHLEGEL erkent, dat KOFOD ANCHER het tegendeel, tegen GROTIUS, tracht waar te maken. Twee dingen evenwel hebben, zoowel onze beroemde landgenoot, als velen na hem, b. v. HEINECCIUS (in zijne ELEMENTA) niet genoegzaam in 't oog gehouden: t. w. 1°. Dat het elders met deze zaak niet veel beter stond [1], en 2°. Dat men Denemarken niet met Holstein gelijk stellen moet.

Om een voorbeeld te geven van de detail-bepalingen hierbij voorkomende, wil ik den inhoud van artt. 61 en 62 in het III Boek laten volgen, betreffende wrakregt en de visscherij:

»wrak dat te land komt, en van niemand »wordt vervolgd, behoort den Koning: want »des Konings zijn alle voorstranden, en wat »aan niemand toebehoort, is ook des Ko-»nings."

Daarna volgt, dat kleinere visschen dan steu-

---

[1] Nog in de twaalfde eeuw wilde een Bisschop van Bremen den Graaf FREDERIK van Stade als zijnen slaaf tot zich nemen, omdat deszelfs moeder aan het bisschoppelijk strand schipbreuk geleden had.

Digitized by Google

ren niet als wrak te beschouwen zijn. Wat een man wegdragen kan, een meerzwijn, (bruinvisch) zeehond, of dergelijke, is geen wrak; maar een steur en een walvisch, en wat een man niet dragen kan. Vindt nu iemand een walvisch, die moet het aangeven aan 's Konings Ambtman, en geniet tot belooning, wanneer hij te voet gekomen is, zoo veel hij dragen; is hij te paard gekomen, zoo veel hij te paard, is hij met den wagen gekomen, zoo veel hij op zijnen wagen laden kan, en eindelijk, is hij te scheep gekomen, zoo veel zijn schip bevatten kan, mits niet grooter dan van zes riemen, t. w. drie aan iedere zijde.

Het 63. artikel, van eigentlijk gezegde schipbreuk, schijnt in den eersten opslag loflijk en weldadig. Is een schip gebroken, heet het, en komt er eenig volk levendig aan land, niemand, zelfs geen ambtenaar, mag de hand leggen aan hun goed vóór dat zij het zelve hebben opgegeven. Ook mag men hen niet verhinderen om helpers aan te nemen. Die hiertegen handelt, valt in de straffen bij de wet bepaald. Teregt evenwel merkt ANCHER hierbij aan, dat toch niemand verpligt wordt om hulp te verleenen: zoodat, wanneer de schip-

Digitized by Google

breukelingen weinige waren of onmagtig, zoo moesten zij wel hun eigendom aan des Konings beambten overlaten: »desperantes" zegt een oude Commentator, »aliquod sibi super eis auxilium »profecturum, per legem ad earum dominium rex »vocatur, ut eas *subito* exactori suo liceat vindi»care" [1]. Hierin werd het eerste verbetering aan»gebragt door den, in de geschiedenis zoo zeer gebrandmerkten CHRISTIAAN II., die zijn ambtenaren op lijfstraf gebood, om aan schipbreukelingen hulp te verleenen, met vele andere zeer weldadige bepalingen. Doch wij weten, dat deze Koning door den adel en de geestelijkheid van den troon gestooten werd, en zijne wetten op den Landdag te Wiburg opentlijk verbrand.

Aan het koninklijk strandregt sluit zich als iets gelijksoortigs aan, het regt op onbeheerde goederen. Van het beginsel hebben wij reeds melding gemaakt. Van eenen thesaurus wordt gezegd, II. B. art. 113: »wanneer iemand goud of zilver vindt,

---

[1] Wanneer niemand levende bij het goed gevonden werd, konde de eigenaar hetzelve toch nog terugvorderen binnen jaar en dag: volgens de Schoonsche en Zeelandsche wet. De Judsche evenwel maakt hiervan geen gewag.

Digitized by Google

»in eenen (graf-) heuvel, of onder zijnen ploeg, »dat behoort aan den Koning." Dit was geen kleinigheid, wanneer men bedenkt, hoe vele kunstschatten in de Koppenhagener Museën gevonden worden van gouden en zilveren ringen, armbanden, halssieraden, en andere tot de Noordsche oudheid behoorende voorwerpen, welke door opdelvingen verkregen zijn. Deze bepaling was dus zeer op hare plaats. Daarentegen verwondert men zich, in zulk eene uitgebreide wetgeving zoo geheel niets te vinden, het jagtregt betreffende, niettegenstaande de beide Koningen WALDEMAR als groote jagtliefhebbers vermeld worden. Ook de andere regtsboeken maken van wild weinig, en van jagtregt geen gewag. Aan den anderen kant vinden wij in eene wet van KNUD den Grooten voor Engeland, gezegd, dat ieder bevoegd is om te jagen op zijn eigen grond, mits men maar des Konings' jagt ontzie: »abstineat a venatione mea." De rede is wel, dat eerst in de vijftiende eeuw de jagt als een regt aan de bisschoppen, den adel en de kloosters gekomen is: zoo lang de Koning ze alleen bezat, of liever uitoefende, konde er weinig geschil, en alzoo weinig regtspraak, over vallen.

Digitized by Google

Zeker is het, dat eerst onder CHRISTIAAN II. jagtverordeningen gevonden worden.

Bij de zoogenaamde res nullius kan ook van vaste goederen de vraag wezen: gemeene of ongebruikte velden. Het Noordsche regt heeft daarvoor het woord *Almindinger*, waarbij namentlijk ook aan de wildernissen gedacht wordt [1]. De Judsche wet spreekt hierbij den regel uit: »is het »een Alminding, zoo behoort den Koning de »grond, en den boer het bosch." Deze regel drukt den middentoestand uit, waartoe het nu gekomen was, tusschen dien van eenen vroegeren tijd en den lateren. Het blijkt namentlijk van eenen tijd, waarin zulke onbeheerde velden den bezitnemer ten deele vielen, althans van de naastgelegene dorpbewoners. Hiervan getuigt de benaming *Gribejord*, *ager occupatorius*, alsmede eene plaats in het Schoonsche Regtsboek (IV. 6.). Doch behalve des Konings oppereigendomsregt voor en na genoemd, vindt men, dat de Koning ook wel de Almindinger uitgaf aan enkele personen, in vol-

[1] De verdere benamingen zijn *Lyng* (heide), en *Udemarken* (buitenvelden).

Digitized by Google

len en vrijen eigendom, waardoor het regt der gemeente, om 't zij zich toe te eigenen, 't zij gemeenschappelijk te bezitten, inzonderheid om hout te halen, zeer werd ingekort; zonder dat men zeggen kan, dat *Gribejord* en gebruiksregt geheel hebben opgehouden. Hieromtrent evenwel bestaat onder de Deensche geleerden verschil van gevoelen. SCHLEGEL neemt den *ager occupatorius* als eene bloote vergunning, en niet als een oorspronkelijk regt, maar KOFOD ANCHER en ROSENVINGE omgekeerd; voor beide meeningen zijn oude texten bij te brengen, doch heeft de laatstgenoemde de gemeene *fontes* van het Germaansche regt voor zich [1]. Een allesomvattend landeigendom des Konings is ook wel eerder eene leenregtelijke *fictio*, waar, zoo als in Engeland, het leenwezen zich over het geheele land uitstrekt [2], naar aanleiding van algeheele verovering. In de Judsche wet komen de leenen slechts als uitzondering, niet als regel voor [3]. Zulk een feudum heet *Styreshavn*, eene benaming uit de zeedienst, daarbij bedoeld,

---

[1] Zie EICHHORN. I. § 58, en verg. § 199.

[2] BLACKSTONE. II. bl. 50 (19de uitgaaf van HOVEDEN. Londen. 1836.)

[3] J. L. III. 20.

Digitized by Google

afkomstig; is erfelijk, doch alleen tusschen vader, zoon en broeders, met uitsluiting van het vrouwelijk geslacht, en van de onechte geboorte; de genoemde personen ontbrekende, valt het aan den Koning.

Het is hier wel de plaats, om van eenen zonderlingen toestand te gewagen, waarvan vooral de Judsche wet getuigt, in welken zich te dien tijd in Denemarken landeigendom bevond; welke toestand zich nog lang heeft staande gehouden. Te weten, volgens de wet konde een iegelijk, die oordeelde dat aan zijn land eenige hoeveelheid hem toekomende ontbrak, andere omliggende landeigenaren tot opmeting noodzaken. Men noemde dat *Solskiftning*, *deele til Reebs*, reducere ad aequalitatem funiculi. Daarmede was niet een bloot judicium finium regundorum bedoeld, tegen eenen aangrenzenden eigenaar; niet alleen tegen dezen, maar tegen de geheele universitas van grondeigenaren en hare onderdeelen, konde eene opmeting van alle land tot de gemeente behoorende, gevorderd worden, die ieder ingelande over alle zijne landerijen, schoon door lang bezit in zijn eigendom bevestigd, moest laten gaan, en waarbij

Digitized by Google

alleen ten behoeve van gebouwde eigendommen eenige wijziging voorkomt [1]. De uitdrukking hierbij gebezigd is: medeëigenaren, *compossessores.* Deze *compossessores* waren tot gemeenten vereenigd, onder den naam van *Adelby*, waaruit zich nu en dan kleinere vereenigingen afzonderden, *Torpen* geheeten. Daarbij wordt gezegd, dat deze laatsten, (de dorpen) onder de hoofdvereeniging konden worden teruggevorderd, zóó lang nog één oorspronkelijk bewoner overbleef. Hierin ligt reeds het denkbeeld van eene opzettelijke vestiging, als regtelijke grondslag, in tegenstelling van een factisch van zelf ontstaand zamenwonen. Verder vinden wij, dat iedere gemeente bestond uit hoeven, mansi, *boel* geheeten, (van *boe* wonen,) vatbaar om in halve, vierde, en achtste deelen gedeeld te worden. Zulk een mansus of *boel* bestond, behalve het huis, uit een deel grond daaraan gelegen, als tuin en erve, genaamd *Toft*, ook wel *Huusetoft*, en voorts uit een bepaald aandeel in de tot de gemeente behoorende landen, in het akkerland, het weiland, en de heide of het veld;

[1] J. L. I. 55.

Digitized by Google

welke drie aandeelen natuurlijk niet aangrenzende waren. Deze hoeven nu, of *boel* waren, of behoorden te wezen, volgens uitdrukkelijke getuigenissen, althans wat het land betreft, allen even groot: »omnem injustam occupationem, (zegt de oude Commentator van de Schoonsche wet) »debet aequitatis funiculus emendare, cujus di»mensione tota villa (villa staat hier voor *Adelby*) »in aequales redigitur portiones, quas »materna lingua vulgariter *boel* appellant." Deze gelijkheid, en dat daarbij nimmer van zigtbare grensteekenen [1], maar alleen van hoeveelheden gesproken wordt, leiden tot het besluit, dat deze staat van zaken het gevolg was van eene gemeenschappelijke bezitneming, zoodat zulk een dorp of gemeente ontstond in ééns, waarbij de grond gemeen bleef, in welke gemeenschap echter tevens een overgang lag tot uitsluitend eigendom: want ieder had toch regt op zijn *quantum* tot gebruik. Ik moet er bijvoegen, dat in de Judsche wet zich reeds afwijkingen en uitzonderingen, onder de benamingen van *Ornum* [2] en *Sær-*

[1] Verg. I. 46.

[2] En dan zijn grenssteenen, of palen, of eene sloot een vereischte.

Digitized by Google

kjöb, opdoen, welke dan bijzonder geregeld, en geheel als anomalie behandeld worden. Ook valt te letten, dat wel de eigenaren van een *boel* de opmeting der geheele mark, doch die van een achtste slechts tegen het vierde deel, het vierde tegen het halve *boel* de meting eischen kunnen. In een schaarsch bevolkt land als Denemarken, waar, bij overvloed van slecht en middelmatig land, weinig bebouwers gevonden worden; vooral in het zoogenaamd Zwarte Jutland, was een zoodanige oorsprong van het landeigendom natuurlijk. Doch is van de beschouwing deszelven voor onze kennis van het maatschappelijk leven meer nut te trekken, dan juist deze betrachting. Vooreerst vinden wij in de oude geschiedenis vermeldingen van soortgelijke occupationes en divisiones agrorum, b. v. bij de gronding van Rome: ROMULUS verdeelde het land, volgens DIONYSIUS HALIC. [1] in dertig gelijke loten, en zoo veelal, bij het aanleggen of bezetten van coloniën. NIEBUHR [2]

Alleen uit den J. L. worden hierbij texten aangehaald, doch komt voor bij SUNESEN. De etymologie is *or ur uit* en *num* of *nam* nemen, *Ausnahme*.

[1] II. 7. p. 82. Sylb.

[2] II. p. 177.

Digitized by Google

heeft ons van een en ander een aanschouwelijk beeld trachten te geven, welks waarschijnlijkheid, door het werkelijk voorhandene in de Noordsche regtsboeken, zeer wordt ondersteund. Verder kan men niet nalaten, in het hier voorkomende eene bevestiging te zien van hetgene CAESAR en TACITUS van den landbouw der oude Germanen berigten: »privati ac separati agri apud eos nihil est... [1], »neque quisquam agri modum certum aut *fines* ha»bent proprios [2]"…. »Agri pro numero cultorum »ab universis per vices occupantur, facilitatem par»tiendi camporum spatia praestant [3]." Deze vroe»gere toestand is in den lateren zigtbaar, en schoon CAESAR en TACITUS van de Scandinaviërs niet wisten, deze waren mede Germanen, en wij mogen, wat hunne latere regtsmonumenten ons leeren wel met die oude getuigenissen in aanraking brengen. Eindelijk, wanneer wij over het wezen onzer markgenootschappen een grondig oordeel zullen vellen, waarbij reeds veel misverstand is aan den dag ge-

---

1 CAES. de bell. Gall. IV. 1.

2 Ibid VI. 22.

3 TACIT. Germ. 26. Verg. ook HORAT. Od. III. 24. vs. 12 seq.

Digitized by Google

legd, hebben wij aan deze berigten ten minste een hulpmiddel.

Als eigendomsverkrijging komen verder in aanmerking: verjaring door bezit, traditio en opdragt, en het erfregt.

Opzigtelijk de verjaring komen in de Judsche wet twee zeer verschillende bepalingen voor. De eene, blijkbaar uit JUSTINIAANS wetgeving en het *Jus Canonicum* afkomstig, betreft de goederen van de kerk, dewelke men alleen door veertigjarig bezit gewint, met de bijvoeging, dat de kerk zelve, omgekeerd, zich op eene verjaring van dertig jaren beroepen kan [1]; waartoe dan verder geen titel, en in zeker opzigt geen bona fides vereischt worden. In lateren tijd is deze bepaling, eerst alleen kerkegoed betreffende, eene algemeene geworden.

De andere bepaling, waarbij van bezit en verjaring de vraag wezen kan, zegt: »laghævd (legi»tima praescriptio) is niet minder dan drie win»ters" [2]. Oorspronkelijk was dat geen eigendoms-

---

[1] J. L. I. 44 f.

[2] J. L. I. 41.

Digitized by Google

verjaring, maar alleen eene verligtende omstandigheid ten behoeve van het bewijsproces; doch reeds in de uitlegging van THORD DEGN [1] heeft het den zin, dat, wanneer iemand een justus titulus voor zich heeft, alsmede formele opdragt voor het geregt (paa Ting), hij alsdan door het vredig bezit van drie jaren gedekt wezen zal. In later tijd is deze soort van verjaring in onbruik geraakt. De driejarige termijn komt reeds in den IJslandschen GRAAUWEN GANS voor, en zal dus wel niet van Romeinschen oorsprong wezen.

De extinctive verjaring (zoo als men ze noemt) van jaar en dag, *dag og jamling*, behoort niet hiertoe, evenmin de praescriptio immemorialis *aff Arildstid*, welke hier juist zóó verschijnt, als dezelve laatstelijk verklaard is, volgens het Romeinsche Regt, van SAVIGNY [2].

Wat de roerende goederen aanbelangt, (want het behoeft geene herinnering, dat tot hiertoe alleen van vast goed gesproken is) daarbij komt de Judsche wet onze tegenwoordige wetgevingen veel nader dan de andere Noordsche regtsboeken.

---

[1] Art. 55. [2] *System.* IV. § 195.

Digitized by Google

Alleen bij gestolen goederen wordt van een vindicatieregt gesproken, tegen derden, doch geene volgende, bezitters; alsdan echter moet de bezitter, om niet als een dief behandeld te worden, met getuigen bewijzen, dat hij op eene markt gekocht heeft, en toch nog den koopprijs verliezen. »Getuigen, (zegt de wet hierbij) breken bast en »band, en des Konings regt": dat wil zeggen: dat hij niet gebonden kan worden, en geen straf verbeurt. Kan hij het bewijs niet leveren, zoo moet hij zijnen auctor noemen, en wanneer die hem verloochent, is hij een dief [1].

Merkwaardig is vooral het onderscheid, dat er gemaakt wordt, tusschen vee en verarbeide zaken, in 't algemeen alles wat merkteekenen draagt, aan den eenen kant, en ander roerend goed daartegenover. Bij de vervreemding van de eerstgenoemden wordt de tegenwoordigheid van twee getuigen vereischt. Met hetzelfde karakter, wel op zich zelven natuurlijk, wil, onder anderen, HUGO de res mancipi onderscheiden hebben [2].

Opdragt of overdragt van vaste goederen ge-

---

[1] J. L. II. 93. [2] Ibid. 94.

Digitized by Google

schiede, door geheel het Noorden, van ouds, plegtig en openbaar, en er is alle grond om te denken, dat de wijs, waarop het geschiede, aan de Noordsche rijken eigen was. Zij heete namentlijk *Skjödning*, waarvan de latijnsche texten *scotatio* gemaakt hebben. In de andere Germaansche regten zijn wel gelijksoortige symbolische handelingen menigvuldig, doch niet ook deze benaming, waarvan men de beschrijving in het Corpus Juris Canonici [1] in een brief van Paus INNOCENTIUS lezen kan, die dezelve voor eene eigenheid van de consuetudines en institutiones van het *regnum Daciae* verklaart, met bijvoeging: »quod hujusmodi »signum, quod *scotatio* dicitur, »non tam factae »donationis quam traditae possessionis sit evidens »argumentum."

De vorm was deze. Des koopers mantel werd van de getuigen vastgehouden, de verkooper wierp daarin eene zoode, of eenige aarde, genomen uit den verkochten grond, en verklaarde (waarschijnlijk solemnibus verbis) [2], dat hij den eigendom

---

[1] Cap. 2. X. de Consuet.

[2] Deze verba solemnia, zoo als zij in Zweden gebruikt werden

Digitized by Google

van dien grond hiermede op den kooper overdroeg. Betrof het eene gifte aan de kerk, zoo werd de omwonden aarde ook wel op het altaar nedergelegd; en wanneer het vrouwengoed was dat overgedragen werd, moest de vrouw bij de handeling haren man of voogd bij den regterarm houden. Daarmede was de handeling echter geenszins volbragt. Volgens het Judsche regt, moet de *scotatio* geschieden op den regtsdag, *paa Tinge*, zoodat het eigentlijk eene overdragt was voor het geregt, eene in jure cessio: doch moet dit niet als het oorspronkelijke worden aangezien, maar als eene verbetering en bijvoeging, want andere gelijktijdige of oudere regten vorderen het óf niet, óf slechts eene afkondiging *paa Tinge;* ook geeft de uitdrukking in de Judsche wet te kennen, dat men tevens aan iets anders dacht:

»Op den geregtsdag zal men land overdragen, en nergens anders: (*oc ei annen stat*), 't zij op den Herredsdag, 't zij op den

---

staan bij STIERNHÖÖK, en waren in zijnen tijd (1672) van de handeling alleen over: »alienandi formula, quae sola posterioribus seculis »retenta fuit et vox sine ritu.... formula haec etiam hodie in om»nibus instrumentis publicis retinetur." Lib. II. C. 5. p. 235 et 237.

Digitized by Google

Sysseldag, 't zij op den Landdag, 't zij voor den Koning" [1].

Deze handeling droeg op de sterkste wijze regtens eigendom over, en daarmede het regt om bezit te nemen; bezitname zelve lag in de handeling niet, even als in de Romeinsche mancipatio of in de in jure cessio: waarover evenwel SCHLEGEL tegen ANCHER een langen strijd voert. Voorts moeten wij ons denzelven als ongeschreven denken; in stede van schrift, had men het medeweten van de getuigen en van het volksgeregt; in Zweden de tegenwoordigheid van twaalf mannen [2]; waarbij STIERNHÖÖK uitdrukkelijk zegt: »ante annum mil»lesimum trecentesimum scriptura in judiciis non »fuit in usu": doch ook dáár moest de handeling voor het volksgeregt, of in de kerk voor de gemeente, plaats hebben: waarschijnlijk is dit mede latere bijvoeging.

In vervolg van tijd werd de verklaring voor het geregt de hoofdzaak, doch ging eerlang in eene

---

[1] J. L. I. 37.

[2] Deze heetten *fester*, firmatores; zij hadden eenen staf, welke van de eene hand in de andere ging, en de handeling heette *Skafft ock Skiötning:* hetgeen aan onze Drentsche steklegging herinnert.

Digitized by Google

bloote afkondiging aldaar over, de zinnebeeldige handeling werd achterweeg gelaten (immers sedert de 16e eeuw), en eindelijk werd alleen eene geregtelijke acte gevorderd, of overschrijving op openbare registers, waarbij het tot nu toe gebleven is.

Ook om een pandregt te vestigen op onroerend goed, werd *scotatio* vereischt, en daar men gemeenlijk eene antichresis bedoelde, bezitstelling. Dit laatste was het gewone, omdat men op die wijs het rentenverbod van het Jus Canonicum ontweek [1]. Belangrijk is wel dit verschijnsel voor de regtsgeschiedenis, want er is alle reden om te gelooven, dat hierbij tijdelijke eigendomsoverdragt bedoeld werd, even als bij de Romeinsche *fiducia*. Dit blijkt uit de bepaling, dat, wanneer de voldoening niet ten bestemden dage volgde, de schuldeischer het pand behield.

Bij roerende goederen, vindt men niets van dien aard voorgeschreven, behalve hetgeen te voren van de twee getuigen gezegd is; doch kunnen wij veilig aannemen, dat geene bloote verklaring,

---

[1] AND. SUNESEN IV. 17. ROSENV. § 143.

Digitized by Google

maar alleen overgave als eigendomsoverdragt werd aangemerkt. Onder anderen brengt zulks de oudere beteekenis van het woord *sælge*, *sellie*, mede, hetwelk eigentlijk een tradere uitdrukt. Zelfs bewijst SCHLEGEL met een voorbeeld, dat ook bij roerende goederen de *scotatio* gebezigd werd.

Op deze wijs werd dan, in het dagelijksch verkeer, eigendom overgedragen: singularum rerum dominium. Laat ons nu zien, hoe het met het erfregt gelegen was: vooraf aanmerkende, dat testamenten in zekere mate begonnen in gebruik te komen: daarvoor zorgde de geestelijkheid: doch in de Judsche wet vinden wij alleen nog maar z. g. zielengiften, en Paus INNOCENTIUS III (1198 tot 1216) zegt ter plaatse te voren aangehaald:

»nullum usum testamentorum illius provin»ciae hominibus contingit habere, qui alibi »in ultimis decedentium voluntatibus secun»dum legalem observantiam custoditur."

Hiermede is niet strijdig, dat wij een uitvoerig testament van den beroemden Bisschop ABSALON bezitten, waarover de Deensche geleerde OTTO SPERLING een commentarius schreef, welke ABSALON reeds vóór de regering van WALDEMAR II gestor-

Digitized by Google

ven is [1]. Een Bisschop toch hield zich meer aan Rome, dan aan de wetten van zijn land, en een gestudeerde Bisschop was in staat een testament te maken *jure civili et canonico.* In den regel gold dus nog, wat TACITUS van alle Germanen [1] vermeldt: »heredes successoresque sui cuique li»beri, et nullum testamentum", en wij hebben maar te vragen naar hereditas legitima, sive intestati, doch om deze te verstaan, is het in de Noordsche regtsgeleerdheid eene gebruikelijke en inderdaad noodige inleiding, vooraf te handelen van de gemeenschap van goederen: de naauwe zamenhang met het erfregt zal ons weldra kenbaar worden.

GEMEENSCHAP.

Dat dezelve tusschen echtgenooten plaats had, en hoever zij zich uitstrekte, hebben wij reeds bijgebragt. Zij was een gevolg middelijk of on-

---

[1] ABSALON stierf 1201. WALDEMAR de overwinnaar begon te regeren anno 1202, en stierf 1241.

[1] Germ. 20.

Digitized by Google

middelijk van het huwelijk, doch geenszins tot echtgenooten beperkt. Integendeel, in de wat oudere Schoonsche en Zeelandsche regtsboeken heeft gemeenschap daarenboven plaats *a.* tusschen ouders en hunne kinders en kindskinders; *b.* tusschen stiefouders en stiefkinderen; *c.* tusschen schoonouders en hunne behuwdkinderen; *d.* tusschen broeders en zusters. De grondslag daarvan was, en ook wel de noodwendige voorwaarde, een zamenwonen. Gelijk te voren gezegd is, begreep zij niet, en konde niet begrijpen, de familiegoederen, en zelfs de roerende goederen bij erfenis aangekomen slechts in zooverre de andere echtgenoot ook iets kwam te erven op zijne beurt, hetwelk dan echter geenszins van gelijk beloop of waarde behoefde te zijn. Bestendig spreken de oude regten hierbij van een hoofdlot, portio virilis, zelfs reeds terwijl de gemeenschap nog bestaat: (b. v. dat iemand wegens eenig wanbedrijf zijn hoofdlot verbeuren zal), en dat een ieder naderhand, de gemeenschap ontbonden zijnde, naar zich neemt. Al vroeg evenwel komen hierbij voor allerlei wijzigingen bij overeenkomst; zoo ook gemeenschap alleen van vruchten en inkomsten,

Digitized by Google

zoodat de eerstgenoemde in tegenstelling daarvan, *regte* en *volle* gemeenschap genoemd wordt, hoezeer zij ten aanzien harer voorwerpen eer eene zeer bekrompen gemeenschap heeten kan.

Zóó was het naar de gemeene Noordsche regten, niet lang vóór de Judsche wet. Beschouwen wij deze, zoo kunnen wij wederom aanmerkelijke afwijkingen, en eene toenadering tot eenen lateren verschillenden toestand, waarnemen. De gemeenschap is hier niet meer op het regt gegrond en van zelve voorhanden: zij moet bedongen zijn, en daarvoor wordt de uitdrukking gebezigd van *inbrengen in den gemeenen boedel*, *lægge i Fællig*, 'twelk in het oudere regt juist het tegendeel beteekent: t. w. *bepalen wat men inbrengt*, en alzoo, buiten de gemeenschap houden. Overblijfselen van den vroegeren toestand bestaan intusschen ook hier nog. Tusschen echtgenooten heeft de gemeenschap ipso jure plaats [1], alsmede tusschen broeders en zusters, in zeker geval, bij stilzwijgende overeenkomst. Dit geval is, van eenen meerderjarigen broeder, die met zijne minderja-

[1] J. L. I. 6.

Digitized by Google

rige broeders en zusters in gemeenschap levende, eene vrouw in huis brengt, en daarbij kinderen verwekt; is het dat de minderjarigen, tot hunne jaren gekomen, in dien toestand berusten, zoo zal er tusschen alle deze zamenwonende familieleden gemeenschap plaats hebben, zelfs de evengenoemde broederskinderen niet uitgesloten, doch zoo lang zij onder voogdij zijn, dat is, zoo lang zij niet bewilligen kunnen, niet: zoodat de vrouwelijken, die ongehuwd blijven, bestendig uitgezonderd zijn, alzoo bij dezen de voogdij niet met de jaren een einde neemt.

In alle andere gevallen had dus geen andere dan bedongen gemeenschap plaats, en wanneer het zamenwonen een einde nam, nam een ieder zijn ingebragte terug; waarbij eene bepaalde bewijsvorm was voorgeschreven.

ERFREGT.

Men kent in het gemeene Germaansche regt, met name in onze vaderlandsche regten, twee hoofdbeginselen van erfregt, welke veelal als te-

Digitized by Google

genoverstaande gedacht worden, schoon het eene zeer wel aan het andere ondergeschikt, en in zooverre daarmede vereenigd wezen kan. Zij zijn: *a.* dat het goed zijnen oorsprong volgen, of gaan moet, van waar het gekomen is: in Frankrijk heet deze regel gemeenlijk *paterna paternis; b.* dat het goed, volgens eene bekende parömie van de naasten in den bloede geërfd wordt. In de Noordsche regten, inzonderheid in de Judsche wet, waarvan hier de vraag is, komen beide slechts gedeeltelijk en met groote wijziging voor; doch zóó, dat men tot eenen vroegeren staat van zaken, waar in die regels zich veel sterker uitspraken, besluiten kan.

Wat den eersten betreft, wij hebben reeds vermeld, dat in de gemeenschap erfgoed, patrimoniële bezitting, niet begrepen was, om de blijkbare reden, dat zoodanige bezitting in de familie blijven moest. Daaruit zoude nu volgen, dat de goederen der bestorven linie door de bloedverwanten van de andere lijn niet kunnen geërfd worden, en dat er voor de aangeërfde familie-goederen altijd een afzonderlijk erfregt, in ieder sterfgeval, althans formaliter, zoude moeten gedacht

Digitized by Google

worden. Er zoude uit volgen, dat b. v. een kind, hetwelk zijne moeder beërfd heeft, van zijnen vader alleen, voor zoo veel de roerende goederen betreft, konde beërfd worden; voor het grootste en gewigtigste gedeelte der nalatenschap, niet. Ondertusschen vinden wij zoo iets geenszins uitgesproken. De Judsche wet zegt veel meer gansch algemeen [1]: »Sterft het kind, en was de moeder »vroeger gestorven, zoo beërft het de vader alleen; »het moge in de gemeenschap gebleven, of uitge»scheiden zijn, en de broeders of zusters van het»zelve erven niet mede." Het was hier wel de plaats om te zeggen, dat de moederlijke vaste goederen niet onder zoodanig erfregt begrepen waren.

Op dezelfde wijs wordt in de meeste artikelen, waarbij het erfregt geregeld wordt, van eene tweeerlei erfopvolging en van verschil der goederen, het stilzwijgen bewaard.

Aan den anderen kant, mogen wij niet aannemen, dat dit onderscheid van zelf sprak, en maar stilzwijgend wordt ondersteld. Er zijn andere be-

[1] J. L. I. 9.

Digitized by Google

palingen, waarin het wordt uitgedrukt: zij zullen ons bij het bijzondere erfregt tusschen echtgenooten te voren komen.

Bij de vraag, wie erven kunnen, is het antwoord, in de Judsche wet aan het hoofd geplaatst: dat men geboren en gedoopt wezen moet. Doopen mag in den regel een ieder, doch geene vrouwen wanneer mans te bekomen zijn. De wet bepaalt ook, geheel op onze wijze, het formulier van den doop. Onbekwaam om te erven waren verder, behalve slaven, ook de *Fledföringer;* slechts in zekere mate buitenlanders.

Dat na de Reformatie alle Papisten uitgesloten werden, behoort niet tot ons onderwerp.

I. In de eerste plaats zijn geroepen alle descendenten, en wel met doorgaand regt van plaatsvulling. Wij zijn, men mag wel zeggen, sedert eeuwen gewoon, dit voor hoogst natuurlijk aan te zien; in het Romeinsche regt althans, sedert de twaalf tafelen tot JUSTINIAAN, en in onze eigen regten hebben wij nimmer het tegendeel waargenomen; in de Judsche wet evenwel is dit eene bijzonderheid. Te weten in de oudere Noordsche regten weet men noch van klasse, noch van plaats-

Digitized by Google

vulling; men kent er alleen z. g. graduaal opvolging, volgens den regel: het naaste bloed erft het goed: welken wij als een tweede hoofdbeginsel genoemd hebben, en het was eene uitzondering daarop, dat sommige descendenten, schoon niet nader verwant, boven andere bloedverwanten gesteld waren: kinderen gingen voor ouders, zoo ook kindskinderen, maar verdere descendenten niet; de vader sloot verder de moeder uit, alsmede de broeders en zusters van den overledene; voor het overige kwam het alles op den naderen graad van verwantschap aan. Dit ging zoo ver, dat, volgens de twee oudere regtsboeken, kindskinderen niet eens met kinderen werden toegelaten; hetgeen eerst in het nieuwere Zeelandsche regt veranderd is, waarbij aan de kindskinderen regt van plaatsvulling is toegekend. Maar *quid* van verdere afstammelingen? Deze hadden geen representatieregt: de naaste sloot de verderen uit. Men noemde dit *Gangarv*, waar *Fremarv* tegenover stond.

Welke is hiertegen de verhouding der Judsche wet?

Zij laat, even als nu door geheel Europa regtens

Digitized by Google

is, plaatsvulling toe in de regte lijn nederwaarts, onbepaald [1].

Waar geene descendenten gevonden worden, zijn de naastgeroepenen de vader, en daarna eerst de broeders en zusters; of de moeder door den vader wordt uitgesloten, is niet wel uit te maken. Althans de bewijzen daarvoor, van SCHLEGEL bijgebragt, zijn niet voldingend bevonden. Zoo veel is zeker, dat de moeder, naar de Judsche wet, aan hare kinderen, de broeders en zusters van den overledene, niet voorgaat, en dus in allen gevalle een slechter erfregt heeft dan de vader. Hierin komt overigens de Judsche wet overeen met het Schoonsche regt; in Zeeland kwamen van ouds de broeders en zusters met de ouders gelijkelijk. Opmerkelijk is, dat in de beide laatsten tusschen heele en halve broeders nog onderscheid gemaakt wordt bij familiegoederen.

Broeders en zusters ontbrekende, noemt de wet de grootouders [2], dewelke echter niet voorgaan, maar met andere bloedverwanten even na bestaande zamenkomen, en van de naderen zelfs

---

[1] J. L. I. 4. [2] Ibid.

Digitized by Google

uitgesloten worden [1]. De naasten gaan hier altijd voor: zoodat ooms en moeijen, met broeders- en zusterskinderen gelijkelijk komen te erven: zelfs de laatstgenoemden hebben geen regt van plaatsvulling.

Buiten den zevenden graad wordt niet geërfd [2], en het nagelatene komt, onder den naam van *Danefœ*, aan den Koning; welk regt zich ook wel de Bisschoppen aanmatigden. Hetzelfde had plaats, wanneer de erfgenamen niet opkwamen binnen jaar en dag: dat is binnen een jaar, zes weken en drie dagen. Hoe men aan den zevenden graad gekomen is, is eene vraag, waarmede zich de geleerden zeer hebben bezig gehouden. Reeds KOFOD ANCHER gaf over dezelve in 1744 zijne *Conjecturae* in het licht. Ons moet het wel aannemelijk voorkomen, dat die grens uit het Rom. Regt afkomstig is. Men vindt denzelven in de Westgothische Interpretatio van PAULUS IV. 11 f., in de Capitularia, en in het Decreet van GRATIAAN. Bij de Scandinaviërs was hij niet oorspronkelijk, ook niet algemeen.

---

[1] J. L. I. 5.

[2] Ib. I. 23.

Digitized by Google

Ten slotte zijn bij het erfregt, dat wij slechts zeer beknopt hebben kunnen geven, nog twee dingen aanmerkenswaardig:

1°. Zoo vaak vrouwen erven, bekomen zij slechts een half deel, of nemen, gelijk het in oude Landregten wel heet, met ééne hand, de mans met twee handen. Deze regel lijdt maar zelden uitzondering. Onder anderen, wanneer twee echtgenooten, jure canonico gescheiden zijnde, hunne kinderen komen te beërven: de man heeft dan vóór de vrouw niets vooruit. Daarbij komt nog het geval van plaatsvulling, in zoo verre dan wel op het geslacht van den gerepresenteerden, maar niet op dat van den representant wordt gezien [1]. Men is gewoon den historischen grond hiervan te zoeken in de omstandigheid, dat oudtijds vrouwen in 't geheel geen erfregt hadden, waarvan men in latere tijden, bij gevorderde beschaving, ten halven wege zoude terug gekomen zijn. Er bestaat eene volksoverlevering, bij SVEND AAGESEN, en bij SAXO opgeteekend, volgens welke Koning SVEND GAFFELBAARD aan de Deensche vrou-

---

[1] SCHLEGEL, op KOFOD ANCHER. II. bl. 378.

Digitized by Google

wen het eerst erfregt zoude gegeven hebben, en wel tot belooning, toen zij hare gouden sieraden hadden ten beste gegeven, om den Koning uit de gevangenschap der Wenden te lossen. Over de geloofwaardigheid van dat verhaal is veel strijd gevoerd. Inderdaaad is zóó iets vóór het einde der tiende eeuw te vroeg. Zeker is het, dat in de meeste Noordsche landen de vrouwen langen tijd geen erfregt hadden, en het later slechts ten deele gekregen hebben. De dertiende eeuw is, ten dezen opzigte, de periode der humaniteit [1]. In Zweden was het de beroemde stichter van Stokholm BIRGER JARL, (1255), die het eerst aan de dochters eene halve part toekende, even als hier, en zóó bleef het, beide in Zweden en in Denemarken, tot op den huidigen dag.

2°. Een tweede punt is wel met een woord aangeduid, doch hier afzonderlijk te bespreken: het erfregt en de boedeldeeling tusschen echtgenooten. Het is vooral hier, dat de boedelgemeenschap, te voren vermeld, het erfregt of wijzigt of vervangt. 1°. Wanneer een huwelijk door den

[1] ENGELSTOFT. Om Quindekjönnet: bl. 278.

dood gescheiden wordt, en kinderen voorhanden zijn, wordt er gedeeld en geërfd op deze wijs. Al hetgeen de gemeenschap uitgemaakt heeft, roerende goederen, het huis, aangekocht land, wordt tusschen den overlevenden echtgenoot en zijne kinderen hoofdelijk gedeeld, doch zóó, dat die echtgenoot, zoowel de moeder als de vader, altoos een heel lot komt te beuren, dat is: wanneer er zonen zijn zoo veel als ieder van dezen, en wanneer alleen dochters gevonden worden, zóó veel als iedere dochter. Verder kan zich dit regt ook tot aangeërfd roerend goed uitstrekken, wanneer namelijk de andere echtgenoot ook dergelijke, veel of weinig, geërfd heeft. In het geërfde land, familiegoed van de vrouw, erft de man met zijne en hare kinderen gelijk op, en bekomt een geheel zoonsgedeelte, doch de vrouw heeft dit regt niet: zij heeft daarvoor hare morgengave, wanneer er die is.

Wij zien hier, dat het regt uit de gemeenschap van den overledene op de kinderen overging, en dat daarbij op geen inbreng gezien werd. »Al had »de vrouw" zegt een der oude texten »honderd »mark ingebragt, en de man maar drie, zij krijgt »toch maar hare part in den boedel."

Digitized by Google

Waren er geene kinderen overgebleven, zoo geschiede er, als bij ons, deeling in twee gelijke deelen van al wat de gemeenschap had uitgemaakt, of daarin gekomen was. Familiegoederen, (erfland) bleven aan de familie waartoe zij behoorden.

Zóó was het erfregt in zijne grondtrekken, althans naar de Judsche wet: een middenstand tusschen de strenge eenvoudigheid van het vroegere regt en het Jus Hodiernum van latere dagen. Dit Judsche erfstelsel werd bij eene verordening van CHRISTIAAN IV. anno 1632, het gemeene regt van geheel Denemarken, met de bijvoeging alleen van een representatieregt voor de broeders en zusterskinderen, en behoudens eene meerdere ruimte voor de gemeenschap van goederen in de steden, zoodat tusschen koop- en erfgoed aldaar geen onderscheid gemaakt werd. Zóó ging het verder over in het nog geldende Wetboek van 1683, zoodat in dien zin een aanzienlijk deel van de Judsche wet als nog geldend regt te beschouwen is.

Digitized by Google

VAN TESTAMENTEN.

De Judsche wet is het eerste van de oude Deensche regtsboeken, waarin het woord *Testament* gevonden wordt, welke omstandigheid hier voren is verklaard; ondertusschen beteekent het ook daar niets anders dan de zoogen. zielengaven, *debita animarum*, uit het Canonieke Regt, hetgeen eigentlijk maar op een legaat ab intestato nederkomt. Merkbaar is hierin ongetwijfeld het geestelijk gezag; zeer ver ging het evenwel niet. Men mogt toch niet meer op deze wijze weggeven, dan de halve portio virilis: derhalve de helft slechts van het aandeel in de gemeenschap; vaste goederen en erfgoed konden ten nadeele van de familie niet vermaakt worden. Of voorts dezelfde bevoegdheid plaats had, om ten behoeve van particulieren als om ten behoeve van geestelijke gestichten te beschikken, schijnt nog twijfelachtig. Zeker is het, dat het woord het tegendeel medebrengt; weshalve het eerst naderhand zoo ver zoude moeten gekomen zijn; zeker is het, dat het in de Judsche wet, I. 39. [1]

[1] ».. af klostermensz halfer, æth andre mensz." Dit *andre mensz*

Digitized by Google

niet stellig is uitgedrukt; daarentegen wel in eenigen van de andere oude regtsboeken. Zoodanige uiterste wilsbeschikking mogt een ieder maken, die zich daartoe geroepen voelde; alleen eene getrouwde vrouw, die kinderen had, niet anders dan met haar mans bewilliging. De man was daarbij zeer begunstigd, ten opzigte van het bewijs. Hij konde volstaan met de maat zijner toestemming met eede te bevestigen.

Tot den vorm van een Testament werd schrift vereischt, en de tegenwoordigheid van getuigen, waarvan het getal niet bepaald wordt: doch komt een van zeven getuigen vroegtijdig voor: hetgeen niet noodwendig uit het Romeinsche Regt is af te leiden. De vereischte vorm was intusschen nog niet afdoende. Beliep de making meer dan één mark zilver, en vonden de erfgenamen goed om dezelve tegen te spreken, zoo moest er nog een eedzweeren van de waarheidsmannen, *Sandemœn*, bijkomen. Deze *Sandemœn* waren, bij koningsbrief eens vooral benoemde, gezworen grondeigenaars. Zij waren twee in ieder kwartier van een *Herred*, (arrondis-

---

kan zeer wel verstaan worden: wanneer het geen klooster betreft, maar eene kerk of een hospitaal, overeenkomstig I. 38.

Digitized by Google

sement), niet meer dan een uit dezelfde gemeente, gekozen. Hoe en voor wie zij beëedigd werden, en het formulier van dezen ambtseed, staat in de Judsche wet voorgeschreven. Deze nu moesten oordeelen of de zielegifte verschuldigd was, en hun oordeel met eede bevestigen. Zelfs komt zulks voor als begunstiging van de geestelijke makinge, op grond van het testament; want, wanneer de begiftigde kerk of klooster dat niet overleggen kan, zoo zweert de erfgenaam het af met zijne bloedvrienden, *Kjönsnœvninger*.

Een middel om dergelijken strijd over het testament, of de begiftiging voor te komen, waarvan men zich niet zelden bediende, was, om de making voor het geregt *til Ting* te verklaren, waardoor het dan eene mortis causa donatio werd.

Deze omstandigheden mogen ook aanleiding gegeven hebben, dat de Paussen juist te dezer tijd, onder Koning WALDEMAR, over het niet naarkomen van zielengiften van zijde der erfgenamen, klaagden. Het was de nationale bewijstheorie in Denemarken, en niet zoo zeer afkeerigheid van de zaak zelve, die maakte dat uiterste wilsbeschikkingen

Digitized by Google

nog op eene wijs tegengesproken werden, waarvan men in Rome niets wist.

Opmerkelijk is wel, dat reeds te dezen tijd aan vrouwen testamentifactio wordt vergund, zelfs, wanneer de vrouw geene kinderen heeft, zonder bewilliging van haren man: waarvan het bewijs, vooral door eenen text van de Judsche wet [1], geleverd wordt.

Een groot gedeelte van dit Judsche regt is in het bestaande wetboek van 1683 overgegaan.

OBLIGATIONES.

Eene leer waarmede zich de Germaansche regtsboeken schaars bezig houden, is, gelijk men weet, die van de obligationes: verbindtenissen, met name contracten. De wetboeken van burgerlijk regt, zoo als zij heeten, waarin onze leeftijd zoo vruchtbaar is, hebben hun beste materiaal uit het Romeinsche regt moeten nemen. In de Judsche wet

[1] I. 39.

Digitized by Google

was derhalve dezelfde schaarschheid te wachten. Aan eene opzettelijke regeling der hoofdverbindtenissen valt daarin ook niet te denken. Evenwel eenige karakteristieke bepalingen komen er voor, hier melding verdienende, welke wij met weinige woorden kunnen te kennen geven.

Vóór alle dingen dient gezegd, dat men in deze bronnen van het Germaansche regt geenszins het hedendaagsche beginsel vindt uitgesproken, volgens welk iedere ernstige bedoeling om zich te verbinden, eene obligatio zoude te weeg brengen; maar wel volkomen het tegendeel. Er moet niet alleen eene zigtbare handeling bijkomen, ten minste een handslag, maar ook dan konde de verbondene partij, met het betalen eener juist niet zware boete, terugtreden: tot naarkoming werd hij niet genoodzaakt. »Contractus conductionis et »locationis," zegt SÜNESEN de gelijktijdige commentator van de Schoonsche wet, »solo consensu »contrahentium celebratur, sed impune receditur." En van een koopcontract: dat de terugtredende twee oort zal verbeuren, en na den handslag zes oort. Is het tot opdragt gekomen, en kan deze geene werking hebben, omdat de verkoo-

Digitized by Google

per geen eigenaar was, stijgt de boete tot drie mark.

Behalve den handslag, komt als vorm nog voor, hoewel meer in de Stadregten, dat er op den koop gedronken wordt: dit was dus niet algemeen. Men noemde het *Litköp*, doch ook dan stond, naar het oudere regt, het terugtreden nog vrij, mits de kosten van het drinken betalende. In de Judsche wet wordt hiervan niet uitdrukkelijk gewaagd. Daarentegen vinden wij in dezelve de volgende eigendommelijke bepalingen:

1°. Die iets ter leen ontvangt moet het zóó goed teruggeven, als hij het ontvangen heeft, er in allen gevalle voor instaan, zonder zich op eenigen casus te kunnen beroepen. Daarentegen wanneer het te huur gegeven is, kan de huurder met zijnen eed volstaan, dat hij geen schuld aan de schade heeft. Bij paarden moet hij ook nog *top og talg*, manen en staart, kunnen overleggen [1].

2°. Bij een depositum geldt hetzelfde strenge regt als bij een commodatum. De depositaris moet dolum, culpam, et casum presteren. Alleen

---

[1] J. L. III. 54.

Digitized by Google

voor het geval van brand geldt de uitzondering: wanneer zijn eigen goed mede verbrand is, behoeft hij het depositum niet te verantwoorden [1]. Het bewijs van dien casus kan met getuigen gevoerd worden; waartegen de deponens zich met *Kiönsnæfn* verweren kan, dat is met twaalf medezweerders van zijne verwanten, doch gekozen door partij, waarbij dan wederom drie willekeurig, drie anderen op bezworen gronden, konden verworpen worden. Medezweerders, consacramentales, is het gewone in het Scandinavische proces, waarvan de *Kiönsnæfn* eene species uitmaken, welker gebruik in de Judsche wet menigvuldiger is dan in de anderen. Het getal twaalf is hierbij de regel, waarvan in het Judsche regt nimmer wordt afgeweken. Van daar de generische benaming *Tyltereed*, dat is twaalf-mannen-eed. Die zoodanig bewijs door twaalf mannen niet schaffen kan, van dien wordt gezegd, dat het regt hem in gebreke laat: *Logh brister hanum:* hij verliest zijne zaak.

Nog vele andere *Nævninger* kent de *Jydske*

---

[1] J. L. II. 114.

Digitized by Google

Lov, doch alleen in het Criminele regt, in Kerkezaken, en bij het Leenregt, waarvan ons bestek niet toelaat te handelen.

De voorgedragen beschrijving van het Deensche Jus Privatum, volgens de voornaamste onder de fontes, acht ik voldoende, om van den rijkdom, de menigvuldigheid, en het eigendommelijke regt, daarin vervat, te doen blijken. Het is mij niet vergund dezelve tot andere deelen van het regtswezen uit te strekken, waartoe het anders aan stof noch lust ontbreken zoude. Wat deze bron voor de beoefenaars van het Germaansche regt wezen kan, behoeft wel geen betoog; voor ons Nederlanders is zij, in weerwil der verknedingen, die onze vaderlandsche regten, ja onze geheele nationaliteit hebben ondergaan, van geene mindere waarde. Indien taalverwantschap afstamming en volksverwantschap bewijzen kan, staan wij den Scandinaviërs nader dan de Hoogduitsche stammen, die wij nu gewoon zijn uitsluitend Duitschers te noemen. Hunne taal is toch ook eene Nederduitsche; en zoude nu de maagschap tusschen hen en ons, welke het Regt betuigt, wel eene mindere zijn? Wij mogen ook niet vergeten, dat

Digitized by Google

die volken aan hunne Sagen, en aan hunne overoude dichtwerken, gedenkschriften bezitten voor een tijdvak, waarvan de geschiedenis voor ons is ondergegaan. Van het volksleven onzer voorvaderen in de Heidensche perioden hebben wij geene getuigenissen; CAESAR en TACITUS, de leges barbarorum en de Capitulariën, voorzien niet in dat gemis. Maar de Scandinavische Monumenten, zelfs die uit de volgende Christentijden, zijn rijk aan data, welke wij aan onze regtsgeschiedenis kunnen dienstbaar maken. Ik vleije mij daarom, M. H., voor dit uur een onderwerp te hebben gekozen, waarvan de beschouwing in eene afdeeling van het Nederlandsche Instituut wel plaats vinden mogt.

Digitized by Google

NASCHRIFT IN 1851.

De laatste uitgever van den *Jydske Lov*, die daar voor het meeste en het beste gedaan heeft, de verdienstelijke ROSENVINGE, is in Augustus 1850 te Nantes overleden, en daarmede het uitzigt op de voleinding, van zijne hand, der belangrijke verzameling, afgesneden. Hem naar waarde te roemen, komt zijnen landslieden, niet den vreemden beoefenaar toe; doch mag het dezen wel vergund zijn, in dankbare herinnering aan zijne vriendschapsbewijzen, voor zijn aandenken datgene te doen, wat hier niemand ongepast vinden, en wat voor den Nederlandschen lezer alleen nut hebben kan: dat is, eene zoo veel mogelijk volledige opgave zijner geschriften. Zij zijn, in chronologische orde de volgende.

Als aanvang is te noemen eene akademische Dissertatie: *de usu juramenti in causis probandis et decidendis juxta leges Daniae antiquas*. Havniae 1815.

Reeds in 1821 werd het tweede deel der Verzameling gedrukt: LEX SIÆLLANDICA ÉRICI REGIS; waarop in 1824 en 1827 deel IV en V, en in 1837 het derde deel DEN JYDSKE LOV, gevolgd zijn.

Middelerwijl verscheen in 1821 de eerste, en in 1832

de tweede »geheel omgewerkte", uitgaaf der Regtsgeschiedenis, in twee deelen.

In 1826 gaf ROSENVINGE uit eenen ouden Latijnschen text, met den Angel-Saxischen daar tegenover, van de wetten van KNOED DEN GROOTEN.

In 1829 voor het eerst, en in 1835 andermaal, eenen Leiddraad voor het positieve Volkenregt, onder den titel: *Grundrids af den positive Folkeret til Brug ved Forelæsninger.*

In 1830: *en dansk Söret fra det sextende Aarhundrede.*

In 1832 eene bijdrage voor de geschiedenis van het Procesregt: *Om Rettergangsmaaden ved de geistlige Retter, af den Viborgske Biskop Knud.*

In 1841 eene andere voor het Kerkeregt: *nogle Bemærkninger om det hemmelige Skriftemaals Anverdelse i Norden.*

In 1842 eene verzameling van oude regtsstellingen, uit het ARNE-MAGNÆAANSCHE Legaat: *Danmarks Rigens Ret. En Samling af gamle Retssætninger, tildeels grundede paa Herredagsdomme.* Met aanmerkingen en verklaring.

In 1843 een strijdschrift tegen SCHLOSSER, ter zake van diens onrigtige en smadelijke behandeling van de Deensche geschiedenis: *Sendschreiben an den Herrn* F. C. SCHLOSSER *Geh. rath und Professor der Geschichte in Heidelberg.*

De politieke toestand van Europa in 1848, gaf aanleiding tot de volgende twee brochuren:

Nogle Ord om Nutid og Fremtid af Dr. C. ULLMAN. *Oversatte og ledsagede af et Forord af* Dr. J. L. A. KOLDERUP-ROSENVINGE, en

Digitized by Google

Stemmer fra Frankrig og England om Tokammersystemet. Med. et Forord af Dr. J. L. A. KOLDERUP-ROSENVINGE.

Laatstelijk in 1849 heeft ROSENVINGE nog uitgegeven, zijne academische Encyclopedie: *Grundrids af den juridiske Encyclopædie. Til Brug ved Forelæsninger*, en eene belangrijke bijdrage voor de geschiedenis van het Canonieke Regt: *Bemærkninger om den Canoniske Rets Anvendelse i Danmark.*

Eenigen der bovengenoemde Verhandelingen zijn uit verzamelingen bijzonder afgedrukt.

Nog heb ik van den Schrijver bekomen, van 1844—1848, eene verzameling van oudere gewijsden in vier deelen in 4° : *Udvalg af gamle danske Domme, med oplysnende Anmærkninger.*

Andere schriften van ROSENVINGE zijn mij niet bekend geworden, en ik twijfel dat er die zijn. Het vermelde getuigt, wat hij als geleerde was voor zijn land, en voor het vaderlandsche regt. Voor textcritiek, de onontbeerlijke grondlage, deed hij meer dan iemand vóór hem; aan verklaring, aan hulpmiddelen voor het onderwijs, aan bijdragen velerlei, heeft hij het niet laten ontbreken. Mogen andere treffelijke geleerden in Denemarken vervolgen wat ROSENVINGE onvoltooid laten moest, en mogen aan andere kleine Staten mannen ten deel vallen, die op de wijze als hij den roem van hun land bevorderen, op het terrein waar alléén de kleinen met de grooten kunnen wedijveren, op het gebied der kennis.

Digitized by Google

OVER WISBY

EN

HET WISBYSCHE ZEEREGT.

(Gelezen in de Vergadering van de Derde Klasse van het Koninkl. Nederlandsche Instituut, den 12 Januari 1846.)

Digitized by Google

Digitized by Google

Schoon het uitgemaakt is, M. H. door het onderzoek vooral van onze vaderlandsche geleerden, dat de zoogenaamde Wisbysche Zeeregten, zoo als zij den langsten tijd door Europa geheeten hebben, geene Wisbysche zeeregten zijn, maar voor het grootste en belangrijkste gedeelte van Nederlandschen oorsprong, is het in een anderen zin waar, dat én Nederland én de geheele Noord- en Oostzee, toch haar zeeregt van de stad Wisby gekregen hebben; als mede dat deze beroemde en te weinig bedachte handelstad een punt uitmaakt in de geschiedenis van onzen koophandel. Het betoog van deze twee stellingen zal de inleiding wezen tot het onderwerp mijner tegenwoordige voordragt, over het geschied- en oudheidkundig belang van de stad Wisby; het zijn de gedachten die mijne eigen belangstelling hebben opgewekt,

Digitized by Google

en toen ik Gotland bezoekende, daar, tegen verwachting, zoo vele merkwaardigheden van allerlei aard had aangetroffen, dacht mij dat aan de Klasse eenig verslag hier van, begeleid van eene opgave, hoe het met de geschiedenis van Wisby en Gotland gelegen is, niet ongevallig zoude zijn. Het is hier voor, dat ik dit uur uwe welwillende aandacht verzoek. Het zijn waarnemingen van eenen landgenoot, vóór weinige maanden op de plaats zelve verkregen; dewelken, zoo zij niets nieuws bevatten, de waarde mogen hebben van het oude en nieuwere, zeer verspreide, tezamen te vatten, de aandacht bij bemerkenswaardige dingen te bepalen, en welligt tot een opzettelijk en voortgezet onderzoek uit te lokken.

Mijne eerste stelling, hoe wonderspreukig zij schijne, behoeft maar een kort betoog. Het zamenstel, waar van daarbij de vraag is, draagt aan het hoofd, en aan het slot, de vermelding dat het te Wisby en op Gotland is gemaakt, en deze vermelding verdient geloof. De laatste, waaromtrent de minste twijfel valt, luidt dus:

Hyr eyndet dat Gotlansche waterrecht dat
de gemeyne Kopmā ūn schippers gheordineret

un̄ ghemaket hebben to Wisby. dat sik alle
mā hyr na richtē mach. Gedrucket to Koppenhaven Anno Domini M. D. V.

Zóó heb ik het eigenhandig uit de editio princeps op de Koninklijke Bibliotheek te Kopenhagen, in 1835, afgeschreven. Die editio princeps werd in 1750 aldaar nagedrukt; naderhand in het 5e deel van het *Danske Magazin*, waaruit vervolgens PARDESSUS zijnen text genomen heeft. Wat echter deze niet heeft [1]: aan het hoofd van het exemplaar door mij gezien, staat, behalve de vermelding boven art. 1:

»Hir beghijnt dat hoghste water recht" nog een geschreven Titel:

Dat hogheste
Gotlansche
Waterrecht,

en daaronder een agnus dei, het Wisbysche stadwapen, waar op verder volgen de woorden:

Gedrucket to Koppenhaven
Anno domini M. D. V.

---

[1] Uit een ander exemplaar heeft P. of liever het D. M., een Deensch opschrift: »*Den Gullandske Waterrecht* (sic) *tryckt i Kiöbenavn* 1505:" waar aan hij te regt geene waarde toekent.

Digitized by Google

Naar allen schijn is dit opschrift niet willekeurig, maar volgens een ander exemplaar, er bijgevoegd. De plaatsing der regels, de grootere en kleinere letters, en het wapen wijzen uit, dat men eenen titel heeft willen copieren. Handschriften en uitgaven kort daar na gevolgd, stemmen hier mede zakelijk overeen.

In het eerste begin derhalve van de zestiende eeuw geloofde men in Denemarken reeds, dat dit zeeregt te Wisby was bijeen gebragt; men had er handschriften van, en drukte reeds in 1545 eene Deensche vertaling, met eene weidsche vermelding van denzelfden inhoud. Eene menigte afschriften en afdrukken volgde in Lubeck, Gryfswald, Dantsig, Husum, te Middelburg en aan andere oorden van ons vaderland, de geheele zestiende eeuw door, en naderhand. Eene Zweedsche vertaling van den bisschop van Abo, van het jaar 1549, staat vermeld bij HADORPH [1]. Gewis geschiede dat alles niet

[1] In de Voorrede voor zijne Zweedsche vertaling: *Then gambla Wisby-Siö-Rätt*, etc. *Stockholm* 1689: uitgegeven op kosten van de Regering Het exemplaar door den Bisschop gebruikt, konde HADORPH niet bekomen; de Kopenhagensche text was het niet; HADORPH vermoedt eenen Hollandschen, of Engelschen.

Digitized by Google

uit geleerde liefhebberij, maar met praktische bedoelingen, en op deze wijs verbreide zich ons Nederlandsch zeeregt in alle de zoo evengenoemde havenen. Evenwel niet in eigen naam, en niet als zoodanig: het heette Wisbysche Zeeregten, Gotlandsch waterregt, en het had doorgaande aan het hoofd, en aan het eind, andere bepalingen, meer dan een zesde van het geheel beloopende, welke bij ons niet thuis behooren. Deze bepalingen waren er niet toevallig boven, of bijgeschreven, maar voorbedachtelijk: zoo als uit de vergelijking van het laatste met het eerste artikel, (beide tot het niet-Nederlandsch gedeelte behoorende) zigtbaar is.

Vraagt men, wat heeft nu Wisby hier toe bijgedragen, mijn antwoord is: 1°. van daar is de verbreiding van ons zeeregt, wijd en zijd, uitgegaan: de verzameling te Wisby gemaakt gold over de geheele Oostzee, en daar buiten. 2°. Wij zelven hebben, 'tzij middelijkerwijs, 'tzij onmiddelijk, daar aan de gangbaarheid bij ons der eerste twaalf artikelen, en voor zoo veel Amsterdam betreft, welligt ook van de 24 volgende Vlaamsche (of Fransche) artikelen, te danken: dat is te zeggen:

Digitized by Google

de numerieke helft van hetgeen eertijds onze zeeregten uitmaakte. Ten minste is het zeker, dat men nog in de 14e eeuw, zoo niet in de 15e, te Amsterdam alleen het nationale, en niet de uitheemsche gedeelten in het Privilegieboek opnam, en aan den anderen kant, dat in de zestiende het geheele Corpus zoowel te Amsterdam, als door geheel Nederland, onder den naam van Wisbysche regten, als verbindend beschouwd, nageleefd, en in de geregten toegepast werd, de twaalf artikelen die zich blijkbaar als vreemd regt te kennen geven, niet uitgesloten. Behalve het getuigenis onzer regtsgeleerden, en den inhoud van onze verordeningen, bewijzen zulks de menigvuldige afdrukken door het geheele Land, waarin wij altijd ook de twaalf artikelen vinden opgenomen, verspreid. Te Middelburg werd reeds in 1532 het geheele zamenstel in *het boek der Zeeregten*, boven aan gesteld; en het is bekend dat in 1570 de Amsterdamsche Regering, als zij hare stadregten bij den Hove van Holland indiende, de verklaring gaf, dat het waterregt van Wisby daar ter stede »*in ghewoonte ende observatie* was". Aan dien naam en aan dat denkbeeld was men toen reeds zoo gewend,

Digitized by Google

dat het eigen vaderlandsche regt daarin als verborgen en vergeten opgesloten lag.

Natuurlijk komt het bij deze redenering op de geloofwaardigheid der dubbele vermelding aan: doch wij hebben geene rede om deze met PARDESSUS voor de kwakzalverij van eenen boekdrukker, of (gelijk hij naderhand doet [1]) het waterregt zelf voor het lapwerk van eenen particulier uit te maken, hetgeen des noods te Wisby moge geschreven zijn. Het tegendeel is aannemelijk, omdat de vermelding niets ongeloofwaardigs bevat, en deze zegt: dat het de gemeene kooplieden en schippers gemaakt hebben »*dat sik alleman hyr na richten* »*mach.*" Te Wisby waren niet alleen Duitsche kooplieden gevestigd, zoodat de halve stadregering uit Duitschers moest bestaan, zij er hun eigen kerk bouwden, en het stadregt ook in de Nederduitsche taal beschreven werd; zij vormden er eene eigen corporatie, en het verkeer van vreemdelingen uit alle landen was daar in de dertiende en veertiende eeuw, zijnde het tijdvak waarin de compilatie

[1] In het derde Deel, bl. 105: »une sorte de pastiche, un amalgame"; bl. 107: »je crois donc pouvoir persister à dire que la compilation est »un ouvrage privé.."

Digitized by Google

vallen kan, zeer levendig. Men konde zich langen tijd behelpen met een ongeschreven regt, doch om de onzekerheden, een zoodanig altijd aanklevende, weg te nemen, vereenigde men zich tot het opstellen van zekere artikelen, waartoe het materiaal bij de Lubeckers, die zoo druk Vlaanderen en Holland bezochten, ligt voorhanden was. Groote scribenten waren die koopmannen en schippers op Gotland niet, en tot het opstellen van een Zeeregt konde men niet, (zoo als bij het oude Landregt) geletterde geestelijken te baat nemen. Men was dus blijde gemaakte opstellen [1] vóór zich te hebben, die buitendien voor gemeene regten van de zee, en voor algemeen geldende gehouden werden. Wil men dat nu een lapwerk noemen, dan moet men van het regtsboek der Middellandsche zee, het bekende Consulaat, waarin veel meer herhalingen voorkomen, hetzelfde zeggen; wil men met PARDESSUS de tegenwerping maken, dat er in het geheele

---

[1] Dit was grootendeels het geval, te weten voor het Fransche en Nederlandsche, niet voor het Lubecksche regt, hetwelk uit het Stadregt van 1240, (in het III. Deel van WESTPHALEN) moest worden tezamen gelezen, en niet altijd woordelijk overgenomen is. Voor het beter verstand van onze texten is die *Codex Juris Lubecensis* nog van dienst.

Digitized by Google

boek geen Wisbysch regt, en in de artikelen niets tot die stad betrekkelijk, is opgenomen, zoo heeft men ook geene rede om den *Role d'Oleron* voor een werk uit dat eiland te houden; want in de artikelen wordt van Oleron niet gesproken. Wij gelooven het evenwel, omdat het aan het hoofd, en aan het eind, van het werk staat uitgedrukt. Is die grond genoegzaam, zelfs voor PARDESSUS, zoo moet hij dien ook laten gelden bij het Wisbysche zamenstel; vooral moet hij zich niet beroepen op het ontbreken van zoodanige vermeldingen in andere oude handschriften, of op de meer of mindere volledigheid van sommigen derzelven: bij het Oleronsche Regtsboek is dat nog veel meer dan bij het Wisbysche het geval [1].

Op grond derhalve der beide vermeldingen, inzonderheid der slotvermelding kan men zonder vooringenomenheid beweren dat het zamenstel te Wisby is bijeengebragt. Ondertusschen behoeft men het daarop niet alléén te laten aankomen. Er be-

---

[1] De slotvermelding vinden wij door geen handschrift gewaarborgd; in de ouderen ontbreekt zelfs het opschrift. In de Engelsche handschriften bestaat een verschil van acht artikelen. Zie PARD. I. bl. 284 en 354.

Digitized by Google

staat nog een ander getuigenis. ALBERT KRANTZ zegt op eene plaats zijner *Wandalia*, dat men eerlang uit Wisby het Zeeregt te wachten heeft. Die plaats staat in het II. Boek, 20e. Hoofdstuk, en luidt dus: »et quod ius maritium etiam hodie »inde (van Wisby) ferunt exspectandum." Nu is de vraag, wanneer schreef hij dat? Ik heb gevonden, dat de *Wandalia* een en andermaal in zijne *Saxonia* wordt aangehaald, en dat de schrijver de *Saxonia* in 1503 ten einde bragt. Te weten, hij eindigt met het geschil over Beieren-Landshut en de nalatenschap van GEORGIUS DIVES, dat hij als nog hangende, en bij het leven van Ruprecht van de Palts, een der strijdvoerende partijen, bespreekt. Ruprecht is gestorven 20 Augustus 1504[1]. KRANTZ derhalve wist van de *Wisbysche* Zeeregten, twee jaren vóór dat de eerste druk te Koppenhagen in het licht kwam. Die benaming kan dus niet na 1505 zijn uitgevonden. Wat hij overigens met de aangehaalde woorden zeggen wilde, is niet klaar; alleen ziet men, dat hij ook dit tot de verledene grootheid van Wisby wil gerekend hebben.

---

[1] STRUVIUS. Corp. hist. Germ. II. p. 951.

Digitized by Google

Wanneer men de vermelding aan het eind der Wisbysche Zeeregten goed verstaat, te weten dat het te Wisby beschreven is onder zamenwerking van kooplieden en schippers aldaar verkeerende, kan het ook geene zwarigheid maken, dat Wisby in haar Stadregt reeds een eigen Scheepsregt van hooge oudheid bezat, van het hier besprokene geheel verschillende. Het was een particulierregt waaraan de meening van een gemeen Zeeregt ontbrak, en dat te zeer afweek van al hetgeen men kende en gewoon was naar te leven, dan dat het den handelaren en zeevarenden van zoo vele natiën konde bruikbaar schijnen. Wij hebben den text van dat regt door HADORPH uitgegeven, bekrachtigd, zoo het heet, door den Zweedschen Koning MAGNUS LADULÅS, op het einde der dertiende eeuw, en laatstelijk, in twee talen, door MAGNUS SMEK, omtrent het jaar 1360. Het zijn slechts 20 artikelen, in dezelfde Nedersaxische sprake, waarin de editio princeps der Wisbysche Zeeregten is vervat, zijnde de taal der geheele Oostzee tot Riga toe, en waarin zoo vele regtsmonumenten van de Middeneeuwen beschreven zijn. De andere inlandsche text is vroeg verloren gegaan. Men sprak

15*

namelijk op het eiland, een z. g. Gothisch, zijnde een Scandinavisch dialekt, het Deensch en Zweedsch beide nabijkomende, doch met vele Nederduitsche woorden vermengt, en dat ook nu nog zoodanigen, en daarenboven vele eigenheden, behouden heeft. In den overouden *Guta-Lag* door SCHILDNER uitgegeven, hebben wij het in zijne volle kracht, en ik heb er het wangebruik, hetgeen nog in 1741 LINNEUS den Gotlandschen boeren te last legt, dat zij overal diphthongen aanbrengen, waar die niet hooren, *ai* voor *ei* (niet); *nai* voor *nei* (neen) in wedergevonden.

Het Stadregt, zoo even genoemd, van MAGNUS SMEK, is niet zoo oud, evenwel niet zonder nut voor de geschiedenis; behalve de voorrede eenige bekende daadzaken vermeldende, treffen wij hier een artikel aan [1] van de veelheid en veelsoortigheid der Vlaamsche fabriekgoederen getuigende, welke toen en lang te voren, in massa naar Gotland kwamen. Onder de vele steden wier voortbrengselen worden opgenoemd, schijnt ook Utrecht te behooren: het heet »Popersche, *Trichtsche*

[1] *Gothlands Stadz Lag* (bij HADORPH) Lib. III. Pars II. cap. 15.

Digitized by Google

»unde alle want dat deme lik is." De Zweedsche overzetter verstaat het zoo.

Eene vraag wil ik niet met stilzwijgen voorbij gaan, omdat zij tegen mijne onderstelling bedenken baren kon. Hoe kwam men er in Amsterdam, hoe kwam men er elders in de Nederlanden toe, om zijn eigen regt als 't ware te verruilen voor een buitenlandsch zamenstel, en wel een dat dan toch weer *in parte qua* met het Nederlandsche eenerlei was? Mijn antwoord is: men deed zoo: 1°. omdat het buitenlandsche toch meer bevatte. De twaalf artikelen, hoe gering in getal, waren niet gering in den inhoud. 2°. Omdat hetzelfde zamenstel in de Oostzee in zijn geheel was aangenomen, waarheen en waarin de noordelijke Nederlanders een tijd lang schier hunnen geheelen handel dreven: het was dan toch goed, dat onze kooplieden en schippers hetzelfde regt hadden; of liever zij zagen in, dat dit het gemeene regt was van de zee, en geloofden, dat men daaronder begrepen was, wanneer men in die zee varen en verkeeren wilde. Op wat wijze dat is toegegaan, welken text der compilatie men het eerst volgde, weet ik niet. Uit Wisby zelve heeft men ze toch

Digitized by Google

wel niet gehaald; de editio princeps telt hare artikelen anders dan onze uitgaven; Handschriften van het geheele drieledige zamenstel kennen wij geene oudere dan het Lubsche van 1533, terwijl er toch in Middelburg reeds in 1532 een afdruk van gemaakt is, bij BIBEN aangehaald. Tot mijn leedwezen heb ik dezen druk, vermoedelijk den oudsten hier te Lande niet onder de oogen kunnen krijgen; welligt is het dezelfde dien HADORPH als eene Hollandsche vermeldt, en welken PARDESSUS, uit misverstand, tot een Harlingschen gemaakt heeft. In allen gevalle moest het Nedersaxische dialekt nog eerst in onze Hollandsche spraak worden overgebragt.

Na deze kleine bijdrage tot de geschiedenis van onze Zeeregten, om te doen zien in hoeverre daarin aan Wisby eene plaats toekomt, ga ik over tot het punt onze handelgeschiedenis betreffende. Hadden de Noordnederlanders met die van Gotland eenig onmiddellijk handelsverkeer? De blijken zijn schaarsch; maar de aard van onzen handel, en van ons verkeer in de Oostzee brengen het wel mede. Het is hierbij der moeite waard het onderscheid op te merken tusschen den koophandel van

Digitized by Google

de noordelijke, en dien van de zuidelijke Nederlandsche gewesten. Gent en Brugge waren groote manufactuursteden, en nevens Antwerpen de stapelplaatsen der over Italië en Duitschland aangebragte Levantsche waren. De Hanseaten gingen die daar afhalen, en hadden er hunne koophuizen. Bij ons was dat niet zoo. De Hollandsche fabrieken zijn meestal van lateren tijd; daarentegen bezat Holland in hare zuivelwaren en slagtvee een eigen voortbrengsel, overal welkom, en in hare vele zeehavens eigen zeeschepen, beide in eenen overvloed, die nergens werd geëvenaard. Natuurlijk dat onze lieden hunne handelvoorwerpen niet van de Lubeckers lieten afhalen, maar die zelven bragten waar ze wezen moesten. Onze steden behoorden wel vroegtijdig tot het Hanzeverbond; zij betaalden wel hare bijdragen, en stelden haar contingent, woonden ook wel de dagvaarten bij: maar om haren handel van de Lubsche dwingelanden afhankelijk te maken, was iets waarvoor geen rede bestond. Zij handelden niet alleen op Lubeck en de Wendische steden, maar men voer evenzeer naar de afgelegene Pruisische havens, de geheele Oostzee door, tot Riga toe. Het druk be-

Digitized by Google

zochte Gotland met hare goede havens lag als 't ware op den weg, en aan eene retourlading behoefde het niet te ontbreken. Gotland voert ook nu nog uit graan, hout, teer, en kalksteenen; doch ten tijde waarvan wij spreken had het eene kostbare waar aan te bieden, welke men even nabij, en in zulken overvloed, nergens bekomen konde, te weten bont- of pelswerk. Deze waar, voor de hoogere standen langen tijd eene behoefte, moest voornamelijk uit Rusland komen, en zij kwam over Novogorod, waar, nevens de Lubeckers, de Duitschers op Gotland, en een tijdlang de laatsten alleen, den handel beheerschten. Bont was in dat land zoo rijkelijk voorhanden, dat men, gelijk in de diplomata van het begin der dertiende eeuw zigtbaar is, de vellen (*balche*), de koppen, en de martersnuiten, als gewoon betaalmiddel gebruikte [1]. Hiervan konde zich dus de Nederlandsche handelaar het best op Gotland voorzien; in allen gevalle ontbrak het aan geen belang voor de Nederlanders

---

[1] In de Skra van Novogorod, van 1225 heet het: »unde 1 marc »*cunen* van hushure, unde van sineme perdhe enen balch;" in eenen Vrijbrief, omtrent 1231, (beide bij LAPPENBERG), »VIII. capita marta»rorum... V marc *cunen* pro perna..."; elders in tegenstelling:

Digitized by Google

om daar te lande te verkeeren. Dat zij met de Gotlanders in aanraking kwamen, daarvoor ontbreekt het aan getuigenissen niet. Vooreerst vinden wij in eene oude Regeringsmatrikel der stad Lubeck, afgedrukt in het derde Deel van WESTPHALENS *monumenta inedita* [1], aanvangende met het jaar 1158, zijnde de tijd van Lubecks opkomst, toen allengs vreemde handelaars uit alle oorden zich daar kwamen nederzetten: namen, beide van Nederlanders en van Wisbyers, als raadsleden opgeteekend; met bijvoeging namelijk van het land of de stad hunner afkomst [2]. Verder 'tgeen meer afdoet: in een verdrag gesloten tusschen den Vorst van Smolensk, de stad Riga, en de kooplieden van de Gotlandsche Kust, worden als contracterende partijen, nevens drie Gotlanders, en eenige Duitschers, twee Groningers genoemd. Het ver-

---

»marca *argenti*," met bijzondere bepaling omtrent het toewegen van zilver. Door *cunen* worden de snuiten verstaan.

[1] Kol. 632: het is een aanhangsel van een Oldenborgsch handschrift het Lubecksche Stadregt bevattende.

[2] »Tiderich Vlamynck van Gotland to Visby... Hermann von Staveren ut Fresslande, Alef van Hagen ut Holland... Gerd Frymann »van Wisby..." enz.

Digitized by Google

drag, waarvan wij spreken, is van het jaar 1229, en berust in het Rigasche Stadsarchief, waaruit het eerst in 1818, in Rusland, is in druk gegeven; het diende om aan de kooplieden handelvrijheid in Lijfland te verzekeren. Of het op Gotland zelf gesloten is, zoo als DAHLMANN [1] aanneemt, heb ik, daar het bij LAPPENBERG [2] niet in zijn geheel is opgenomen, niet kunnen onderzoeken. In allen gevalle bevat het sporen van verkeer der onzen met de Gotlanders in die oorden; terwijl omgekeerd de Gotlanders wel naar het westen, naar Frankrijk, Engeland, en Vlaanderen kwamen; alwaar hen door de regeerders dier landen, deels met de andere Oosterlingen gezamentlijk, deels afzonderlijk, volgens documenten daarvan zijnde, verkeer om te handelen werd toegestaan. Men vindt die stukken bij DREYER en bij LAPPENBERG, van de jaren 1237 en 1294. In het eerstgenoemde, een diploma van Hendrik III., heet het: »sciatis nos concessisse *mercatoribus de* »*Guthland*, quod ipsi et heredes eorum in per-

[1] Gesch. v. Dänemark. II. bl. 5.

[2] II. bl. 28.

Digitized by Google

»petuum salve et secure veniant in Angliam cum »rebus et mercandisis suis, quas ducent de par»tibus suis Guthland, et quod salvo ibi morentur, »et salvo inde recedant cum rebus et mercandisis »suis quas emerunt in terra nostra Angliae." Indien dus de Gotlanders naar Engeland kwamen, om daar in te voeren, en uit te voeren, is het gewis geene gewaagde onderstelling, dat zij voor en na ook onze havens, die zoo zeer op hunnen weg lagen, met hetzelfde oogmerk, zullen hebben aangedaan. Te beklagen is het zeker, dat wij van Wisbys glansrijk tijdvak, en dus ook van den bloei haars koophandels, geene aaneengeschakelde geschiedenis bezitten. De zekere berigten beginnen eerst met het jaar 1158, toen haar door Keizer Lotharius hare regten en privilegiën bevestigd werden, hetgeen vijf jaren later werd herhaald van HEINRICH DER LÖWE. Het diploma, meermalen gedrukt, staat naauwkeurigst bij LAPPENBERG, en wij zien daaruit, dat de Wisbysche koophandel veel ouder was dan die van hare later overmagtige mededingster Lubeck: want de Hertog vermaant de Gotlanders om zijne stad Lubeck, welke onder hem uit hare asch verrezen

Digitized by Google

was [1], vlijtig te bezoeken. Eigentlijk was het hierbij te doen om de tweedragt tusschen de Duitschers en Gotlanders te stillen, en om wederkeerige handelvrijheid: niettemin werd het document, als het oudste van dien aard, en als een kostbaar privilegie, naderhand in de Maria-Kerk ter neder gelegd.

Middelerwijl was reeds Wisby, volgens het verhaal van haren oudsten geschiedschrijver, eene stapelplaats voor allerlei waren geworden, dewelke van vreemdelingen uit alle natiën werd bezocht. De oudere Kronijk, achter het oude Gotlandsche Landregt, zegt zelfs dat de eilanders reeds handel en zeevaart dreven toen zij nog heidenen waren, dat is, lang voor de komst van den Heiligen Olof, die niet als de eerste bekeerer van Gotland wordt opgegeven. Overeenstemmend hiermede is dat de eerstgenoemde bij zijn berigt juist het jaar 897 heeft aangeteekend, ofschoon hij overigens te kennen geeft alleen ALBERT KRANTZ gevolgd te zijn. Deze laatste; (dit is van meer historische beduidenis) spreekt [2] ook nog van de gewelfde

[1] BECKER, *Geschichte der Stadt Lübeck.* I. bl. 90.

[2] Vide supra.

Digitized by Google

huizingen, ijzerbeslagen deuren, en koperen vengsters, als getuigende van de eerwaardige oudheid der stad, welk een en ander hij, een bereisd man zijnde, wel van ooggetuigen mag vernomen hebben. Het duurde intusschen nog tot 1225 voor dat door de Duitschers een eigen kerkgebouw, de nog in vernieuwde gestalte voorhanden Maria- of Vrouwekerk, gesticht werd, zoodat die Duitsche bevolking in het begin der dertiende eeuw nog moet zijn toegenomen. In de inwijdingbrief, afgedrukt in de Zweedsche geschiedenis van LAGERBRING [1], wordt tevens gezegd, dat aan alle gaande en komende vreemdelingen, mits behoorlijk beregt zijnde, aldaar mede eene begraafplaats moet worden gegund. Een stellig bewijs van het veelsoortig verkeer, dat reeds te Wisby plaats had.

Wij hebben nog niets gezegd van de eerste wording der stad. Venetiën, meldt de geschiedenis, ontstond uit de verwoesting van Aquileja; even zoo berigt zij van Wisby. Aan de Odermonding, op eenen uithoek van Pommeren, lag de rijke handelstad der Wenden Vineta. Oneenighe-

---

[1] Svea Rikes Historia, II. bl. 445.

Digitized by Google

den bragten teweeg dat een Deensche veroveraar werd ingeroepen, die de stad plunderde en verwoeste. Een deel der ingezetenen, die zich daar neder hadden gezet, vlugtten met hunne have naar Gotland, en werden daar de grondleggers eener tweede groote handelplaats, Wisby. Zoo verhaalt ALBERT KRANTZ [1], en gedeeltelijk HELMOLD [2], die in het laatste der twaalfde eeuw gestorven is, en in wiens leeftijd de aanzienlijke overblijfselen van dat Vineta nog bestonden. De veroveraar kan (zoo als nu meest aangenomen wordt) MAGNUS EIEGOD (1042 tot 1047) geweest zijn, die in 1043 Jomsburg verwoeste; mits men, met DAHLMANN [3], door middel eener textverbetering, Vineta tot Jumneta make, dat dan met Jomsburg eenerlei wezen kan. Doch zoude men daarbij nog andere texten te ver-

---

[1] T. a. p.: »Huius excidio civitatis excitatam *crediderim* in Goth»landiam eam quae nunc visitur Wisbu, olim, (ut cerni potest) opu»lentissimam, et post Winetam eversam emporium universarum in »circuitu nationum..." KRANTZ zegt wel, *crediderim:* geheel uit de lucht gegrepen schijnt het echter niet: hij is een naauwlettend schrijver, die zijne oudere voorgangers, SAXO en HELMOLD, critiseert.

[2] Chronic. Slavorum. Lib. I. C. 2.

[3] G. v. Dänem. I. bl. 87 en 121: in navolging van LANGEBEK.

Digitized by Google

beteren [1], en daarenboven de oudste getuigenissen van ADAM VAN BREMEN, SVEND AAGESEN, en SAXO, tegen zich hebben. ALBERT KRANTZ plaatst de geschiedenis in de tijden van Karel den Groote. De veroveraars waren HARALD Koning van Zweden, en HEMMING van Denemarken. Bij alle de onvereenbare tegenstrijdigheden [2], waarmede men anders

[1] KRANTZ las bij HELMOLD, die toen nog niet gedrukt was, *Wineta*, niet *Jomneta*. In de regeringslijst reeds vermeld worden lieden genoemd: uit Wineta, uit Julin, uit Arcona, uit Wollin, en uit Wisby afkomstig, en wel herhaaldelijk, die tusschen 1160 en 1170 raadsleden te Lubeck waren.

[2] Eene andere poging als die van DAHLMANN, vindt men bij CARSTEN MIESEGAES in zijne Duitsche vertaling van Adam van Bremen: *Gesch. der Ausbreitung der Chr. Religion.* Bremen 1825: bl. 122: zoo 't schijnt van MONE afkomstig: *Gesch. d. Nord. Heidenthums.* I. 174: op Wineta volgde Julin, dat ook wel Jomne heette; het werd 1170 van koning Waldemar I verwoest, en daarna, ter zelver plaatse het nog bestaande Wollin gebouwd. Wineta lag vijf uren van Wolgast, en ging op het eind der achtste eeuw te gronde. In de hoofdzaak dus houden zich dezen aan KRANTZ. Onopgemerkt is het volgende getuigenis van NICOLAUS PETREJUS Haffniensis: »porro vero Ericus (Bonus, *Eiegod*), »Daniae Rex, *qui Winetam, ut dixi, demolitus est*, iter faciens in »terram sanctam..." Dit zoude invallen tusschen 1100 en 1103. PETREJUS schreef omtrent het midden der zestiende eeuw, en zijn boek *de Cimbrorum et Gothorum origine* werd te Leipzig gedrukt, 1695.

Digitized by Google

te doen krijgt, konde dit gevoelen van KRANTZ nog wel het aannemelijkste zijn.

Om tot de handelgeschiedenis van Wisby terug te keeren: tot het tijdvak van diens bloei behoort het groote aanzien en de magt van de Duitschers op Gotland, (zoo als de wettelijke benaming luidde), te Novogorod; waar zij geruimen tijd die factorie of het kantoor bezaten, waaraan wij zoo vele regten en privilegiën, in de reeds vermelde diplomata, zien toegekend. Langen tijd beheerschten zij er den handel alleen; eerst omtrent 1280 kwam ook eene Lubecksche *curia* tot stand, schoon de Gotlanders de begunstigden bleven, waarbij dan voor en na botsingen moesten voorkomen. Aan den anderen kant waren de Lubeckers de voornaamsten die op Gotland zelf handel dreven, gelijk omgekeerd de Gotlanders te Lubeck deden, en zoo konde het niet missen of de laatsten moes-

---

De vermelde plaats is er eigentlijk niet in te vinden, doch van WALLIN (zie infra) uit een vollediger Stockholms handschrift aangehaald.

Eene opzettelijke verhandeling over Jomsburg schreef in 1813 de Koppenhaagsche Professor WEDEL SIMONSEN, in het Duitsch uitgegeven door GIESEBRECHT. Stettin 1827. Volgens hem was Julin en Vineta eenerlei, indien niet het laatste eene bloote leesfout van ALBERT KRANTZ.

ten van zelf van de groote stedenvereeniging deelgenooten worden, waaraan later de naam van Duitsche Hanze gegeven is. Wij vinden dan ook Wisby, al in 1285, onder de contracterende partijen, nevens de steden der Oostzee, en de Nederlandsche: Kampen, Staveren, en Groningen, opgenoemd; waarbij tevens blijkt, dat de Gotlanders ook op Noorwegen handelden, en aldaar onze landslieden kwamen te ontmoeten. Opmerkelijk is ook, dat in 1252, de Gravin van Vlaanderen MARGARETHA, op aanzoek van Lubecksche en Hamburgsche afgevaardigden, een Privilegiebrief verleende »aan »de kooplieden van het Duitsche Rijk, op Got»land verkeerende."[1] In vervolg van tijd zien wij Wisby bestendig als lid der Hanze aan de dagvaarten te Lübeck deel nemen; doch in 1450 slechts onder de steden die weg gebleven waren, en bestraft moesten worden; in de zestiende eeuw wordt zij op de lijst der Hanzeesteden niet meer genoemd.

Een ander bewijs van Wisbys magt en aanzien

---

[1] De oorkonde staat bij DREYER; zij was niet gaaf, en heeft hier ter plaatse eene taalfout: »universorum mercatorum de romano im»perio Gotlandiam frequen*tantes*."

Digitized by Google

zoude zijn hare bevolking. Hieromtrent hebben wij weinig narigt. De Kronijk van HANS STRELOW noemt twaalf duizend burgers (dat wel weerbare manschap zal beteekenen) binnen de stad, en voegt er bij, dat alle ambacht drijvende lieden, (bakkers en goudsmeden uitgenomen) buiten de poorten woonden, waarvan in zijn tijd, 1633, nog vele sporen zigtbaar waren. In 1348, het jaar van den *Zwarten Dood*, stierven er acht duizend menschen aan de pest. In 1361 leverden de Gotlanders driemalen slag aan den Deenenkoning WALDEMAR ATTERDAG, en toen deze, na een groot bloedbad de stad belegerde, verloren de Wisbyers, bij eenen uitval, achttien honderd man. Deze belegering en inname van Koning WALDEMAR, in 1361, was de eerste stap tot Wisby's langzamen ondergang. Welken diepen indruk zij op de Gotlanders maakten, bewijzen de vele herinneringen, daarvan drie honderd jaren later in volksverhalen, liederen, en gezelschapsspelen, nog overig, waarvan STRELOW melding maakt. Daarbij wordt tevens van den grooten rijkdom der Wisbyers verhaald. In Wisby woonden vele goudsmeden, die zelfs (zoo als gezegd is) het privilegie hadden om binnen

Digitized by Google

de stad hun bedrijf te oefenen. Een van dezen, die zich door hovaardij gehaat gemaakt had, was naar Denemarken verhuisd, en had daar aan Koning WALDEMAR, zegt een oud lied, van de zilveren troggen, waaruit op Gotland de zwijnen aten, en van de gouden spinrokken der vrouwen, verhaald: waardoor de begeerlijkheid van den Koning was gaande gemaakt. Toen deze nu de stad ingenomen had, legde hij aan de burgerij de voorwaarde op, dat zij hem binnen drie etmalen hunne drie grootste biervaten met zilver zouden vullen, en daarvoor hunne vrijheden behouden. De biervaten werden naar de markt gebragt, en reeds den eersten dag vol gemaakt. Vervolgens liet WALDEMAR kerken en kloosters berooven, en maakte zich onder anderen meester van twee groote karbonkelsteenen, welken de muur der Vrouwenkerk versierden: des nachts flikkerden zij als de zon, en werden van vier en twintig wachters bewaakt. Deze buit werd op drie schepen geladen, waarvan er een bij Karlsò (een klein eiland aan de zuidwest-kust van Gotland) verging. Nog in LINNEUS tijd (1741) hadden de Zweedsche matrozen van dat schip de masten gezien, en bij stil water de

edele steenen zien flonkeren. Wij Nederlanders denken hierbij aan den rijkdom en de weelde van de stad Staveren, en aan onze eigen volksverhalen. STRELOW berigt ook nog van een spel, waarmede, nog in zijn' tijd, zich de Gotlanders op Kersavond vermaakten. Daarbij werd een lied over Koning WALDEMAR gezongen. Men gaf zich de hand, sloot een kring, danste in het rond, en daarbij werd gezongen: »Waldemar moet wel buiten blij- »ven." Op weinige woorden na zijn de coupletten Deensch en het refrijn bevat eene toespeling op MAGNUS SMEK, den Koning der Zweden, die Gotland aan WALDEMAR, (»si eam capere posset" zeggen zekere Latijnsche Annalen) zoude hebben overgelaten. Zoo is het volksleven veelal de poëtische uitdrukking der geschiedenis. Hoe lang overigens WALDEMAR Gotland behield, blijkt niet regt; onmiddellijk volgde een verwoestende oorlog met de Hanzeesteden, waarbij ook de onzen (de steden van de Zuiderzee) niet achterlijk waren, welke oorlog echter niet van langen duur was. In 1363 vinden wij dat ALBREGT VAN MEKLENBURG, op zijne reis naar Zweden, waar hem de kroon was opgedragen, Gotland aandeed, en te Wisby de privi-

Digitized by Google

legiën bevestigde; doch toen hij in 1366 met WALDEMAR vrede sloot, werd aan dezen onder anderen weder Gotland afgestaan. In 1369 is het nog in Deensche handen. Daarentegen moet toch ALBREGT, of zijne partij, na den bloedigen slag van Falkiòping in 1388, een goed deel van het eiland in bezit gehad hebben; want bij het verdrag te Lindholm in 1395 werd bepaald, (volgens HVITFELD) dat de twee strijdende partijen, ALBREGT en MARGARETHA, van Gotland zouden behouden hetgeen zij er op dat tijdstip in hadden, en de Koningin met haar krijgsvolk, zegt STRELOW, had er zich met magt vastgezet. Men kan dit verstaan van de bezitneming middelerwijl van JOHAN VAN MEKLENBURG, waarbij na den vrede nog een andere indringer, Hertog ERYK ALBREGTS zoon, gekomen is. Hunne benden bestonden uit de bekende Vitaliën-broeders, toen zeeroovers en kaapvaarders tevens, in Rostock en Wismar bijeengebragt. Daarmede hadden de Hertogen, na het land afgeloopen te hebben zich vaste punten op het eiland verschaft, en onder anderen moet ERYK in de nabijheid van Wisby op eene hoogte de vesting Landscrona, anders Cronwold, hebben aangelegd, waar

Digitized by Google

hij, in 1397 zoude gestorven zijn. Op de Meklenburgers en hunne roverbenden, volgden in 1398 de Pruisen, onder den Duitschen Heermeester KONRAAD VAN JUNGINGEN, welke, om de Vitalianen uit te roeijen, met eene groote magt Gotland kwam veroveren, en daaraan tien jaren lang het *jus retentionis* uitoefende. Dit geschiede echter zóó dat de Deenen van Koningin MARGARETHA tot in 1404 hunne verschansingen behielden, en dat er niettegenstaande den gesloten algemeenen vrede bloedig gestreden werd. Een Deensche schrijver neemt hier aanleiding uit, om aan Navarino, en het Kasteel van Antwerpen te herinneren. In 1408 gaf de Duitsche orde Gotland aan Denemarken terug; doch ook dit maakte aan den onzekeren toestand geen einde. Toen in 1440 ERIK VAN POMMEREN zijn rijk aan CHRISTOFFEL VAN BEIJEREN moest overlaten, behield hij Gotland, en beoorloogde van daar de Zweden, op de wijs van zijnen naamgenoot in 1396, met zeeroovers. In 1449 bemagtigde het CHRISTIAAN VAN OLDENBURG, en nu bleef Gotland Deensch tot aan den vrede van Bromsebroe, twee honderd jaren lang. In al dien tijd konde het wel met den koophandel van Wisby

niet goed gaan. De altijd uitgeroeide, en altijd wedergekeerde, Vitalianen, hadden al sedert 1377 de zee onveilig, en den koophandel onzeker gemaakt. Zelfs het magtige Lubeck, zelfs de Rijken van Denemarken en Noorwegen, en niet weinig onze landgenooten, moesten de grootste verliezen ondervinden. Eerst met het jaar 1433 kan men rekenen dat het onwezen een einde genomen heeft [1]. Men begrijpt ook dat eenmaal geheel Deensch geworden, de betrekking van Wisby tot de Hanzeesteden niet blijven konde zoo als zij was. Zoo is het natuurlijk, dat wij in 1450 wel haren naam op de lijst, maar niet hare tegenwoordigheid op de dagvaarten, aantreffen. In 1509 onder de regering van Koning HANS, moest de stad nog eene plundering van de Lubeckers verduren, welke hen evenwel de dappere Deensche Admiraal SÖREN NORBY hard ontgelden deed; ook konden zij hem uit het slot niet verdrijven. Wisby had namelijk sedert 1410 eene sterke citadel, Wiborgslot, door ERIK VAN POMMEREN gebouwd, van welke nog sporen

---

[1] De geheele geschiedenis dezer handelplaag geeft VOIGT, in VON RAUMERS *Histor. Taschenbuch. Neue Folge. Zweiter Jahrgang.*

Digitized by Google

zigtbaar zijn. Dit was intusschen de laatste inval der Lubeckers nog niet. In 1525, toen SÖREN NORBY Gotland voor Koning CHRISTIAN bezet hield, kwamen zij andermaal landen, op een oogenblik dat de Admiraal in Schonen afwezig was; zij staken de stad in den brand, en bij die gelegenheid is een van Wisbys fraaiste kerkgebouwen te gronde gegaan; ook het Raadhuis van zijne papieren beroofd geworden. Het was in Wiborgslot dat zich NORBY maanden lang tegen de vereenigde magt van de Zweden en Lubeckers staande hield, tot dat hij eindelijk door den nood gedrongen, Gotland en Wisby aan Koning FREDERIK en aan Denemarken, moest overgeven; doch bleef het nog twee jaren in de handen der Lubeckers, die zich vervolgens met een vijftigjarig bezit van Bornholm tevrede hielden. Van dien tijd af, kan men wel zeggen, dat Wisby opgehouden heeft in de Europesche, en in de handelgeschiedenis, eene plaats te bekleeden. Deze laatste toch had eene zoo geheel andere wending genomen, door de opkomst van het Oost- en Westindische Koloniewezen, dat een afgelegen eiland aan het einde van de kleine Oost van geen gewigt meer wezen konde. Dat

Digitized by Google

het in 1645 aan Zweden kwam, maakte hierin natuurlijk geene verandering. Het bragt alleen in 1676 eenen inval van de vroegere bezitters de Deenen teweeg, welke hen geen voordeel, en aan Gotland schade deed; bij die gelegenheid ging nog het slot te gronde. Daarmede is ook de staatkundige vraag, of Gotland van regtswege aan Denemarken, dan wel aan Zweden behoorde, tot eene antiquiteit geworden. De Deenen beriepen zich toen op de verovering van Koning WALDEMAR, en op hun tweehonderdjarig bezit, aanvangende met ERIK VAN POMMEREN en MARGARETHA. Daarentegen hadden de Gotlanders reeds in overoude tijden, lang vóór MAGNUS LADULÅS, aan Zweden eene jaarlijksche schatting van veertig mark betaald, en zich tot het stellen van twaalf schepen ter heirvaart verbonden. Vervolgens had de genoemde Koning aan Wisby eene geldboete opgelegd, en in 1288 vergund om de stad met muren te omgeven. Deze waren de gronden die men van wederzijde gelden deed. De Wisbyers zelve beweren dat zij zich onder Zwedens bescherming begeven hadden vrijwillig. Een tijdvak van autonomie, uit den bloei en rijkdom der stad geboren, is wel aan

Digitized by Google

te nemen. Het mag met Wisby gegaan zijn als met andere handelsteden, Hamburg en Lubeck b. v., die zich, door den handel groot geworden, allengs van hunne Graven en Hertogen wisten los te maken. Doch, zoo als gezegd is, de vraag is voorlang onpraktisch geworden. Tegenwoordig is Wisby eene stad van 4000 inwoners, met eene goede haven; Gotland eene groote en vruchtbare Zweedsche provincie [1]. Het zijn alleen de oudheidzoeker en de natuurkenner, die nog somtijds daarhenen getrokken worden. Van de natuur heeft LINNEUS rekenschap gegeven [2]; van de oude overblijfselen, die slechts onvolkomen, en in geene gangbare taal beschreven zijn, heb ik het volgende te berigten.

---

[1] Ongeveer 30 uren lang, en 12 breed, met eene bevolking van 40,000 zielen. Eene uitvoerige kaart, vervaardigd door HALSTRÖM, heeft in 1805 HERMELIN uitgegeven. De beste beschrijving van het geheele eiland is tot nog toe die van LINNEUS.

[2] Reizen van den Heer LINNEUS door eenige landschappen van Zweden. Dordrecht 1770. Twee deelen.

Digitized by Google

OUDHEDEN IN WISBY.

De oudheden van Wisby bestaan in gebouwen en penningen; zijn alzoo voor de bouwkunde en voor de penningkunde belangrijk. Tot de eersten behooren:

a. de stad.
b. de stadsmuren.
c. de kerkgebouwen.

a. Ik had mij voorgesteld in de namen der straten historische herinneringen te ontmoeten, gelijk dat veeltijds ook bij ons voorkomt. Dit was echter niet het geval, tenzij men de namen der parochiën, St. Olof, St. Clemens enz. daartoe rekene. De ***Birger-gränd*** mag naar Koning Birger (1302) genoemd zijn; de namen der Zwitsers- en Lancasterstraten laten zich uit de geschiedenis niet verklaren. Merkwaardig zijn daarentegen in Wisby de huizen. Reeds ALBERT KRANTZ noemt ***testudinatae domus*** als getuigen van de oudheid der stad. Deze gewelven, waar KRANTZ van schreef in 1503, zag in 1741 LINNEUS, en zij zijn nog

Digitized by Google

voorhanden. Teregt zag die groote waarnemer daarin niets anders dan de overoude handelgewelven, waarin eens de kooplieden te Wisby hunne waren bergden. »Sommige huizen," zegt hij [1], »waren zoo oud, dat de muren er van buiten ge»heel zwart uitzagen. De meeste steenen en be»woonde huizen hadden gewelfsels in de beneden»ste verdiepinge, 't welk eertijds kramen van »kooplieden geweest waren." Het woord *kramen* zal eene onbedrevenheid zijn van den vertaler; de gewelven heb ik nog gezien. Ook de Duitsche bouwtrant, het zoogenaamde *Fachwerk*, dat anders aan Zweden vreemd is, wordt hier en daar aangetroffen.

b. De stadsmuren. Deze zijn niet van tigchelsteenen, maar bestaan uit groote gehouwen blokken van den kalksteen, die in Gotlands bodem zoo overvloedig is, en zelfs een deel van deszelfs rijkdom uitmaakt. Merkwaardig is aan deze muren, dat zij niet op één tijd gebouwd zijn. Men onderscheidt eene doorloopende muur, omtrent

[1] L. cit. bl. 255.

Digitized by Google

twintig voeten hoog, en daarop eene latere verhooging van zes tot tien voeten, met een aantal van zestig tot zeventig voeten hooge torens daartusschen, uit vier of vijf verdiepingen bestaande. In den muur waren zeven groote en drie kleine poorten, en het geheel duidelijk uit eenen tijd dat nog geene vuurwapenen gebruikt werden. Aan de landzijde worden drie bolwerken gevonden, welke wederom tot eenen lateren tijd behooren. Nu meent men te Wisby, dat de tweede muur die zoude zijn van MAGNUS LADULÅS in 1299 voltooid; de bolwerken zouden gelijktijdig met het slot van ERIK VAN POMMEREN, in 1411 zijn opgerigt, van hetwelk men sporen met de stadsmuur zamenhangende wil opgemerkt hebben. Dit zijn gissingen, waartegen veel te zeggen valt, met welker bestrijding ik u echter niet wil bezig houden.

c. De kerkruïnen zijn de zigtbaarste bewijzen van Wisbys grootheid, en kunnen tevens van hare oudheid getuigen. Men onderscheidt namelijk daarbij den ouden Byzantijnschen stijl van den jongeren rein Gothischen bouwtrant: de ronde boogen van de spitsboogen. De eersten worden op

Digitized by Google

grond van de Kronijkberigten tot de elfde, de laatsten tot de dertiende eeuw, gerekend. Van de achttien kerken welke Bisschop WALLIN, in zijne *Gotlandsche Verzamelingen* bijeen telt, is het meerderdeel geheel verdwenen, en de overigen, acht in getal, zijn op één na alleen in bouwvallen voorhanden. Het is voornamelijk aan de Lubecksche invallen, dat deze verwoesting wordt te laste gelegd.

Natuurlijk vraagt men bij zoodanige merkwaardigheden naar beschrijvingen en afbeeldingen. De eersten hebben wij van den genoemden bisschop WALLIN, den tijdgenoot van LINNEUS. Zij zijn uitvoerig genoeg, doch in het Zweedsch, in een onvoltooid werk, waarvan het tweede deel dertig jaren na het eerste verschenen is. Wat de afbeeldingen aangaat, die van KLINGWALL en ANKARSVÄRD, de eenigen die er gevonden worden, zijn middelmatige lithographiën. De eerstgenoemde heeft zich met het architektonische bezig gehouden. Overigens behoeft het geene herinnering, hoezeer deze talrijke en ten deele schoone bouwvallen geschikt zijn, om ons van het Gotlandsche *emporium*, zoo als het eenmaal gebloeid heeft, eene grootsche gedachte te doen opvatten.

Digitized by Google

Voor de bouwkunde is wel de Heilige-Geest-kerk de merkwaardigste: een achtkant, honderd voeten hoog, oorspronkelijk uit drie verdiepingen (doch geene krypte) bestaande, met doorloopende pilaren van geslepen marmer. Deze kerk schijnt, tevens met St. Laurents of St. Lars, de oudste te wezen; daarna St. Drotten, anders Drievuldigheid genaamd, te weten de oudste in Wisby, niet op het land. Strelow noemt de jaren 1046 en 1086. In de St. Hans, of St. Jans kerk, gesticht 1130, werd het eerst de Luthersche leer gepredikt: zij moet dus langer dan de anderen bestaan hebben; evenwel niet tot 1585. De overblijfselen zijn niet aanzienlijk. St. Geertrui behoort mede tot de ouderen, schoon het jaar 1167, en de naam van den bouwmeester worden opgegeven. Het is eene kleine kapel, diep in den grond; boven de kerkdeur staat de afbeelding der heilige, die te Nivelle thuis behoorde: weshalve wallin de gissing waagt, dat deze kapel, met een gasthuis daarbij, door de te Wisby verkeerende Nederlanders konde zijn aangelegd. St. Clemens was de patroon der zeevarenden, moest dus te Wisby wel eene aanzienlijke kerk hebben. Hij heeft een fraai portaal, en eenen

Digitized by Google

geheelen torenmuur nagelaten; deur- en vengsterposten zijn van marmer. Het stigtingjaar weet men niet, maar KLINGWALL had eenen grafsteen met runenschrift gevonden, en besloot daaruit een hoogen ouderdom. Hij geeft de karakters, zonder verklaring. Hoe veelvuldig runenschrift door geheel Gotland, en evenzeer op Oeland, gevonden wordt, kan men bij LINNEUS zien, die onder anderen van een grafschrift de woorden geeft, met het jaartal 1401. Wat verder St. Clemens betreft, indien wij het jaar der stichting niet weten, zoo weten wij daarentegen het jaar van den ondergang. Het waren namelijk de Lubeckers die in 1525 daar de hand aan legden. Het bewijs is eene munt van SÖREN NORBY onder een der grafzerken gevonden, hoedanige in 1523 geslagen werden. Latere verwoestingen komen in de geschiedenis niet voor.

St. Olof was aan den bekeerder van Gotland, den Noorschen Koning Olof gewijd, en wordt gezegd door ERIC EIEGOD, 1097, gesticht te wezen, waartegen bisschop WALLIN bedenkingen maakt. Hiervan geeft ook HVITFELD berigt. St. Georg, of Jurjen, lag benevens een annex hospitaal, buiten de stad, nog aanwezig in 1401. De ruïnen zijn

Digitized by Google

niet zoo aanzienlijk als ze ANKARSVÄRD heeft afgebeeld.

Tot den fraaijeren stijl en de grootere kerken, behoort die van den patroon der kooplieden St. Nikolaus, alsmede die van de Heilige Catharina. De eerste had eene lengte van 93 ellen, en het graf van MAGNUS STORE, den landvoogd van den Pruisischen Heermeester, (toen deze Gotland van Koning Albregt zoude in pand gehad hebben) gestorven 1387. Hier lag ook de geleerde PETRUS DE DACIA begraven, een geboren Wisbyer, die in 1266 te Keulen studeerde, en vervolgens te Parijs. Zijn naam duidt aan dat hij voor een Deen gehouden werd. Dus rekende men toen Gotland onder Denemarken. Bij deze kerk behoorde een Dominicanerklooster en school, waarvan PETRUS Lector was in 1280.

St. Catharina meet eene lengte van 92 ellen; aan iedere zijde waren zes fraaije pilaren, ten deele aanwezig. Ook hiermede was een klooster verbonden.

Ten slotte valt te noemen de nog bestaande Vrouwen- of Maria-kerk, een groot en aanzienlijk gebouw, in 1225 voor de Duitsche gemeente ge-

17

Digitized by Google

sticht. Een oude schrijver gewaagt daarenboven van eene Russische kerk, in zijnen tijd bestaande, waarvan geen spoor overig is. Die vermelding heeft intusschen eenige waarde voor de handelsgeschiedenis. De schrijver is NICOLAAS PETREJUS van Koppenhagen, die omtrent 1550 eene *historia de Cymbrorum origine* geschreven heeft. Dezelfde PETREJUS verhaalt, op eene plaats, welke hij niet heeft laten drukken, dat de Michielskerk uit de bijdragen van oneerbare vrouwlieden gesticht was, die derhalve óf talrijk óf vermogend waren. »Quod scortae," schrijft hij, »ex impudentissimo quaestu, proprium sibi templum exstruxere." De bisschop wil daar louter boetvaardige Magdalena's onder verstaan hebben; in allen gevalle zien wij, dat ook in dit opzigt Wisby eene bezochte zeeplaats geweest is.

Leed doet het mij van dit belangrijker gedeelte der Wisbysche overblijfselen, een zoo vluchtig overzigt te hebben moeten geven. Zij verdienen eene grondiger behandeling, dan waarvoor mij de tijd gegeven was. De nog overige oogenblikken wil ik aan de numismatische besteden. Al voor langen tijd zijn te Wisby oude muntspeciën ont-

Digitized by Google

dekt, want reeds STRELOW (1633) spreekt van Syrische, Arabische, Grieksche en Romeinsche penningen; sedert mag daar echter veel bijgekomen zijn. Degenen, die ik gezien heb, zijn in handen van eenen bloedverwant van den geachten Nederlandschen Vice-consul ENEQUIST, die met veel geduld zijne verzameling ordentlijk met mij doorloopen heeft. Zij is talrijk en veelsoortig, schoon niets bevattende dan 't geen op Gotland gevonden is. Of zij juist voor de handelgeschiedenis van Wisby van zoo groote beduidenis zal zijn, als de meesten aannemen, is iets waaromtrent ik eenigen twijfel voed.

Van dien aard zouden inzonderheid wezen de Kufische, zoowel gouden als zilveren munten, hier ontdekt of verzameld. Het is wel waar, dat dit Arabische geld, althans het zilvere in de Oostzeelanden, met name in Pommeren [1] en in Brandenburg, geene zeldzaamheid is; maar dat er ook zoo veel van dien aard in Gotland gevonden werd, schijnt sterk van den levendigen handel te getuigen, welke vandaar met Rusland, of ook wel aldaar

[1] Met name bij het dorp Lebbin op Wollin; zie WEDEL (D. o. p. 55) te voren aangehaald.

Digitized by Google

met de Russen, vroegtijdig moet gedreven zijn. De Russen namelijk, zoo neemt men aan, handelden met de Asiaten, ontvingen hun geld en betaalden daarmede de Gotlanders, die er dan op hunne beurt weder hunne betalingen mede konden doen. Op deze wijs konde er wel eene hoeveelheid van dat geld naar Gotland komen, en van den bezitter in tijden van nood en gevaar, in den grond begraven worden. Deze niet onaannemelijke hypothese wordt van de Zweedsche penningkundigen tegenwoordig algemeen gevolgd [1]. Aan den anderen kant echter heeft SARTORIUS [2] te bedenken gegeven, dat een geregelde handelweg voor de Asiatische waren over Rusland niet bestond, en indien er die ooit geweest was, moest hij toch staande de lange overheersching der Mongolen, zijn gestremd geweest [3].

---

[1] Hunne gevoelens geeft op S—R (SCHRÖDER?) in het vierde stuk der IDUNA. Stockholm 1818. In het zevende handelt dezelfde van de goudbracteaten, *nummi incusi*, op onderscheiden tijden in Zweden gevonden. Overeenstemmende is J. G. C. ADLER, *Museum Cuficum Borgianum. Romae* 1782.

[2] *Gesch. d. Hanseat. Bund.* I. p. 198 e. v.

[3] Zie GRAUTOFF. *Kurzer Abriss einer Geschichte des Hanseatischen Komptoirs zu Novgorod*, p. 333, in het tweede Deel zijner nagelaten historische Schriften. Lubeck 1836.

Digitized by Google

Hierbij komt dat deze Arabische munten, langs de Oostzee, en vooral aan de Zweedsche kusten gevonden, zoo menigvuldig zijn, en dat desniettemin te Lubeck, waar speciën van alle landen in omloop waren, waarvan wij de namen en officiële waarderingen naauwkeurig kennen [1], van Oostersche munt geen spoor of blijk wordt aangetroffen. De Lubeckers op Gotland, en de Lubeckers te Novogorod, moesten dan toch ook wel van die specie naar Lubeck hebben overgebragt. Verder verdient het overweging, dat al hetgeen ons van den handel te Novogorod is bekend geworden, een geheel anderen staat van zaken uitwijst. De betalingen deed men met mardersnuiten en ander pelswerk, en wanneer men met zilver handelde, werd het toegewogen. Zóó wordt het regelmatig in de verordeningen aangetroffen.

Het is derhalve niet zoo zeker, dat de Kufische munten door den koophandel zijn aangebragt.

---

[1] Uit JACOB VAN MELLE. *Abhandlung von den Lübeckischen Müntzen:* in DREYERS *Sammlung vermischter Abhandlungen.* II. Theil; meer nog uit GRAUTOFF's Verhandeling in het derde Deel: *Geschichte des Lübeckischen Münzfusses bis zum Jahre* 1463; *mit Beilagen.*

Digitized by Google

Met de gouden Bizantijnen, welke al mede naar Gotland gekomen zijn, onder anderen met de namen van LEO en ANASTASIUS, heeft men dezelfde zwarigheid niet op te lossen, wijl deze munt inderdaad een tijdlang in Frankrijk en in Duitschland in omloop was.

Daarentegen kan men niet nalaten zich te verwonderen over de groote menigte van Romeinsche penningen, uit den vroegsten Keizertijd tot aan L. VERUS, en zelfs uit de tijden der Republiek. Onder anderen heeft men eene aarde vaas gevonden, niet diep in den grond, waarin 500 Romeinsche denariën. Men heeft ook nog gevonden gouden en zilveren munten van de latere Keizers, uit de vierde en vijfde eeuw met eene groote hoeveelheid Frankische en Angelsaxische munten vermengd. Zouden de rooftogten van de Noormannen, die ook de kusten van Italië plunderden, hier de oorzaak bevatten? Deze gedachte brengt mij op eene andere gelijksoortige, om de vergraven Oostersche munten te verklaren. In het laatste gedeelte der veertiende eeuw, en daarna onder ERIK VAN POMMEREN, waren in Gotland de Vitalianen, en zij waren er ta-

Digitized by Google

melijk lang, zoodat zij zelfs sterkten aanlegden [1], naderhand geslecht van den Pruisischen Heermeester. Die roovers kwamen overal, en plunderden waar zij kwamen: onder anderen aan de Lyflandsche kust, en hooger op. Zij kwamen dus ligt aan allerlei geldspeciën; en dat zulk een plunderaar gaarne zijnen schat in den grond groef, is iets dat wij van de zeeroovers van andere tijden en landen meermaals verhaald vinden, en dat de omstandigheid wel medebragt. Het zijn dan ook steeds kustenlanden, waar deze schatten worden opgedolven. Zoo doende is ten minste het vinden van veelsoortige speciën bij elkander geene vreemde zaak.

Saxische en Frankische munten, ook Duitsche Ottonen, zijn op Gotland in groote menigte gevonden, doch louter kleine zilveren speciën, denariën of penningen, langen tijd geheel Europa door schier de eenige dagelijksche munt; gelijk

[1] LINNEUS zag midden in het land de overblijfsels van zoodanige sterkten, welken van deze roovers, doch ook van de Deenen uit den tijd van MARGARETHA kunnen zijn opgerigt. Zie LINN. l. c. bl. 351: »steene muren van groote huizen, en gewelven, somtijds drie verdie»pingen hoog, met smalle gangen en trappen, werden heden den gant»schen dag gezien."

Digitized by Google

het nog bestaande spraakgebruik: *denaro, dinero,* en *penge* voor geld in 't gemeen, uitwijst. In Saxen weet men daarenboven tamelijk zeker, dat vóór de twaalfde eeuw geene andere munt dan *denarii* geslagen zijn. Het ontbreken van alle grootere munten bij eene zoo groote hoeveelheid, bewijst dus dat deze vond althans tot den ouderen tijd moet gerekend worden.

Korte dagen vóór mijne komst op Gotland had men weder zulk eene ontdekking gemaakt; dat namelijk eene massa van zilvermunten, niet zeer diep in de aarde gevonden werden. Zij was nog niet onderzocht; maar toen de bezitter den zak op de tafel uitstorte, bedroeg het oogenschijnlijk eenige duizend stuks, waaronder niet weinige als Angelsaksische (met den naam Aethelred) kenbaar waren; een grooter deel nogtans was zonder eenig teeken, of uit bracteaten bestaande.

Bijzonder voor de Landsgeschiedenis van waarde zijn de munten met den *Agnus Dei,* te Wisby zelve geslagen door hare eigen overheid. Vroeger was het stadswapen een gehoornde ram, waaruit in de Christelijke tijden, ligt een *Lam Gods* worden konde, een teeken dat ook elders menigvul-

Digitized by Google

dig is. Bisschop WALLIN, die hierbij uitvoerig is, schrijft den ram toe aan de schapenteelt, welke van ouds op Gotland sterk gedreven werd. Ook LINNEUS handelt daarover, en de Zweden roemen nog het Gotlandsche schapenvleesch als het beste. Het wapen van Gotland verschilt niet van het Wisbysche; maar de Duitsche kooplieden gebruikten hun eigen zegel: een bloeijende lelie met twee takken, en het omschrift: SIGILLUM THEUTONICORUM GUTHLANDIAM FREQUENTANTIUM, onder welke benaming, als de eigen titulatuur hunner corporatie, zij gemeenlijk in de Diplomata voorkomen.

Afbeeldingen en beschrijving van deze zegels vindt men bij WALLIN, en aan het eind van het Oorkondenboek bij LAPPENBERG.

Wat de Wisby-munten betreft, zij kunnen, dunkt mij, niet als bewijzen van die wettige autonomie beschouwd worden, welke de Gotlanders onder eigen opperhoofden genoten, vóór dat zij zich (zoo als de inlandsche geleerden gaarn willen) onder Zwedens beschermende oppermagt begaven: hoedanige gebeurtenis bij het einde van de tiende eeuw staat opgeteekend. De munten zijn niet zoo oud, en moeten veeleer tot volgende tijden ge-

Digitized by Google

bragt worden, toen bij het toenemen van Wisbys rijkdom, en bij hare betrekking tot het Hanzeeverbond, het Zweedsche patrocinium op den achtergrond geraakt was.

Eene andere inlandsche munt hebben wij reeds vermeld, namelijk die van SÖREN NORBY, waarvan nog al eenigen gevonden zijn. Naam of teeken van Koning CHRISTIAN (wiens regt de Admiraal zoo trouw verweerde), wordt daarop niet gezien, maar alleen van Wisby en van NORBY zelven.

Deze zijn de muntsoorten, welke ik, te Wisby zijnde, heb kunnen in oogenschouw nemen, en bij het berigt waarvan ik mijn kort verblijf, en nog kortere numismatische kennis, niet verheelen wil. Een wetenschappelijk onderzoek, en uitvoerige beschrijving, zouden gewis de moeite loonen: schoon het waar is dat gelijksoortige voorwerpen, in het muntenkabinet te Upsala aanwezig, in onderscheiden Verhandelingen van den Hoogleeraar SCHRÖDER aldaar beschreven staan.

Ik eindig dit verslag met eene opgave van de bronnen en hulpmiddelen, welke, behalve de architektonische en numismatische overblijfselen, voor de geschiedenis van Gotland en van het be-

Digitized by Google

roemde Wisby, ten dienste staan. Tot de eigentlijke *fontes* breng ik:

a. de twee regtsboeken: het Landregt GUTA-LAG, en het Stadregt, bij HADORPH en bij SCHILDNER.

b. de Diplomata, waarvan ten deele gebruik gemaakt is, bij DREYER en bij LAPPENBERG.

c. drie oude kronijken, te weten:

1°. Zekere overoude verhalen in vier hoofdstukken, achter den GUTA-LAG, bevattende velerlei opmerkelijkheden. Het begint met eene dichterlijke natuurbeschrijving. Gotland was eerst zoo onschijnbaar, dat het des daags onder zonk, en des nachts boven dreef. Een man bragt vuur op het land, en sedert zonk het niet meer. Neemt men hierbij wat LINNEUS van den regelmatigen aanwas der Gotlandsche kusten opgemerkt heeft, en zijn oordeel over de wording van het eiland, zoo is men genegen er eene geognostische aanduiding in te herkennen. Verder verbreidt zich de Kronijk over den uittogt van een gedeelte der bevolking over Rusland naar Konstantinopel; over den vroegtijdigen en vrijwilligen overgang van Gotland tot het Christendom; over de vroegere Heidensche eeredienst en de menschenoffers; over de onafhankelijke be-

Digitized by Google

trekking tot den Bisschop van Linkióping en tot den Koning van Zweden, met andere zaken, waarvan wij reeds aanleiding hadden te handelen.

2°. Voor de gebeurtenissen van de XV en XVI eeuw niet onbruikbaar, is het ***Diarium fratrum Minorum in Wisby***, geschreven in het eerste gedeelte van de zestiende; van 't welk HOLBERG meermalen gebruik gemaakt heeft voor zijne Deensche geschiedenis. Te vinden in het eerste Deel van LANGEBEK. Scriptores rerum Danicarum. Koppenh. 1771—1772. Zeven deelen in folio.

3°. Een derde is de *Chronica Guthilandorum*, in het Deensch, van HANS NIELSSÖN STRELOW, Koppenhagen 1633, een en andermaal genoemd. Deze STRELOW was een geboren Gotlander, Predikant en Proost van een der drie *Tredings*, waarin van ouds het eiland wordt afgedeeld. De Zweden spreken van hem met minachting, wegens zijne Deenschgezindheid. »Hij schrijft als een Jut," zegt WALLIN. Ondertusschen is hij voor de latere tijden schier de eenige berigtgever; het oudere is ook maar ten deele uit N°. 1, en uit ALBERT KRANTZ overgenomen. Dat onder de volksverhalen en overleveringen, waarmede hij zijn werk stoffeert, ongelooflijkhe-

Digitized by Google

den voorkomen, neemt zijne geloofwaardigheid in het historiële niet weg; evenmin dat hij enkele anachronismen begaat, die men verhelpen kan. Daarentegen zijn wij hem dank schuldig voor hetgeen hij van volksliederen, en uit de volkszeden heeft opgeteekend. Het is ook van hem dat wij het weten, dat herhaaldelijk uit Wisby het archief is weggevoerd; onder anderen nog tijdens de Hervorming, 1527, door den Bisschop van Linkióping, onder wiens Sticht Gotland behoorde [1].

Wat de schrijvers betreft: eene eigen Geschiedenis van Gotland of Wisby ontbreekt. De Zweedsche en Deensche geschiedschrijvers LAGERBRING en DALIN, HVITFELD en HOLBERG hebben van de zoo even opgenoemde *fontes*, voor hun doel alleen, zonder veel kritiek, gebruik gemaakt.

Eene academische monographie van SCHOUMACHER. *Dissertatio de Gotlandia. Upsala* 1716, is van geringe beduidenis; eenige plaatselijkheden uitgenomen, die men toch nog beter bij LINNEUS beschreven vindt.

---

[1] Hij spreekt van oorkonden op vellen geschreven en op berkenbast.

Digitized by Google

In 1753 werd Gotland van LANGEBEK bezocht, wiens oudheidkundige bemerkingen in de LANGEBEKIANA gevonden worden, uitgegeven in 1794 van NYERUP [1].

Onbeduidend is, volgens het getuigenis van SCHILDNER, eene naamlooze verhandeling, onder den beloovenden titel: Verhaal van de lotgevallen der stad Wisby en van het Eiland Gotland, in eene Zweedsche Verzameling van het jaar 1760.

Daarentegen hebben wij eene fraaije bijdrage de volksspelen, en de taal op Gotland behandelende, van zekeren Candidaat SAEVE, mede een inlander. Dezelve is uit het Zweedsche handschrift in het Deensch gedrukt, met eene historische inleiding van Prof. MOLBECH, in het vierde Deel van het *Historisk Tidsskrift*, uitgekomen te Koppenhagen, 1843.

---

[1] Van het steenen kruis van koning WALDEMAR, zie SÆVE.

Digitized by Google

OVER DE

TABULA AMALFITANA.

(Voorgelezen in de Vergadering van de Derde Klasse van het Koninkl. Nederlandsche Instituut, den 22 Januari 1849.)

Digitized by Google

Tot de vorderingen der regtsgeleerdheid in onzen tijd, M. H. mag gerekend worden, het geen gedaan is voor de Kritiek der middeneeuwsche zeeregtsmonumenten. De Wisbysche zeeregten, of het oude Gotlandsche waterregt, waarmede ik bij eene andere gelegenheid uwe aandacht mogt bezig houden, zijn voor een goed deel aan de onzekerheid onttrokken, welke derzelver oorsprong en bestanddeelen omtogen hield, en het mag hier wel gezegd zijn, dat daartoe de pogingen van aan u wel bekende Nederlandsche geleerden het meest hebben bijgedragen. Het is thans mijn oogmerk u omtrent een ander gedenkstuk, tot het gebied der Middellandsche zee behoorende, te berigten, dat voor vier jaren in Italië ontdekt werd; een

Digitized by Google

regtsboek, waarvan tot dusverre de inhoud onbekend, ja zelfs het bestaan raadselachtig gebleven was. Ik bedoel hiermede de in Napels uitgegeven TABULA AMALFITANA; van welke ontdekking, zoo veel mij bewust, aan deze Klasse nog geene rekenschap gegeven is; die welligt ook elders de verschuldigde opmerkzaamheid nog niet gevonden heeft: dit moet ik echter ter zake mijner laatste uitlandigheid in 't midden laten. In de verzameling van PARDESSUS, in 1845 besloten, wordt de TABULA AMALFITANA nog voor een onding verklaard, voor eene bloote benaming uit misverstand geboren; zelfs in den overvloed van *addenda* en *corrigenda* daarbij gevoegd staat zij niet vermeld: hetgeen intusschen, bij den slechten staat van den Napelschen boekhandel te verschoonen is. Het is zelfs eene gewone zaak daar ter stede, dat de geleerden zelve aan hunne huizen hunne boeken slijten, (dat zij alleen bij den autor te bekomen zijn); handel-correspondenten hebben die niet, en zoo kan het gebeuren dat eene ontdekking van ondergeschikt belang, en wanneer het geen Cicero en geen Livius betreft, eenige jaren aan de deelneming der belanghebbenden onttrokken,

Digitized by Google

onbenut liggende blijft. Met de AMALFITANA schijnt dit het geval te zijn.

PARDESSUS derhalve, wien men bij onderwerpen van deze soort wel noemen moet: PARDESSUS wist van den inhoud der tafel niets, en was omtrent het bestaan derzelve een ongeloovige. Dit laatste behoefde niet. Voor twee jaren had ik aanleiding om hier ter plaatse het Wisbysche zamenstel tegen deszelfs losse kritiek in bescherming te nemen, op grond van niet genoegzaam gewaardeerde oude getuigenissen: met het onderwerp nu voorhanden is het niet veel anders gelegen. Had de vlijtige verzamelaar zich van de narigten bediend, welke reeds in 1835 gedrukt voorlagen, hij had het bestaan van een Amalfitaansch zeeregt niet in twijfel kunnen trekken. Die narigten zijn uit oude Kronijken genomen, welke nog niet zijn te gronde gegaan; zij staan ten deele bij PANSA [1], ten volle in de geschiedenis van Amalfi door MATTEO CAMERA [2] aangewezen. Maar neen! PAR-

[1] Istoria dell' antica repubblica d'Amalfi. Composta dal dottor FRANCESCO PANSA. opera postuma in due tomi divisa. Napoli 1724.

[2] Istoria della città e costiera di Amalfi, in due parti divisa; con rami, da MATTEO CAMERA. Napoli 1836.

Digitized by Google

DESSUS zag die over 't hoofd; hij hield zich alleenlijk op bij een verward berigt van FRECCIA, eenen schrijver uit de zestiende eeuw, vatbaar om weg geredeneerd te worden; die FRECCIA verhaalde ongeloofelijke dingen, en de TABULA AMALFITANA, waarvan hij spreekt, mag een en hetzelfde geweest zijn, met het zeeregt van Trani, door hem PARDESSUS uitgegeven [1], alzoo Trani aan het hertogdom van Amalfi onderhoorig was [2]. Daarmede was de benaming verklaard, en de zaak een *nonens* geworden.

Onze HENDRIK BRENCMAN, toen hij voor 130 jaren zijne *republica amalphitana* schreef, deed omgekeerd: hij hield zich alleen aan FRECCIA, en diens getuigenis omtrent de TABULA was hem genoeg. PANSA was nog niet gedrukt, en van Flo-

[1] *Collection* I, p. 146. V. p. 237.

[2] Dit is eene grove verwisseling van Trani met Atrani, een onbeduidend plaatsje in de nabijheid van Amalfi. Trani ligt aan de Adriatische zee, in de terra di Bari. Aanleiding tot het misverstand gaf BRENCMAN, doch schuld heeft hij daar niet aan. Bari was onder de Grieken een eigen hertogdom, even als Amalfi, en werd onder de Noormannen met Apulië vereenigd. Trani heeft tegenwoordig 14,000 inwoners. Het zeeregt, door PARDESSUS bekend gemaakt, is niet oud, doch belangrijk.

Digitized by Google

rence naar Amalfi te reizen, om in het klooster-archief de Kronijk te raadplegen, was iets dat men te dier tijd in BRINCMANS omstandigheid, en bij zijne andersoortige bedoelingen, vergen noch verwachten konde.

Het berigt van MARINO FREZZA (zoo als hij eigentlijk heet) in zijne *Commentarii feudales*, in 1554 te Napels gedrukt, luidt dus: onder de Grieksche keizers werd eene Admiraliteit opgerigt, met name te Amalfi, dat onder eenen Patricius stond, en was »una Graecorum sedes." »Hinc (heet het vervolgens) in Regno non lege »Rhodiâ maritima decernuntur, sed *tabula quam* »*Amalphitanam vocant:* omnes controversiae, »omnes lites, et omnia maris discrimina ea lege, »ea sanctione usque ad haec tempora finiuntur." Verdiende nu dat berigt eenig geloof? FRECCIA was regtsgeleerde en keizerlijke raad, in de gelegenheid om van charters en van oude bescheiden kennis te nemen, die hij ook noemt: »in quam »plurimis veteribus monumentis atque chartis..." Zijne slechte schrijfwijs, en geringe historische kennis doen geen afbreuk aan hetgeen hij met zijne oogen kan gelezen hebben. Ja maar, zegt

Digitized by Google

PARDESSUS: »de daadzaak, dat de tafel van Amalfi »het gemeene zeeregt van het geheele Koningrijk zoude hebben uitgemaakt, is valsch. In de »wetgeving, in de regtsspraken, in de regtsgeleerde schriften van dien tijd, is daar geen spoor »van te vinden." Een ieder gevoelt, dat het hierbij zeer op de zorgvuldigheid van een zoo wijdloopig onderzoek moet aankomen; doch toegegeven dat van de toepassing der TABULA in de zestiende eeuw geene sporen gevonden worden: is daarmede het geheele bestaan derzelve omgestooten? Hoe menig regtsmonument geldt niet formaliter, waarvan het werkelijk gebruik voorlang opgehouden heeft? Hoe zeldzaam was niet de toepassing van onze aloude zeeregten in den lateren tijd? FRECCIA zegt ook niet: aan alle oorden van het rijk (t. w. het Koningrijk Napels), maar alleen »in Regno", en mogt hij al daarmede te veel gezegd hebben, zoo gold toch het gezag der Tafel in het geheele hertogdom van Amalfi; zij verkreeg eene mate van beroemdheid, welke aan andere Italiaansche regtsboeken van dezelfde soort niet is ten deel gevallen, levert alzoo een beduidend bewijs op voor den bloei der Amalfitaansche zeevaart,

Digitized by Google

waarvoor anders wel goede, maar juist niet menigvuldige getuigenissen voorhanden zijn.

Met dat van FRECCIA stemt overeen een ander, bij PANSA afgedrukt, uit eene Amalfitaansche Kronijk genomen (hoedanigen er nog in handschrift in de kloosterarchieven gevonden worden), oogenschijnlijk ook van FRECCIA geraadpleegd. Bij gelegenheid van de uitvinding van het compas, zegt dezelve: »certe digne ingeniis Amalphitanis, a qui»bus et *compilatae* leges maritimae, quibus de»ciduntur inter nautas jurgia, in *Curia magni* »*Admirantis* huius regni." Het is voor ons volgend onderzoek van eenig belang, dat het admiraliteitsgerigt en het regtsboek te zamen en als bijeenhoorende genoemd worden.

Eene derde vermelding van onze TABULA wordt gevonden in zekere naamlooze voorrede mede van eene Amalfitaansche Kronijk, van de vijftiende eeuw, opgenomen in eene verzameling in 1782 te Napels uitgegeven. Zij is van dezen inhoud:

»originali chronicae Amalphitanae, quae erat »scripta charactere curialisco, et in carta »membranae servatum fuisse, una cum TA»BULA PROTHONTINA MARIS in domo familiae Do-

Digitized by Google

»mini URSI, et ex illa cives faciebant sibi »copias, ut penes se tantum documentum »haberent. Sub rege Ladislao [1], Vincislaus »de Sancto Severino, qui fuit Dominus Amal- »phiae, prohibuit de domo Domini Vrsi ori- »ginale, et portavit in domo sua; et ita de- »perditum est originale illud taliter ut ali- »quae in civitate remanserint copiae, quas »magna cautela quisque apud se tenebat.... »Et ego mea manu scripsi copiam de hac »Chronica, et de TABULA PROTHONTINA, *quae* »*habetur etiam cum consuetudinibus et usis* »*Amalphitanorum*, propter causas et lites »quae inter nautas insurgunt."

Hier worden drieërlei bescheiden genoemd: *a.* de Kronijk van Amalfi, *b.* de TABULA, *c.* de costuimen of stadregten aldaar. Deze drie dingen hoorden handschriftelijk te zamen; de laatstgenoemde verbinding, van de TABULA en de *Consuetudines* zal voor ons volgend onderzoek bruikbaar wezen.

De genoemde Wenceslaus de Santo Severino,

[1] Gekroond 1386.

Digitized by Google

die aanleiding gaf tot het verloren gaan der eerste oorkonde, was Doge van Amalfi, en stierf eenen gewelddadigen dood ten jare 1401. Vóór en na dien tijd bestond er dus te Amalfi eene TABULA PROTHONTINA MARIS, waarvan de afschriften met den tijd zeldzamer geworden, en eindelijk uit de bekendheid geraakt zijn. De benaming van *Prothontina* is mij etymologisch niet verklaarbaar: bedorven Grieksche namen komen ook nu nog in het Napolitaansche voor, en Amalfi bleef langer dan de andere hertogdommen onder de heerschappij in naam van de Grieksche keizers; hare praefecten en Dogen werden van daar met Grieksche titels en waardigheden bekleed [1]: zoo mag ook deze titulatuur uit Constantinopelen afkomstig zijn. Wat de zaak betreft, men verstond er eene bediening onder aan het admiraalschap gelijk, doch van minderen rang; althans onder de Angoïnische regering was dit zoo. CA-

---

[1] Protosebastos, Protospatharios, etc. In eene Napelsche Constitutio van 1282, (bij PARDESSUS V. p. 253) bevindt zich eene rubriek: »de ammiratis et vice-ammiratis, prothontinis et comitis" (sic.) en verdere vermelding, doch zonder verklaring. Bij DUCANGE L. m. et i. Graec. komt het woord niet voor.

Digitized by Google

MERA [1] heeft eene lijst van zoodanige Protontini, uit de Rijksregisters getrokken, beginnende met 1269. TABULA PROTHONTINA MARIS was derhalve het zamenstel van zeeregten, waarnaar de Prothontini, als admiraliteitsgeregt, gewoon waren regt te spreken.

Zoo verre gingen de berigten, en zoo veel wist men van de TABULA AMALFITANA toen in 1844 de tafel zelve op eens te voorschijn trad. De geschiedenis der ontdekking is deze. In 1762 had Venezië eenen geletterden Doge MARCO FOSCARINI, die slechts één jaar dien hoogen staatspost bekleede. Hij was een bezitter van handschriften geweest, en deze handschriften kwamen bij zijnen dood naar de keizerlijke boekerij te Weenen. Voor weinige jaren werd van dezelven de Katalogus bekend gemaakt, in het geschiedkundig Archief van Florence, deel V. fascikel 383 en 384, en nu bleek het dat daaronder een handschrift van de TABULA wezen moest. De vermelding was deze:

»Cod. CLXXXIV. (Foscarini) N°. 6626 (N°. der Weener boekerij).

»Capitula et ordinationes curiae maritimae

---

[1] bl. 25.

Digitized by Google

»nobilis civitatis Amalphae, quae in vulgari »sermone dicuntur la Tabula d'Amalfi."

(In hetzelfde handschrift) c. 188 (?)

»Incipiunt consuetudines civitatis Amalphae, »compilatae et ordinatae anno Domini mille-»simo, decimo anno regiminis ipsius civita-»tis, per ipsos Amalphitanos."

Natuurlijk konde deze belangrijke inlichting de aandacht der Italiaansche geleerden, met name der Napolitaansche, niet ontgaan. Te Napels bestond voorlang eene geleerden-vereeniging met het doel om voor de geschiedenis der beide Siciliën oorkonden [1] op te sporen, en uit te geven, en bij de verdeeling van den arbeid werd hetgeen Amalfi zoude betreffen aan den Prins van ARDORE opgedragen. Deze vond eerlang gelegenheid om zich uit den bewusten Codex in Weenen een afschrift te bezorgen, dat hij aan het genootschap vereerde; terwijl de uitgave aan eenen der medearbeiders voor de Amalfitaansche papieren, den toenmaligen

[1] Van 568—1734.

Digitized by Google

advokaat CARLO TROYA werd toevertrouwd, dewelke daarmede nog tenzelven jare in gereedheid kwam. Diensvolgens bezitten wij thans de beide texten, zoowel van de TABULA als van de *Consuetudines*, met eenige aanteekeningen op laatstgemelden, en eene Nota betrekkelijk de eerste, tegen PARDESSUS gerigt, van LUIGI VOLPICELLA, met belofte eener opzettelijke bewerking; welke echter tot hiertoe niet verschenen is, en gemerkt de tijdsomstandigheden sedert 1847 tusschen beide gekomen, wel niet spoedig verschijnen zal.

Het te Weenen genomen afschrift, en den Napelschen afdruk mogen wij onderstellen naauwkeurig te wezen. Daarvoor spreken de onzinnige interpunctie, en de spraakkunstige wanstaltigheden door het geheele zamenstel heen: zij zijn van dien aard dat een niet geheel werktuigelijk afschrijver ze van zelf verbeteren moest. De artikelen der TABULA zijn zes-en-zestig in getal, en wel in het Latijn een-en-twintig, de overigen in het Italiaansch, beide bedorven, en met woorden uit de andere taal vermengd. De Latijnsche artikelen zijn wel de oudsten, en daar een en andermaal dezelfde bepaling van nieuws voorkomt,

Digitized by Google

mogen wij aannemen, dat het opstel nu voor ons liggende niet op eens, maar van lieverlede dusdanig geworden is. Trouwens is dat eene bekende zaak bij zulke compilatiën, gelijk onze oude zeeregten uitwijzen, en in onze Stad- en Landregten niet zelden zigtbaar is. Evenzeer ontbreekt het in deze TABULA aan zamenhang van de artikelen onderling. Een hoofd, of opschrift heeft zij, maar geen *Explicit* aan het eind: in zoo ver kan het twijfel lijden of wij het geheele zamenstel bezitten; dit is echter waarschijnlijk, omdat er tijdens het verloren gaan van het origineel, nog vele afschriften daarnaar genomen, aanwezig waren, en de voorvermelde anonymus schijnt te zeggen: dat de tafel en de costuimen van Amalfi in een en hetzelfde handschrift bestonden: »*quae habetur etiam* »*cum* consuetudinibus et usis Amalphitanorum": hij voegt er bij in welke hooge achting beide, en de Kronijk, gehouden werden: zoo mag men denken, dat zijn afschrift volledig zal geweest zijn, en ook wel het Weener handschrift als een van de bewaard gebleven afschriften, waarin dezelfde vereeniging plaats heeft, t. w. eerst komt de Tabula, dan de *Consuetudines*, en achter dezen:

Digitized by Google

explicunt Consuetudines civitatis Amalphae.

Of er witte bladen tusschen beide zijn, kan ik niet zeggen, maar de Katalogus heeft Cod. *stesso:* »in hetzelfde handschrift": indien men namelijk zich op de naauwgezetheid der Napolitaansche uitgevers verlaten mag. De vereeniging van beide, en de volledigheid der *Consuetudines*, met opschrift, preambel, en een slot, leveren, dunkt mij, voor de voltalligheid der zeeregts-artikelen een gunstig vermoeden op; schoon aan den anderen kant de bedorvenheid en zinneloosheid van sommige artikelen daaraan eenigzins afbreuk doet.

Tot de hoofzaak van mijn onderwerp, den inhoud overgaande, moet ik hiervan, zoowel als van mijne onbekendheid met de scheepstermen in de Amalfitaansche volkstaal gewagen, om te zeggen, dat ik op het verklaren van ieder artikel geen aanspraak maak. Niettemin blijft er genoeg algemeen toegankelijksch over, waaruit het geheele monument gekenmerkt, en met andere gelijksoortigen in vergelijking gebragt worden kan.

Drie sporadische artikelen daargelaten, die eigenlijk geen zeeregt zijn, laat zich de overige inhoud onder de volgende zeven rubrieken, waarvan in

Digitized by Google

meerdere of mindere mate gehandeld wordt, rangschikken. De orde is deze:

I.	Van het bootsvolk:	20 artikelen.
II.	Van den schipper:	22 »
III.	Van de reeders:	12 »
IV.	Van de accommanda:	4 »
V.	Van den omslag bij het werpen:	2 »
VI.	Van admiraalschap:	1 »
VII.	Van den voorrang op het schip:	2 »

Niet alle deze rubrieken zijn in haar geheel voor het tegenwoordig oogmerk belangrijk. Zij worden hier genoemd om een overzigt te geven van het geheel. Daarentegen komen in de meesten derzelven enkele bepalingen voor, welke ook voor de kennis van den ouderen zeehandel bevorderlijk zijn, en onzer aandacht wel waardig. Zij betreffen twee contracten, in de dertiende eeuw, en ook wel vroeger, in de Middellandsche zee gebruikelijk, waarvan al voorlang de namen niet meer genoemd worden. Ik bedoel de *colonna* en de *accommanda.*

De *colonna* is een contract voor eene zeereis aangegaan, waarbij de schipper het gebruik van

Digitized by Google

zijn schip, de bootsgezellen hunnen arbeid, en een of meer geldschieters hun geld of goed, zamenbrengen. Dat geld of goed wordt in ééne of meer bestemmingplaatsen omgezet, en bij de terugkomst de winst gedeeld, volgens zekere overeengekomen evenredigheid. In het spraakgebruik werd het interest zelf in massa genomen *colonna* genoemd.

Van deze *colonna* nu wordt in onze TABULA bij allerlei gelegenheden gewag gemaakt.

De bootsgezel, heet het in art. I, die handgeld of voorschot aangenomen heeft, en niet opkomt om dienst te doen, vervalt in eene boete ter bescheidenheid van den schipper en de maats [1], en komt deze boete ten voordeele van de *colonna*.

Ook de eigenaars, of houders van scheepsparten, zijn, volgens art. 8, in de *colonna* begrepen, en hebben hun aandeel nevens de kapitalisten, den schipper en het bootsvolk. Zij kunnen zich, ieder hunner, tegen de reis verzetten; doch hebben dan in geval van zeeramp, alleen actie tegen

---

[1] In art. 50 luidt het anders: »al parere de li consoli": dat is wel van lateren tijd.

Digitized by Google

den schipper, niet tegen het schip, of de scheepsparten.

Zoodra het schip onder zeil is, moet de schipper aan de geheele bemanning opgave doen, waaruit de *colonna*, en de goederen, bestaan, en van het geld, dat medegaat, als ook van de bestemming der reize: art. 10. Dit art. komt nog eens voor, in het Italiaansch, aan het eind; doch daar heet het: »wanneer het schip de haven verlaat."

De schipper, zegt art. 11, mag geene goederen van anderen onder de *colonna* begrijpen (?).

Wanneer het schip, uit de haven zijnde, schade beloopt, wordt het getimmerd ten koste van de *colonna*, volgens artt. 19 en 21.

Daarentegen, zegt art. 20, is er vertimmering noodig, niet staande, maar vóór de reis, komt dezelve ten laste van de scheepsaandeelen, want men was verpligt een bekwaam schip te leveren.

Volgens art. 23 moet de schipper, na afloop van de reis, rekening doen voor het geregt, in tegenwoordigheid van alle de deelhebbers, behoorlijk geroepen, waarbij de uitblijvenden hun verzet verliezen. Ook de consuls moeten daarbij tegenwoordig zijn, art. 39, en wordt hun salaris, naar de salmen of lasten, die het schip houdt, berekend.

Digitized by Google

Art. 26. Wanneer het schip breekt, of genomen wordt, wat daarvan teregt komt, wordt evenrediglijk gedeeld; de scheepsgezellen geven hun voorschot terug.

Art. 27. Kan het gestrande schip afgebragt worden, zoo moet de geheele gemeenschap in de kosten dragen; doch de bootslieden alleen voor hun aandeel in de winst.

Art. 28 en 44. Insgelijks wanneer een genomen schip wordt losgekocht.

Art. 29. Schipper en schiplieden mogen geene voering hebben boven de waarde van eene onze; wat zij meerder hebben is verbeurd ten voordeele der gemeenschap.

Art. 30. Het geheele beloop der *colonna* moet worden aangegeven, en ingeschreven in de *acta* van het geregt.

Art. 33. Wanneer een gestrand schip verkocht worden moet, en er voor de bijdragen in de schade, over de scheepsparten en over de *colonna* te verdeelen, eene waardeering vereischt wordt, moet die geschieden niet van de waarde tijdens het ongeval, maar van de waarde, die het had tijdens de afreize.

Digitized by Google

Art. 24. Geen schip, gedekt of ongedekt, mag verkocht worden anders dan op regterlijk gezag.

Art. 35. Iedere houder van eene scheepspart kan uit de gemeenschap scheiden, en vorderen, dat het schip verkocht worde, tenzij hij zich voor ééne of meer reizen verbonden hebbe.

Art. 45. Wanneer eenig scheepsgezel van zijne kleederen verloren gaat, wordt het door de *colonna* vergoed, bij gebrek van het bewijs der waarde, met een bepaald quantum.

Art. 46. Wanneer een scheepsgezel in het belang der *colonna* aan land gezonden is, en zonder zijne schuld het schip niet volgen kan, behoudt hij toch zijn aandeel in de winst; doch is hij voor zijne eigen zaken achtergebleven, zoo verliest hij zijn deel, en het komt ten voordeele van de geheele gemeenschap.

In alle deze bepalingen is het verschil derzelven van onze tegenwoordige zeeregten uit het eigendomlijk contract te verklaren, en zij dienen om den aard daarvan toe te lichten. *In abstracto* is dat contract eene *societas*, wordt ook van de Italiaansche regtsgeleerden daarvoor gehouden; evenwel vele regelen der *societas* vallen daarbij

Digitized by Google

weg; onder anderen het tenietgaan door den dood van eenen *socius*, de begunstigingen van het gemeene regt: b. v. *beneficium competentiae*, en de gewijzigde *praestatio culpae*. In praxi werd het vaak met bodemerij, met *accommanda* en *implicita* verwisseld, waaruit nadeelige processen ontstonden [1].

De *accommanda*, waaromtrent onze TABULA vier artikelen bevat, is meer bekend dan de *colonna*, van welke in de zes Quarto-deelen van PARDESSUS geheel niet gehandeld wordt. Zij komt onder anderen voor in het Statuut van Marseille van 1253, doch vollediger in die van Genua van 1499 en 1588.

Volgens eene juiste bepaling, in het laatstgenoemde Statuut, was het een contract, waarbij geld of goed aan iemand werd toevertrouwd, (van waar de benaming, met *depositum* verwant) om daarmede in overzeesche havens handel te drijven, dewelke daarvoor genoot een aandeel in de winst. Wanneer het goederen waren, werden die elders verkocht, en met het geld weder anderen inge-

---

[1] Zie TARGA. *Ponderaz.* C. 36.

Digitized by Google

slagen: zoodat deze handel groote bekwaamheid en getrouwheid onderstelde. Eene compagnieschap, of *societas*, zegt het Statuut stellig, wilde men daarin niet gezien hebben, ook geene gemeenschap hoegenaamd: de accommandatarius was een bloote bewindvoërder. Op de ingekochte goederen was de accommandator bevoorregt boven alle andere schuldeischers, met uitzondering alleen van den onbetaalden verkooper. Zelfs konde hij, zonder cessie, de schuldenaren te dezer zake van den accommandatarius aanspreken, als waren zij onmiddellijk hem verbonden. Hij konde ook nog beslag leggen op goedéren door denzelven aan anderen afgezonden, t. w. onder borgtogt: zijnde het vermoeden, dat zoodanige goederen met zijne penningen waren aangekocht. Eene tweede onderneming bragt mede, dat de eerste voor afgedaan gehouden werd. Had de accommandatarius de gelden van onderscheiden principalen in ééne lading of onderneming begrepen, zoo waren zij concurrent op die goederen, de eersten met de laatsten.

Deze zijn de hoofdbepalingen. In de tafel van Amalfi komt het contract in vier artikelen voor, met opmerkelijke wijziging. Ook de schipper, en

Digitized by Google

zelfs de bootsgezellen, nemen geld of goederen in accommandita; de schipper heeft zelfs de magt om daarbij het schip te verbinden, en wanneer het de scheepseigenaren zelve zijn, die de accommanda aangaan, zijn schip en lading wederkeerig verbonden. Bedrog jegens den geldschieter, 't zij van den schipper, of van eenigen handelaar, wordt met strafbepaling en executiefproces te keer gegaan.

Zoo als gezegd is, maken deze twee dingen den hoofdinhoud uit der TABULA. Welk wetenschappelijk nut is er nu in deze beschouwing gelegen? Vooreerst, M. H., weten wij dat Amalfi in den middeltijd der Europesche geschiedenis, gedurende drie honderd jaren, eene voorname koopstad geweest is, handelende op Sicilië, op Alexandrië, op Constantinopelen, en zelfs in de tijden der kruistogten met Antiochie en Bagdad in verbinding staande. Wij weten dat op grond van goede berigten van tijdgenooten, die in de tiende en elfde eeuw geschreven hebben: van LUITPRAND, en van WILLEM VAN APULIE. Uit het voorliggende zeeregt vernemen wij beter dan te voren, op wat wijs die handel voornamelijk gedreven

Digitized by Google

werd. Dit is iets: het betreft de handelgeschiedenis van Amalfi bijzonderlijk. Een tweede, voor de algemeene belangrijk, is het volgende. Bij een oogenblik nadenken vinden wij dat deze schier vergetene contracten noodwendig plaats hebben moeten maken voor onzen tegenwoordigen commissiehandel, welke wederom zijne opkomst en zijne uitbreiding aan het postwezen, aan het tot stand komen eener algemeene geregelde brievenverzending van staatswege, in de zestiende eeuw, te danken heeft. Dat postwezen krijgt zoo doende in de nieuwere handelgeschiedenis eene hooge plaats naast wisselhandel en verzekering, en het een en ander opent ons een inzigt in den historischen zamenhang, die er bestaat tusschen den middeneeuwschen zeehandel, en den koophandel der nieuwere Staten.

In een ander opzigt verdient deze wijs van handeldrijven onze betrachting. De *accommanda* was de gewone weg voor den onvermogende, met moed en bekwaamheid toegeruste handelkundige, om met hulp van eens anders kapitaal in korten tijd een vermogen te verwerven. De oude zeeregten geven hem de helft of een vierde in de winst,

Digitized by Google

naar omstandigheden; en de winst wordt in *dubio* op een minimum van twintig perCent berekend; zelfs wordt een *juramentum in litem* tot vijftig ten honderd toegelaten. Daarmede waren groote gevaren, moeilijke reizen in ver gelegen oorden, onder eene vijandige bevolking, verbonden; reeds het handeldrijven in de Saraceensche havens van Sicilië konde niet zonder moeite en gevaar wezen. Maar dat paste wederom geheel in de tijden waartoe deze handelondernemingen behooren: de tijd der kruistogten, en later die der landontdekkingen, was een tijd van moed en avonturen. Ook de handelaar »indocilis pauperiem pati" had, in zijn anders vreedzaam bedrijf moed noodig, en gevaren te bestaan; de geest des tijds was dus kenbaar ook in *zijn* beroep; die geest was moed en krachtontwikkeling, waarvan onze tijden enkele voorbeelden bezitten, maar die wij als algemeene drijfveer der menschelijke handelingen slechts in de geschiedenis, en in de romantische poësie der middeleeuwen wedervinden.

Doch om niet uit te weiden, keeren wij tot den inhoud der TABULA terug. Het regt ten opzigte van scheepsgezellen is geen zuiver contractsregt,

Digitized by Google

het is integendeel gewijzigd door allerlei policiebepalingen: natuurlijk moesten die wijzigingen verschillend uitvallen in den eenen en in den anderen tijd, in het eene en in het andere land. Geen wonder dat ook hierin een groot verschil tusschen dit oude zeeregt, en ons tegenwoordig, wordt waargenomen. In 't algemeen stond oudtijds de scheepsgezel zijnen schipper, en zijne reeders nader. Hij was toch mededeelhebber. Dit moest wel invloed hebben op zijne behandeling in het regt. Genomen zijnde, zelfs aan boord, behield hij zijn volle aandeel in de winst; krank of gewond zijnde, onderhoud en geneeskosten daarenboven. Bij ons is dat anders. Het oude regt geeft den gevangenen daarenboven, 't geen hij bij ons in den regel ook niet heeft [1], regt om losgekocht te worden ten koste van het gemeen belang. Bij schipbreuk verliest hij ook niet zijn geheele loon [2], maar wordt betaald tot aan den dag van het ongeval. Heeft hij meer genoten, zoo moet hij zeker terug geven, maar heeft daarvoor nog éene maand ver-

[1] Wetb. v. Kooph. art. 432 en 433.

[2] Cf. 418.

Digitized by Google

wijl. Voorschot is gewoonlijk, en daarbij komt de spreuk voor, in art. 43: dat het altijd te lande komt: »l'inprompto alli marinari esce sempre salvo »in terra." Dat kan wel niet anders heeten, dan dat het ongeval op de teruggave geen invloed heeft. Eene eigene bepaling is die van art. 41, dat een scheepsofficier of gezel het schip verlaten, en het voorschot of handgeld terugbrengen mag, wanneer hij eenen beteren dienst krijgen kan, ofschoon hij door het handgeld aan te nemen in den regel gebonden is. Eene voering is aan den schipper en schiplieden niet gegund (komt ook bij het om winst varen niet te pas): iets waarin het Amalf. regt van onze oude zeeregten verschillende is. Om soldij, en maandgeld te dienen, was gebruikelijk, maar niet het gewone: het dienen voor een deel in de winst heet, *ad uso de Rivera*, naar de wijze van de kust, t. w. van Amalfi, waar ook nu nog op dezelfde wijs van de *costiera d'Amalfi* gesproken wordt. *Riviera* is vooral in het Genuesche gebruikelijk.

De rederijen hebben ook hare eigene regelen. Het schip moet in zekere aandeelen verdeeld zijn, naar de lastgetalen die het houdt: t. w. een aan-

Digitized by Google

deel voor iedere tien Salmen, zijnde, als onze lasten, het gewigt eener onderstelde hoeveelheid granen [1]. De scheepsgedeelten heeten *caraten*, en de eigenaars *caratarii*. De schipper moet van de grootte van zijn schip verklaring doen. Een gewigtig persoon op de schepen is de schrijver, die voor het geregt beëedigd wordt, en wiens schrifturen bewijskracht hebben aan de geloofwaardigheid van notariële akten gelijk: eene leer, gelijk wij weten, ook in het Consolato del mare voorkomende.

De grootste verscheidenheid wordt aangetroffen, in de oude en nieuwe zeeregten, met opzigt tot den omslag van avarijen, met name die van het werpen. Natuurlijk kwam, waar het contract der *colonna* het gewone was, een eigenlijke omslag niet te pas: de gevallen schade moest afgetrokken worden van de winsten der onderneming, en zoo er die niet waren, evenredig gedragen door het schip en de *colonna:* met dien verstande, dat de schiplieden alleen tot winstderving, niet ook

[1] Eene salma houdt 20 tomoli, waarvan er 54 gaan op eene Amsterdamsche last. Een tumulo weegt in Napels 40 Rotoli, = 60 Napelsche Ponden.

Digitized by Google

in de schade gehouden waren; doch moesten zij, wanneer er niet gewonnen was, de kosten van hunnen leeftogt, en alle uitschotten, en voorschot teruggeven. Indien er passagiers aan boord waren, niet tot de colonna behoorende, waren, geld, of goederen met zich voerende, die moesten, soldo per lira, in het werpen dragen. Het regtsboek heeft hiervan een breedvoerig artikel.

Een volgend, niet minder uitvoerig, betreft het geval, dat er geene *colonna* is, maar dat het schip om vracht vaart, op onze wijze. Zij betreft bijzonder de raadpleging van den schipper met de kooplieden, die aan boord zijn met hunne goederen, of derzelver factoors: niet ook met de scheepsofficieren, of met de passagiers. Daarbij wordt er gewigt op gelegd, wie den eersten worp doen zal: dat is nu de koopman, in het vorige geval was het de schipper. Is het dat geene kooplieden aan boord zijn, zoo raadpleegt de schipper met den stuurman en het meerendeel der bemanning. De omslag geschiedt over schip en lading, waarin ook de passagiers deelen voor hun goed. De scheepsgezellen lijden alleen winstderving, t. w. zij missen hun deel in de vracht,

Digitized by Google

in zoo ver de schade die het schip draagt daar afgetrokken, en er dien ten gevolge niet gewonnen wordt.

En in geval, zegt een volgend artikel, de kooplieden mogten zijn gierige personen, zoo als er in de wereld gevonden worden, die liever sterven dan hun goed verliezen: zoo moet de schipper te zamen met den stuurman, en de andere goede mannen van het schip, het werpen vorderen, met aantooning van redenen, en volharden zij dan in hunne gierigheid, zoo moet de schipper protesteren voor alle de schepelingen, en mag hij daarop tot het werpen overgaan. Bij al het vorenstaande evenwel, heet het ten slotte, moet men onderstellen dat de schipper behoorlijk geladen, en niet overladen hebbe.

Niets vinden wij bepaald omtrent de waardering van het schip voor de avarijrekening en het al of niet mededragen van de vracht: waaromtrent zoo veel verscheidenheid wordt aangetroffen. Dat de menschen niet mededragen, zoo als de zonderlinge bepaling is der onechte Leges Rhodiae, is uit het reeds vermelde genoegzaam op te maken.

Admiraalschap, of zoo als het hier heet, *con-*

Digitized by Google

serva, wordt als eene *societas* aangemerkt, niet blootelijk om elkander bij te staan, maar om de schade van nemen, of vergaan, gezamentlijk te dragen, naar evenredigheid: *in solidum pro libra;* even als dat eertijds hier te land begrepen werd [1], en reeds in de Leges Rhodiae [2] schijnt voor te komen.

Deze zijn de bepalingen, welke mij in de TABULA AMALFITANA voorgekomen zijn de meeste opmerking te verdienen. Ik ga nu over tot de historische vraag, tot welken tijd dit stuk in zijne tegenwoordige gestalte mag gerekend worden te behooren. Bij de eerste beschouwing schijnt die vraag met groote onzekerheid behebt. Jaartallen of gebeurtenissen komen in de geheele Tafel niet voor; de regtsinstituten, daarin ondersteld of aangeduid, zijn zoodanige als in de oudste tijden, van het middeneeuwsche zeeregt althans, kunnen hebben bestaan, en die tevens nog op het einde der zeventiende eeuw aanwezig waren. In de taal, zoowel het Italiaansch, als het Latijn, zijn juist geene

---

[1] DE GROOT. Inl. III. XXII. 5.

[2] III. 21, bij PARDESSUS I. p. 248.

Digitized by Google

blijken van hooge oudheid zigtbaar. Innerlijke merkteekenen schijnen dus geheel te ontbreken. Dit is echter niet zoo geheel het geval. Er is namelijk een artikel, het 39., waarin van »het Rijk" (lo Regno) gewag gemaakt wordt: »alle schepen, »gedekt of ongedekt, die, naar oud gebruik, ter »zee varen binnen of buiten *het Rijk*." Het Rijk *κατ' ἐξοχὴν* heet van ouds en nog het Koningrijk Napels, en dit spraakgebruik kan zijn aanvang, op zijn vroegst, onder de Angoïnische heerschappij, derhalve eerst in de dertiende eeuw genomen hebben. Vóór dien tijd bestond derhalve, dit gedeelte althans der TABULA, niet. Aan den anderen kant berigt, gelijk wij gezien hebben, de Kronijkschrijver dat het originele handschrift op perkament eerst op het einde der veertiende eeuw is verloren gegaan, tevens met de oude Kronijk, waarbij de tafel behoorde. Natuurlijk was het toen reeds geen stuk van versche dagteekening: het werd als een belangrijk document behandeld: het kan dus zeer wel een honderd jaren vroeger hebben bestaan, en alzoo zonder overdrijving tot in de dertiende eeuw worden terug gebragt. Verder valt te letten, dat het herhaaldelijk vermeld wordt

Digitized by Google

met betrekking tot het admiraliteitsgeregt: »a qui»bus (Amalphitanis)," zegt de Kronijk, »compi»latae sunt leges maritimae, quibus deciduntur »inter nautas jurgia, in *Curia magni Admirantis »huius regni.*" Op eene andere plaats heeten deze *leges* »*Tabula prothontina maris*... prop»ter causas et lites quae inter nautas insurgunt." De tafel zelve noemt zich: »*Capitula et ordinationes curiae maritimae*", en wel »nobilis civi»tatis Amalphae." Het Admiraalschap komt reeds voor onder ROGERIUS in 1130 Koning van Sicilië, maar Prothontini van Amalphi, volgens de Rijks registers [1], eerst onder de Anjous, beginnende met 1269: zoo oud zoude zij derhalve kunnen wezen, ouder wel niet, en alles zamengenomen, daargelaten dat een gedeelte noodwendig ouder moet zijn dan het overige, is het waarschijnlijk dat het geheele regtsmonument, zoo als het nu bestaat, omtrent het einde der dertiende eeuw, is bijeengeschreven.

Aan dit onderzoek van den tijd, sluit zich natuurlijk aan een ander van den maker of opstel-

[1] CAMERA. bl. 25.

Digitized by Google

ler. Men konde denken, het was eene verordening op openbaar gezag, van de Admiraliteit, uitgevaardigd: »capitula," heet het, »et ordinationes curiae": dat mogen wij echter van het geheel, en van den vorm nu voorhanden, niet aannemen: misschien hebben de Latijnsche artikelen, voor aan tot en met art. 23, tot eene zoodanige *Ordinatio* behoort; maar het overige past daar niet bij. Er zoude dan toch eenige volgorde, eenige zamenhang of overgang moeten zigtbaar wezen; men zoude zich dan ook niet van twee talen bediend, men zoude ook geene Italiaansche artikelen tusschen de Latijnsche, en omgekeerd, hebben ingeschoven, en zeker zoude men niet dezelfde voorschriften een en andermaal herhaald hebben, zonder van zoodanige herhaling, met een »als te voren gezegd", of »bovenvermeld", iets te kennen te geven. Wil men derhalve aan publieke verordening denken, zoo moeten de voorhanden artikelen, als fragmenten of uittreksels, daaruit genomen, en van partikulieren bijeengeschreven zijn. Van eene partikuliere hand getuigt ook art. 47, in de woorden: »come ho detto di sopra", gelijk *ik* te voren gezegd heb: het-

Digitized by Google

geen niet de uitdrukking is van het publiek gezag.

Het was derhalve een zamenstel voor eigen gebruik, achter eene Kronijk bijgeschreven, en met dezelve in het familie-archief der Donorsi, of Domini Vrsi, als een kostbare schat bewaard. Hoedanige familie-archieven in de Italiaansche steden er nog bestaan, en belangrijke handschriften voor regt en geschiedenis bezittende zijn.

Ten slotte moet ik nog melding maken van de *Consuetudines*, welke ook nu nog, in het eenig bekende, Weener Handschrift, met de TABULA gevonden worden. Niet om daarvan den inhoud te bespreken, hetgeen de grenzen van deze voordragt overschrijden, en aan mijn tegenwoordig opzet vreemd zijn zoude; maar uit hoofde van zekere jaartallen daarbij voorkomende, waarvan welligt eenig gebruik te maken is. Zonder belang is zeker die inhoud niet: vooral niet het verbaal, en de préambule die er bij gevonden worden: doch deze dingen behooren niet tot mijn onderwerp. Alleen het volgende verdient vermelding. Het verbaal, opgemaakt bij notariële oorkonde, behelst, dat onder de regering van KAREL VAN

Digitized by Google

ANJOU [1], ten jare 1274, de costuimen van de stad Amalfi, in tegenwoordigheid van de geheele gemeente, en van den Aartsbisschop, met hulp van den regtsgeleerden Syndikus, na ingewonnen berigten en verhooren van deskundigen, oud en jong: zijn beschreven en vastgesteld geworden: met bedreiging jegens een iegelijk die daaraan zoude willen veranderen, of te niete doen, dat hij zal, met uitgedoofde lichten anathema zijn, geëxcommuniceerd en vervloekt, in den naam des Vaders, des Zoons, en des H. Geestes, en dat hij zijn deel zal hebben met JUDAS, die een verrader was van onzen Heere Jezus Christus.

Daarna volgt:

Incipiunt consuetudines civitatis Amalphae compilatae, et ordinatae in anno domini millesimo decimo anno regiminis ipsius civitatis per ipsos Amalphitanos.

Dit jaartal 1010 konde men voor den tijd eener vroegere beschrijving houden, waarvan hier de vermelding ware bewaard gebleven: waardoor deze

---

[1] Hetzelfde komt onder dezen Koning, en onder zijnen opvolger in andere steden voor: o. a. te Bari en te Napels.

Digitized by Google

Consuetudines een oudheidkundig belang zouden krijgen dat zij niet bezitten. Het lijdt bij mij geen twijfel of er moet in stede van *millesimo* gelezen worden, even als in het verbaal aan het hoofd, millesimo *ducentesimo septuagesimo quarto:* de laatste woorden zijn uitgevallen. De rede is, dat in deze preambule waartoe het jaartal behoort vervolgens wederom van het *Regnum* gewaagd wordt, t. w. zij besluit met te zeggen: »In aliis »vero contractibus, et causis, in subscriptis con»suetudinibus non inclusis, servetur ordo legibus »et *Regni* consuetudinibus institutus." Om te zeggen namelijk dat de costuimen niet anders zijn dan een ingrijpen hier en daar in het gemeene regt: waarvan zij ook het karakter dragen. Maar in het jaar 1010 bestond er nog geen *Regnum* daar te lande, zelfs niet van Sicilië. Het kan dus niets anders wezen dan dezelfde vermelding als die in het verbaal. Zij begint ook met dezelfde spreuk daar voorkomende tot lof van alle gewoonteregt: »Lex est sanctio sancta, bona »tamen consuetudo est sanctio sanctior." De woorden *decimo anno regiminis* moeten op dezelfde wijs worden geconstrueerd: t. w. het tiende jaar

Digitized by Google

van het koningschap, dat is van KAREL VAN ANJOU, zoo als het verbaal aan het hoofd mede luidt: »ipsius civitatis" wil zeggen: dat van dien tijd af Amalfi ook onder het *regnum* behoord heeft, en de laatste bewoording: *per ipsos Amalphitanos:* moet met *ordinatae* verbonden worden: de beschrevene costuimen waren van de burgerij zelve aldus opgemaakt.

Eene soortgelijke misstelling komt nog in één van de artikelen voor: »eene moeder die her»trouwt," wordt daar gezegd, »kan hare kinde»ren uit een vorig huwelijk niet beërven": dit costumier regt heeft te Amalfi altijd gegolden, en is met de overige costuimen der stad van de geheele gemeente erkend en bevestigd, ten jare 1262. Dit moet zijn 1274, want de namen van den Notaris, en van den aartsbisschop, zijn dezelfden. Ook deze artikelen zijn niet allen van éénen tijd, want bij een derzelven, houdende, dat de vrouw altijd een vierde erft in haars mans boedel, nevens de kinderen, wordt eene *repetitio* van BARTOLUS aangehaald, om te bewijzen dat dit niet geldt van goederen buiten het gebied van Amalfi gelegen: welke *repetitio Bartoli* in

Digitized by Google

1344 gehouden is [1]. Dit mag er later, als de *adnotatio* van eenen Praktikus, zijn bijgeschreven. Hoe dit zij, de omstandigheid dat de *consuetudines* der stad en de TABULA altijd bijeengevonden werden, en dat de eerstgenoemden onder den eersten ANJOU beschreven werden, geeft aan een en ander eenen schijn van gelijktijdigheid, hoedanige bij historische vermoedens als wij besproken hebben, niet onopgemerkt blijven mag.

Ziedaar, M. H. ongeveer wat ik u van de nieuwe ontdekking der TABULA AMALFITANA had mede te deelen. Van een overgroot belang voor de kennis van het regt, acht ik ze niet; het is alleen eene bijdrage tot het materiaal dier wetenschap, hoedanige wij ze meer bezitten; doch het is daar bruikbaar voor met anderen mede. Met die anderen is het overigens geheel niet identisch; het allerminst met de Pseudo-Rhodische *leges*. Het *constitutum usus* van Pisa (van 1160), waarin zeeregt is vervat, dat eene eeuw ouder is, en het *Breve Curiae maris* aldaar (van 1299), dat

[1] Zie SAVIGNY. *Geschichte* VI. S. 433.

Digitized by Google

niet ouder is, zijn voor het *jus privatum* van de zee niet zoo vruchtbaar te achten; dat van Trani is wel eerst van de veertiende eeuw. Dat het alleen tot de Middellandsche zee behoort, en niet tot onze Noordsche wateren, kan het wetenschappelijk belang niet verminderen; van het Consulaat gold dit ook, en toch belette het niet dat dit vermaarde zeeregtsboek in Nederland eenen bekwamen uitgever vond, wiens werk langen tijd het beste was. Doch niet enkel voor het regt, ook voor de geschiedenis van handel en zeevaart, waardoor het kleine Amalfi, deze nu onschijnbare stad, eens zoo beroemd geworden is, heeft de ontdekking eenige waarde. Het zij mij vergund uwe aandacht bij dit punt nog een oogenblik bezig te houden.

De oudste berigten van het bestaan van Amalfi zijn te vinden in de brieven van GREGORIUS MAGNUS (596) en van ADRIANUS I (772). Het blijkt daaruit dat er toen (in de zesde eeuw) reeds een bisdom was. Verder wordt het vermeld als een deel van het Grieksche rijk bij CONSTANTIJN PORPHYROGENNETUS *de administr. imperii* (annis 911—959).

Digitized by Google

Bij LUITPRAND wordt het, met opzigt tot den Levantschen handel, naast Venetië genoemd (969), en eene eeuw later geroemd bij WILLEM VAN APULIË:

»Urbs haec dives opum, populoque referta videtur
»Nulla magis locuples argento, vestibus, auro.
. . . .
»Hic Arabes, Indi, Siculi noscuntur et Afri."

En dit was geene poëzij. De abt van Monte-Casino, volgens de oude Kronijk van dit beroemde klooster, maakte in 1066 eene reis naar Amalfi, om daar, voor den ontvang van Keizer HENDRIK IV [1], prachtige zijden stoffen te koopen. Volgens SISMONDI werd de bevolking in 1137 op 50,000 inwoners berekend. Dat vreemden daar kwamen handelen, ligt wel in den aard der zaak; doch wij hebben latere berigten van het omgekeerde, te weten, dat de Amalfitanen een druk verkeer oefenden in andere binnen- en buitenlandsche steden, waar te handelen viel. Zij bewoonden eene eigen wijk in Palermo reeds in 1189: »Amal»phitanorum vicum peregrinarum mercium locu-

[1] (of III?)

Digitized by Google

»pletem" [1]; hetzelfde wordt berigt van Messina en van andere Siciliaansche steden, even als van Capua, Napels en Benevento: straten, havens, stadgedeelten droegen den naam van Amalfi [2]. Of haar ook het eerste bezit van den Pandektencodex, en de uitvinding van het Compas mogen worden toegeschreven, zijn andere vragen, waarover hier niet te handelen valt. De TABULA AMALFITANA komt haar ten minste toe; tot de stichting der Ridderorde van de Hospitaliers heeft zij den grond gelegd. In den tijd waartoe die TABULA behoort, was zeker de zon harer grootheid reeds ondergegaan: maar zij heeft toch hare drie eeuwen van roem, rijkdom, en beschaving gehad, en wat daar nu van over is, zal de opmerking, meen ik, van den denkenden geschiedkundige niet onwaardig wezen.

Vraagt men, wat is Amalfi nu? Een onbeduidend zeestadje, met eenen aartsbisschop, eene hoofdkerk, vijftien macaronifabrieken [3], en de over-

---

[1] FALCANDUS, bij MURATORI VII.

[2] CAMERA. p. 207.

[3] Aan graan verwerkende 60,000 tomoli = 1800,000 Nederl. ponden.

Digitized by Google

blijfselen van den H. Andreas. Zij bezit ook nog een paar bas-reliefs (het eene met den roof van PROSERPINA), en eenige klassieke opschriften: welke er niet thuis behooren. Met de klassieke oudheid heeft de geschiedenis van Amalfi niet te doen.

Digitized by Google

BIJVOEGSEL TOT BL. 211.

Bij de schriften van ROSENVINGE zijn nog te vermelden de navolgende vier verhandelingen, welke, in de talrijke boekdeelen van twee Deensche regtsverzamelingen verspreid, bij de vorenstaande opgave, onze aandacht waren ontgaan, te weten:

Bemærkninger om Fortolkningen af D. L. 5—8—14 *ved Lic. Jur. Adjunct* KOLDERUP-ROSENVINGE in *Nyt juridisk Arkiv*, negentiende deel, uitgegeven door A. S. ÖRSTED. Koppenhagen 1817. Zij betreffen de *culpae praestatio* bij het *depositum*.

Om den saakaldte Hals- og Haands-Ret efter den ældre Lovgivning. Af Prof. KOLDERUP-ROSENVINGE, in het zeventiende deel van het *Juridisk Tidsskrift*. 1831.

Bemærkninger om Blodhævnen hos de gamle Skandinaver. Af Professor KOLDERUP-ROSENVINGE, ald. deel XX. 1833.

Bemærkninger om Pant i ældre Tider, in het XXV deel ald. 1835, en sedert afzonderlijk gedrukt.

Digitized by Google

Digitized by Google

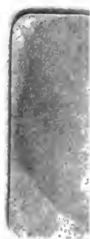
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google